Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca univ. doc. dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XX. ročník Kčs 18.—, jednotlivé čísla po Kčs 3.—. Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roku. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod číslom 231 — prepr. 1955.

OBSAH

Stanislav J., Kultúra novinárskej reči — — — — — — — — — — 65
Horecký J., O jazyku novinárskych útvarov — — — — — — — — — 75
Peciar Š., Zdroje obohacovania novinárskej reči — — — — — — — — 82
Darovec M., K štýlu P. Jilemnického v diele Kompas v nás — — — — 88
Krajčovič R., O umeleckom štýle Jančovej Rozprávok starej matere — — 96

Diskusie

Šalingová M., Dialogická povaha Rozprávok starej matere od M. Jančovej 104
Paulinyé E., Vysunutý vetný člen — — — — — — — — — — — 107
Dvonč L., O niektorých nedostatkoch učebníc jazykovej výchovy — — — 109

Posudky a zprávy

Jazykovedné príspevky v sborníku Proti prežitkom ľudáctva, Krajčovič R. 112
Dr. Ferdinand Buffa, Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese, Habovštiak A. — — — — — — — — — — — — — — — — 113
Porada o otázkach štylistiky, Horák G. — — — — — — — — — — 115
Sjazd slavistov v Berlíne, Stanislav J. — — — — — — — — — — 117
Dialektologická konferencia v Brne, Habovštiak A. — — — — — — — 119
Prof. Ivan Lekov v Bratislave, Blanár V. — — — — — — — — — 121
Za prof. Oldřichom Frišom, Blanár V. — — — — — — — — — — 121

Rozličnosti

Univerzita Komenského, Dvonč L. — — — — — — — — — — — 122
Spartakiáda, Dvonč L. — — — — — — — — — — — — — — 122
Náramný — náramne, Horák G. — — — — — — — — — — — — 123
Písanie názvov mestských štvrtí v Bratislave, Purgina J. — — — — — — 124
Byľka, byľku, Horák G. — — — — — — — — — — — — — — 125
Pozdávať sa — zdať sa, Hayeková M. — — — — — — — — — — 125
Lízatko — lízanka, Oravec J. — — — — — — — — — — — — 126
Očistom, Horák G. — — — — — — — — — — — — — — — — 127
Čabianska klobása, Štolc J. — — — — — — — — — — — — — 128

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XX ČÍSLO 2

JÁN STANISLAV

KULTÚRA NOVINÁRSKEJ REČI*

Denník Práca mával pred niekoľkými rokmi, najmä r. 1949, dosť pravidelne poznámky o kultúre slovenského jazyka. Písali ich rozliční ľudia. Akýsi bratislavský čitateľ poslal denníku list o tejto téme a denník ho uverejnil. Po rokoch si pripomeňme, o čom sa tu písalo. Čitateľ píše: „Neúcta nás Slovákov k našej rodnej reči je už príslovečná. Čo máme chcieť od neškolených ľudí, keď i ľudia inteligentní a vzdelaní neovládajú svoju materinskú reč. Ak sa podívame do povereníckych výnosov, do slovenčiny KNV, ONV, MNV, súdov a iných úradov, musíme naozaj žasnúť, že (!) po vyše tridsiatich rokoch, odkedy žijeme vo vlastnom štáte, ako nedokonale vieme narábať svojou rodnou rečou, hoci opak mal byť jedným z prvých predpokladov nefalšovaného vlastenectva..." Napokon sa čitateľ pýta: „Prečo by sa i v tomto sektore nemohli vytvoriť brigády a nebolo možné rozvinúť socialistickú súťaž?" Takto písala Práca 4. mája 1949. Stala sa nejaká náprava od tých čias?

Hrubé pravopisné chyby môžeme vidieť na vyhláškach úradov, a to aj úradov vysokých škôl. Sú na vyhláškach Národného divadla v Bratislave a v jeho bulletinoch o operných predstaveniach, na čo som poukázal inokedy. Jazykové a pravopisné chyby sú na oznamoch vo výkladných skriniach bratislavských obchodov, na jedálnych lístkoch reštaurácií, sú v písomných prácach vysokoškolákov, a to aj takých, ktorí študujú slovenčinu. Chyby sú v novinách. Chyby proti základným zákonom slovenskej gramatiky sú na scéne slovenského Národného divadla. Chyby proti slovenskej spisovnej výslovnosti sú v činohre a opere na celom Slovensku; podľa mienok niekoľkých ľudí najlepšia slovenčina je v martinskom divadle, o čom nemôžem vydať svedectvo, lebo som tamojších hercov ešte nepočul hovoriť. Chyby sú aj v nových dvoch slovenských operách. Ich libretá majú slovenčinu veľmi podobnú slovenčine štylisticky málo náročných textov. Na niektorých miestach sú v nich bohužiaľ vyslovené vulgarizmy.

Aj prednášatelia robia chyby proti správnej, spisovnej slovenčine. Robia ich aj profesori — aj profesori slovenčiny, ktorí v iných národoch bývajú strážcami jazykovej krásy a čistoty. Ani všetci jazykovedci nehovoria pri prednášaní a pod. dôsledne spisovne.

V dávnejších i terajších časoch o kultúre slovenskej reči písala spisovateľka M. Rázusová-Martáková. V jej posledných prejavoch bolo priveľa pravdy. Bolo nepríjemné, keď túto citlivú strážkyňu krásnej slovenčiny hodil ktosi do jedného vreca so staromódnymi puristami. Stalo sa tak v Kultúrnom živote 1954 (č. 45, str. 11).[1]

* Prvé tri príspevky v tomto čísle odzneli — okrem menších úprav a doplnkov — v tejto podobe na novinárskej konferencii v Bratislave dňa 27. januára 1955. (Pozn. red.)

[1] ... niektorí (dosiaľ presne nezistení) jednotlivci tento vplyv blízkych slovanských jazykov „pociťujú prenikavejšie ako predtým". Medzi takýchto jednotlivcov patrí popri

V Martine sa celé desaťročia tvoril spisovný úzus. Celkove na ňom je vybudovaný dnešný úzus. Martin vykonal také poslanie v kultúre slovenskej spisovnej reči, aké vykonala Moskva v kultúre ruskej, Praha v kultúre českej, Paríž v kultúre francúzskej reči atď. Túto prácu nemôžeme azda len tak obísť, alebo konať svojvoľne, lebo by sme ostali trčať na plytčine. Nerobia tak ani iné národy. Martinský úzus nás okrem maličkostí zaväzuje aj dnes. Je pokračovaním staršieho úzu, ktorý vybudovali štúrovci a kodifikoval najmä Martin Hattala pred sto rokmi. Slovenčina sa okolo Slovenských pohľadov atď. vybrúsila na jemný nástroj kultúry. Nebolo by ani hospodárne a ani rozvážne z vedeckej stránky, keby sme túto dôkladnú a krásnu prácu celých generácií obchádzali a neučili sa z nej svedomite tak, ako to v takýchto situáciách robia aj iné národy.

Treba zdôrazniť, že sa všetky úvahy o dnešnom našom spisovnom jazyku majú zakladať na podrobnom štúdiu dejín slovenského jazyka, na štúdiu veľkého množstva slovenských písomných pamiatok minulých storočí, na skúmaní reči ľudu a na skúmaní reči najlepších majstrov slovenského slova. Dnešné časy žiadajú od jazykovedcov hlboké vnikanie do zákonov a zákonitostí jazyka. Akademická *Gramatika ruského jazyka,* ktorá práve vyšla, ukazuje, ako sa spisovný jazyk má obrábať. V Moskve vyšli aj príručky ruskej spisovnej výslovnosti, ktoré tiež ukazujú na vážnosť problematiky spisovnej výslovnosti. My sme za týmto stavom ďaleko. Nemuseli by sme byť, keby jazykovedná práca na Slovensku bola dobre organizovaná podľa praktík, známych v iných národoch, a to nielen v českom a ruskom, ale aj v bulharskom a lužicko-srbskom. Lužickí Srbi majú svoj jazyk lepšie spracovaný ako Slováci. Práve vydali dobré gramatiky a veľký slovník hornej lužičtiny, ktorý nás tlačí hanbou až na samú zem. Ich organizácia vedeckej práce je vzorná. V cudzine slavisti žiadajú od nás ustavične základné práce o slovenčine. My ich dopytom nemôžeme vyhovieť. Veríme však, že najbližšie roky donesú obrat v tejto situácii slovenčiny. Čím prv sa vedecký výskum slovenčiny postaví na zdravý základ, tým skôr budú všetky práce hotové.

Všetky tieto okolnosti bolo treba uviesť, aby sme pochopili úskalia, ktorými musí prechodiť aj novinár pri svojej neobyčajne dôležitej a zodpovednej práci. Novinár je členom spoločnosti, ktorá ho obkolesuje. Je zásadne veľmi vážnym pracovníkom v oblasti kultúry, politiky, ekonómie atď.

Pre novinára tak ako pre umelca, učenca a iného verejného pracovníka platí, že jazyk je dorozumievacím prostriedkom, prostriedkom styku ľudí s inými ľuďmi, a to s pracovníkmi v priemysle, v úradoch, v umení, vo vede atď.[2] Dnes niet

---

spisovateľke Márii Rázusovej-Martákovej bezpochyby i purista Michal Knap..." (Št. Peciar).

[2] Literatúra o novinárskej reči nie je u nás veľmi bohatá. Porov.:

Ján Frček, *Spisovný jazyk ruský,* Památce M. Gorkého. Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Uspořádal Miloš Weingart, Praha 1937, str. 241—269.

Radoslav Večerka, *K problematice novinářského jazyka.* Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, ročn. I, č. 1—2, Řady jazykovědné (A) č. 1, str. 108—120.

Gustav Winter, *Poznámky k novinářské češtině* (Podněty k diskusi). Slovo a slovesnost II, 1936, str. 114—120.

Otakar Wünsch, *Novinářská čeština.* Naše řeč XXIX, 1945, str. 51—53.

Hlasy z SSSR o mateřském jazyce. Naše řeč XXIX, 1945, str. 121—127.

Ján Frlička, *Viac starostlivosti o reč v časopisoch.* SR X, 1942/1943, 186—9.

Jozef Vavro, *Z novinárskej slovenčiny.* SR X, 1941/1942, 120—124.

Štefan Peciar, *Nad jedným článkom z novín.* SR X, 1942/1943, 77—81.

azda pomaly ani človeka, ktorý by nečítal noviny. Čítajú ich individuálne a čítajú sa kolektívne. Čítajú sa očami, pošepky a čítajú sa nahlas, a to v rozličných krúžkoch, v závodoch, úradoch atď. Nikdy sa z novín nečítalo tak veľa ráz nahlas ako dnes. Má to veľkú dôležitosť. V článku, ktorý sa číta nahlas pred robotníkmi a inde, nesmú byť chyby proti zákonom spisovnej slovenčiny. Okrem toho články sa majú písať tak, aby zo sledu samohlások a spoluhlások nenastávala pri hlasnom čítaní kakofónia, t. j. treba dbať na to, aby slová v skupinách slov zneli ľubozvučne. To sa docieľuje, ako je známe, úpravou slovosledu, výberom slov, voľbou slov v takom poradí, aby sa neopakovali za sebou skupiny samohlások a spoluhlások, ktoré by nahromadením sykaviek priveľa, aby sme tak povedali, syčali, nahromadením skupín ku, gu, hu, ru a pod. priveľmi, aby sme tak povedali, hučali atď. Skupiny slov treba upraviť tak, aby reč pekne znela, aby bola ľubozvučná, eufonická, aby nebola kakofonická. Treba dbať na kadenciu, spád viet a na ich melodickú líniu. To značí, že by si novinár — ako aj každý spisovateľ — mal svoje články nahlas prečítať, kým ich dá do sadzby. Závisí m n o h o od jeho obratnosti, vkusu a vo veľkej miere od šírky jeho vedomostí v oblasti jazyka, ktorým píše. Novinár by mal dokonale ovládať gramatiku a štylistiku súčasného jazyka. Mal by mať aj dobré vedomosti z dejín slovenského jazyka. Mal by poznať výrazové prostriedky našich klasikov a dnešných spisovateľov. To značí, že musí mnoho čítať a študovať. Niekto môže povedať, že to nie je možné, že niet času a pod. Veľkí novinári mali vždy dosť času na štúdium rodného jazyka. V dejinách nášho novinárstva je niekoľko pekných vzorov majstrov slovenského slova medzi novinármi. Štúrovské a potom martinské noviny pestovali slovenčinu s najväčším pochopením a s láskou.

V ostatnom čase sa jazyk novín začína zlepšovať, ale ešte vždy nachodíme v ňom chyby, a to pravopisné, gramatické, štylistické a pod. Niektorí prispievatelia do novín majú veľmi chudobnú slovnú zásobu, takže ich články sú ploché, ba vulgárne aj vtedy, keď píšu o krásnych stavbách, dielach a pod. Vidno, že málo čítajú našich a cudzích klasikov, že sa málo vzdelávajú, že gramatika nebýva na ich stole.

Čitateľ novín pristupuje k novinám vážne, a preto aj novinár je povinný každú stránku svojho príspevku robiť vážne a zodpovedne. Ohľad na kultúru reči má tu byť na prvom mieste. Zlá reč neláka čitateľa, ba odpudzuje ho. Jazyková chyba v texte budí nedorozumenie alebo aj odpor. Čitateľ zahodí noviny. Novinár alebo prispievateľ do novín musí dbať o to, aby prostriedok styku, t. j. jazyk, bol správny, ba krásny, aby dorozumenie bolo ľahké a bez prekážok. Jazykové chyby sú prekážkou dorozumenia a porozumenia, či už bývajú v divadle, vo filme, v rozhlase alebo v novinách.

Okrem toho každý novinár a prispievateľ do novín je učiteľom širokých más pracujúcich. V socializme sa dedina približuje k mestu aj v oblasti jazyka. Novinár tu koná veľmi zodpovednú robotu. Aký bude jazyk novín a rozhlasu, taký bude jazyk našich robotníkov, roľníkov, družstevníkov, pracujúcej inteligencie, mladých i starších a starých. Väčšina ľudí číta iba noviny a počúva miestny alebo ústredný rozhlas. Nemôžeme a nesmieme konať v tejto oblasti socialistickej kultúry zle. Každá chyba v novinách proti kultúre rodného jazyka, každý zlátaný článoček s chudobným, pouličným slovníčkom a pod. je zlou službou verejnosti a kultúre.

Všimnime si článoček o moskovskom metre, nadpísaný: *Ešte ráz Metro* (chyba v slove „ráz" a „veľké M"). Píše sa tu napr. *„... ona chce ísť rozhodne na*

Krym ..., divadlá sú zase beznádejne vypredané, ... je to rozhodne veľmi obľúbené (Smena 23. nov. 1954). Každý vidí, že sa tu banálnymi jazykovými prostriedkami hovorí o veľkých veciach. V Pravidlách (na str. 323) sa káže písať *sebec,* ale prekladateľ článku sovietskeho spisovateľa Jurija Trifonova to nevzal na vedomie a píše o. i.: *„zememerač Machonin je sobec".* Alebo, píše sa: „Skončila päťročná doba štúdií ..." atď. (Smena 30. nov. 1954).

Vezmime si takéto dve vety. *„Celkom tak je to aj s novými formami práce a novátorskými metódami. Je ich celý les, ktoré sa dajú v strojárenstve použiť ..."* (Smena 23. XI. 1954). Všimnime si postavenie vzťažnej vety: *ktoré sa dajú ...* Na čo sa *ktoré* vzťahuje? Na podstatné meno *les*? Nie! Na *metódy,* ktoré sú v predošlej vete. Písalo sa to chytro, autor si článok neprečítal a výsledok je, že čitateľ nemôže čítať text bez zastávky a bez lúštenia, o čo vlastne ide. Novinár má svoj príspevok podať tak, aby čitateľ nemal ťažkosti pri porozumení textu.

Niektorí prispievatelia do novín nevedia, kde majú použiť mäkké ľ. Tak sme čítali nadpis článku: „Nevkusní zalúbenci". V článku však správne *zaľúbení* (Smena 21. XII. 1954). Alebo sme čítali: „predpoľudňajšiu schôdzu" (Ľud 21. XII. 1954, str. 5). Na ozname nad pokladnicou ND v Bratislave je tiež „popoľudňajšie" so zbytočným ľ, ktoré tam ostalo aj po vyjdení mojej „Slovenskej výslovnosti", kde uvádzam tento príklad (na str. 207). Túto moju knihu úradne recenzoval riaditeľ ND I. Teren.

Jazykovo zlý bol napr. článok *Petőfi a Bratislava,* uverejnený v Novostiach Bratislavy (IV, č. 1, str. 4, 6. I. 1955). Tu sa dozvedáme aj takúto vec o Petőfim: *„Prespáva prevažne v petržalskom parku, iba neskoršie u jedného priateľa."* Toto by sa na väčšine Slovenska nemohlo čítať nahlas, lebo slovo *prespať* má v slovenčine iný význam ako v češtine. Boli sme svedkami toho, ako sa celé publikum v kine smialo, keď sa na titulku filmu *Traja mušketieri* objavilo slovo *poctivá,* ktoré sa malo týkať ktorejsi ženskej postavy filmu. Tak by sa budil veľký smiech aj pri uvedenom slove článku o Petőfim. Vo vážnej spoločnosti by to nebolo ani trochu príjemné.

V uvedenom týždenníku (IV, č. 2, 13. I. 1955, str. 3) sa píše: „pluzgierovanie" miesto *pľuzgierovanie,* „viac razy" m. *ráz,* „s ťažkostiami". Tu je slovo „zmetok" miesto správnejšieho *nepodarok* (Pravidlá 396). Pri slove „zmetok" treba uviesť, že si konkuruje vo výslovnosti so slovom *zmätok* a preto je slovo *nepodarok* lepšie; nevyvoláva zmätok. V článku, z ktorého vyberáme tieto chyby, sa nesprávne používa predložka *u,* je zanedbaná interpunkcia atď.

V tom istom čísle uvedeného týždenníka (na str. 3) v článku *Na pomoc plynulému zásobovaniu mliekom* čítame napr.: *„Hygienu mliečnych obalov nedodržujú i samotné predajne"* miesto *ani samotné ...* Tu je sloveso „nahlásiť": *„Pokiaľ majú občania vedomosti o neoprávnenej držbe obalov, nech nahlásia tieto prípady príslušnému Obv. národnému výboru" ...* Sloveso „nahlásiť" je nepotrebné, utvoril ho ktosi celkom zle.

V tom istom článočku sa negramotne používajú tvary príčastia minulého trpného a vzniká takáto filisterská „slovenčina": *„... je na každom z nás sledovať dodržiavanie správnej manipulácie jednak samotných výrobkov, ako aj obalov v ktorých* (bez čiarky) *sú výrobky dodávané. V poslednom čase opakovali sa prípady, že obaly na mlieko a to najmä mliečne kanvy neboli vracané dodávateľovi, t. j. Bratislavským mliekárňam* (bez čiarky) *ale boli ponechávané, napr. v závodných kuchyniach ... Boli tiež zistené prípady ..."*

V tom istom čísle (str. 3) sa veta stavia takto: *„Ktorí majú radi cukríky, ne-*

budú sklamaní bohatým výberom" ..., t. j. *ktorý* nepatrí na začiatok vety. Tu sa píše aj „druhy hracích lopt" m. *lôpt* atď.

Redakcia by mala dbať na to, aby takéto strakatiny a chyby v časopise neboli. K prípadom typu „sú dodávané" ... „boli ponechávané" ... „vracané" ... „zistené" treba povedať, že aj v češtine takéto opísané pasíva, keď sa používajú nad mieru a najmä pri nedokonavých slovesách so všeobecným podmetom, pokladajú sa za neobratné vyjadrovanie.[3] Ľudia za písacím stolom neraz píšu takto neľudsky, aby sa zdali vysoko kultúrnymi. Ťažkopádny sloh majú ťažkopádni ľudia. Majstri slova píšu jednoducho a zrozumiteľne. To je umenie.

V otázkach kultúry spisovnej reči je v našej spoločnosti veľa nejasností. Takýto stav bude asi aj medzi novinármi. Hovoril som s bývalým redaktorom politického a potom literárneho časopisu, s naším cteným básnikom a milým človekom. Hovorili sme o kultúre slovenskej reči, o ktorej on písaval, ba o nej aj prednášal kedysi do pražského rozhlasu. Prišli sme na otázku slovenčiny v Národnom divadle. Nebol s ňou spokojný. Napokon povedal, že keby on bol riaditeľom Národného divadla, kázal by hercom hovoriť nárečiami. Očividne myslel na to, že by sa ľudovým nárečím na scéne uviedla slovenčina, nepokazená bratislavskými inteligentmi, ktorí o kultúru reči veľa nedbajú a hovoria nevkusnou zlátaninou.

Netreba ani hovoriť o tom, že v Národnom divadle nemožno hovoriť nárečiami a že Národné divadlo má byť prvým a najdôkladnejším pestovateľom národného jazyka. Treba však uviesť, že nárečia sú výsledkom života našej reči vo feudálnej rozdrobenosti tých čias, keď jazyk ľudu stál bokom a pokladal sa za menejcenný dorozumievací prostriedok. Keď feudalizmus padal a k slovu prišla pokroková buržoázia, jazyk nášho ľudu a zatlačený kultúrny jazyk sa stal prostriedkom styku všetkých Slovákov, rečou množstva kníh, časopisov, novín a všetkých tých písaných i hovorených prejavov, ktoré nový život, najmä na čele s revolučnými demokratmi, so sebou prinášal. Tu sa začali stierať nárečia, lebo nemohli byť prostriedkom styku všetkých Slovákov pre svoje krajové odchýlky. Ľudia sa potrebovali dorozumieť chytro a ľahko. Úpadková buržoázia tento proces neraz zanedbala. Socializmus však potrebuje bohatý a jednotný dorozumievací nástroj. Dedina sa blíži k mestu, prežívame rozmach hovoreného a písaného prejavu atď. V jazykovej oblasti sa teraz žiada poriadok a zákonitosť — krásny, kultivovaný jazyk.

V našej spoločnosti sa jazyk nectí tou veľkou úctou, ako to býva inde. V Bratislave žijeme z jazykovej stránky asi v takom babylóne, aký je u Nemcov v Berlíne. Ale je rozdiel v postoji kultúrneho Nemca a v postoji kultúrneho Slováka k vlastnému spisovnému jazyku. V Berlíne na javisku počujeme pestovanú nemčinu. Tak isto je to v posluchárňach univerzity a v rečiach členov Nemeckej akadémie vied. Pomery v Moskve sú nám dostatočne známe. Vieme, ako sa tam dbá na krásu ruského slova v divadle, v novinách, rozhlase atď. U nás je to inakšie. U nás ešte aj len v Národnom divadle, aj pri veľkých slávnych udalostiach, podobných tej, ktorú máme pri uvedení opery Jura Jánošíka, sa hovorí chybným, nekultivovaným jazykom. V našom prostredí by sa nijaký Maďar neopovážil hovoriť takou nekultivovanou maďarčinou pri podobných príležitostiach, akou nekultivovanou slovenčinou hovorievajú Slováci. Spoločnosť ako celok to od Slovákov dodnes nevyžaduje. Maďarská spoločnosť mlčky požaduje aj od Slováka, keď hovorí a píše po maďarsky, aby hovoril kultivovane, čomu staršia generácia

---

[3] Porov. uvedenú štúdiu R. Večerku (str. 111).

naozaj skoro vždy dobre vyhovie. Ak tejto požiadavke nevyhovuje, ona ho nepokladá za kultúrneho človeka. Tento stav príde aj u nás, ale nie je ešte tu. Presviedčame sa o tom každý deň z reči ľudí i z písaného slova. Je veľmi zodpovednou úlohou vedeckých pracovníkov, umelcov a novinárov, aby ukázali širokým vrstvám verejnosti, kde je v tejto oblasti správna cesta, lebo mnohí a veľmi mnohí to nevedia a myslia si, že si každý môže hovoriť, ako sa mu chce alebo zapáči. Je to znak určitého stupňa, priznajme si to, kultúrnej nedozretosti ľudí.

Čo sa týka novín, neraz sa hovorí, že v nich na kultúru reči nemožno veľmi dbať, lebo noviny treba chytro robiť; niet času na rešpektovanie gramatiky, na opravy a jazykové úpravy a pod. Mnohé zprávy sa prepisujú z češtiny, a preto sa vlúdia do slovenského textu chyby proti jazykovej správnosti. Podobných dôvodov je viac a novinári lepšie o nich vedia ako jazykovedec.

Dnešný novinár by nemal mať takéto výhovorky. Slúži najširším vrstvám pracujúcich a svoju prácu má konať dobre aj v jazykovej oblasti. Jeho jazyk má byť správny a presný, resp. precízny, aby pracujúceho ľahko a presne informoval, poučil a pod. Socialistický novinár má mať k svojmu nástroju iný pomer ako novinár úpadkovej buržoázie, ktorej otázky národného jazyka neležali veľmi na srdci alebo v nich išla k extrémnemu purizmu. Dnešný novinár má poznať a ovládať spisovný jazyk ešte lepšie ako beletrista. Novinár si nesmie dovoliť odchýlky od zákonov spisovného jazyka, čo zas beletrista môže robiť, ak tým chce dokresliť osobu, prostredie, dobu a pod. Jazyk novín je bližší jazyku vedeckého pracovníka ako jazyku umeleckej prózy. To, čo v umeleckej próze charakterizuje, môže v novinárskom a vedeckom jazyku pôsobiť ako jazykový naturalizmus alebo vulgarizácia. Veľmi opatrne treba zaobchádzať aj s pojmom demokratizácie jazyka. Ľudovosť a demokratičnosť jazyka nesmie značiť hrubosť. Niektorí ľudia si to neuvedomujú. K ľudu máme ísť s vybrúseným jazykom, nie s tým, ktorý on upotrebuje pri niektorých príležitostiach s patričnou tzv. šťavou, šťavnatosťou alebo pod. Keď ľudový človek hovorí o svojej práci pred neutrálnou spoločnosťou, hovorí o nej s úctou a vyberá slová tak, aby neodborník, ktorý ho počúva, mal úctu k jeho práci a k nemu samému. V ľudovej reči sú jazykové štýly tak isto ako v umeleckej próze. Ľud ich používa podľa okolností. O tej istej veci môže hovoriť vulgárne i sviatočne.

Svoj materiál si novinári musia predovšetkým sami stráviť a jazykove príhodne vypracovať.

O všetkom sa, pravdaže, nepíše rovnako. Ak novinár má byť na výške svojho vážneho kultúrneho poslania, musí bezpodmienečne mnoho študovať. Musí do podrobností poznať zákony dnešnej reči. Musí dobre poznať aj výslovnosť spisovného jazyka, lebo jeho články sa čítajú. Musí teda písať tak, aby sa články čítali dobre a lahodne. Ustavičné opakovanie toho istého slova, prekrúcanie vety, nesprávne väzby, krkolomné súvetia spolu s gramatickými a pravopisnými chybami robia zlý dojem o novinárovi a sú príčinou ponôs čitateľov na noviny.

Mnohí naši ľudia, najmä mladší, si myslia, že budú vyzerať učenejšie alebo veľmi učene a azda aj budiť strach a hrôzu, keď budú písať tak, aby im čo najmenej ľudí rozumelo. Píšu pomotane, používajú veľa cudzích výrazov a stavajú dlhé súvetia. Budia naozaj strach a hrôzu, ale nie úctu. Aj o najzložitejších vedeckých problémoch možno a treba písať zrozumiteľne. Nežijeme v časoch vlády úpadkovej buržoázie, ktorá mala dosť času na lúštenie hádaniek. Žijeme v dobe, ktorá žiada od každého vedca i novinára, aby slúžil celému národu, a nie iba

niekoľkým „vyvoleným". Preto všetko, čo píšeme, musí byť zrozumiteľné a okrem toho kultivovane napísané.

Naša tlač veľa píše, pravdaže, o sovietskych ľuďoch a ich práci. Niektoré prvky ruského jazyka našim prekladateľom robia ťažkosti. Prekladateľská práca by sa preto mala zverovať iba takým ľuďom, ktorí dobre poznajú ruský i náš jazyk. Keď si nadobudnú prax v technike prekladania z ruštiny, nemôžu robiť osobitne vážne chyby. O spôsobe prekladania z ruštiny sa u nás už dosť písalo a debatovalo.

Čo sa týka preberania ruských slov, noviny tu konajú zodpovednú prácu. Už skoro dvesto rokov preberáme do slovenskej slovnej zásoby ruské slová. Preberáme ich, pravdaže, aj dnes, pokiaľ ich potrebujeme a nemáme svoje slová. Novinár musí mať toľko vedomostí zo svojho rodného jazyka, aby vždy dobre vystihol, čo je potrebné prevziať a čo sa dá povedať domácim, vžitým slovom. Nazdávame sa, že niektoré ruské slová sú nielen potrebné, ale že sa vžili natoľko, že náš človek obyčajne ani nevie, že slovo pochodí z ruštiny. Nové slová, ako *nadplán, zlepšovateľ, úderka, previerka* a i., sa chytro vžili, lebo ich rozširovali noviny. Pri prekladaní treba dbať na to, aby sa prevzali len tie slová, ktoré sú potrebné. R. Večerka vo svojej štúdii o novinárskej češtine[4] píše v tejto súvislosti, že jazykové novotárstvo musí postupovať s mierou a že nemožno násilne a svojvoľne porušovať normu jazyka, ktorý je „produktom celého radu epoch", lebo časté porušovanie normy vedie k rozkolísaniu jazykového cítenia u čitateľov a znižuje komunikatívne hodnoty jazyka. R. Večerka píše ďalej, že toto zistenie zaväzuje všetkých pisateľov, ale najmä autorov, ktorí píšu do novín, aby hlboko poznali a zvládli spisovnú normu a aby ju dôsledne zachovávali. S týmto možno len súhlasiť.

Roku 1936 pražská „Spoločnosť pre slovanský jazykospyt" konala cyklus prednášok o slovanských spisovných jazykoch po prvej svetovej vojne. Potom prednášky vyšli tlačou pod názvom *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné* (Praha 1937). Sám som tu mal obšírnu štúdiu o kultúre slovenského spisovného jazyka, na ktorú potom ostro reagoval H. Bartek, lebo som podrobil kritike výstredný purizmus.[5] Treba poznačiť, že výstredný purizmus je niečo iného ako kultúra jazyka a snahy o čistotu a krásu spisovného jazyka.

Do tohto sborníka prispel aj docent Ján Frček, ktorý študoval v Moskve a zaoberal sa ruštinou. Napísal do uvedeného sborníka dlhú štúdiu o kultúre spisovnej ruštiny v SSSR. Roku 1945 výťah z jeho štúdie uverejnila Naše řeč (XXIX, str. 121—127). Uvedieme najdôležitejšie poučky z tejto štúdie.

J. Frček spomína, že sa v SSSR požaduje od novinárov jazyková správnosť. Uvádza, že v prvých rokoch po revolúcii robotnícki spolupracovníci miestnych časopisov odpovedali na požiadavku jazykovej správnosti slovami: „Z nás vidiečanov mnoho nedostaneš, my sme sa neučili na univerzitách". Niektorí novinári sa nazdávali, že sa jazykový problém vyčerpáva pravopisom. Proti týmto stanoviskám sa energicky bojovalo. Moskovská Pravda 28. IX. 1932 napísala: „Novinár musí poznať jazyk a ovládať jeho techniku, pretože za každý slovný obrat, za každé slovo v novinách nesie osobitnú stranícku zodpovednosť". Izvestija dňa 3. I. 1936 napísali, že sa nijaká úľava, žiadna amnestia nedáva ani vzhľadom na „proletársky pôvod". Tak sa začali usilovne odstraňovať chyby a nedostatky.

[4] Sborník prací filosofické fakulty brněnské university I, A, č. 1, 117.

[5] H. Bartek, *Spisovný jazyk slovenský,* SR VI, 1937—38, str. 50 a n., 85 a n., 163 a n., 289 a n.

J. Frček píše, že bolo šťastím v tých vzrušujúcich časoch, že vývin ruského jazyka spoluurčovali osoby s takým jazykovým zmyslom, ako Lenin a Gorkij.

Je známe, že sa Lenin veľmi staral o jazykovú kultúru. Pre veci jazyka si odniesol živý zmysel z čias svojich výborných štúdií. K jazyku bol veľmi pozorný a od druhých žiadal rovnakú pozornosť. N. K. Krupskaja rozprávala, že Lenin ako redaktor Iskry za dôležitú pokladal každú čiarku, kontroloval každý list, jeho sloh a jazyk. Pred revolúciou, za nej a po nej všade a dôsledne žiadal, aby sa slová nepoužívali automaticky, mechanicky, ale aby sa použitie každého slova spájalo s jasnou predstavou jeho presného zmyslu. Jeho spolupracovníci spomínali, že proti nesprávnemu, nepresnému alebo povrchnému chápaniu slov bojoval v článkoch i na schôdzkach a konferenciách. Požiadavku presnosti uplatňoval neústupne. Lenin hlboko zasiahol do ruskej jazykovej kultúry svojím heslom o potrebe, aby sa proletariát zmocnil kultúrneho dedičstva minulosti.

V slovníku Lenin žiadal od boľševických rečníkov a publicistov „ľudský jazyk", oslobodený od zbytočných cudzích prvkov — „inostranščiny". Vo vedeckých spisoch, pravda, sa nevyhýbal prijatým cudzím slovám, nenahrádzal ich ruskými novotvarmi.

Lenin pri čítaní kníh si robil na okrajoch poznámky k slovám. Tak k slovu „limitujú sa" poznačil: „Prečo nie jednoduchšie: „obmedzuje ich"? Ó ten akademizmus! Ó ten pseudoklasicizmus! Ó Tretiakovskij!"

Lenin sa usiloval o jednoduché podanie najzložitejších myšlienok, o prístupnosť slohu a výkladu, ale nie za cenu zníženia jeho myšlienkovej a kultúrnej úrovne, nie za cenu spopularizovania v zlom slova zmysle.

Lenin o jazykových otázkach napísal do moskovskej Pravdy (3. XII. 1924) článok s nadpisom *O očiste ruského jazyka.* Tu píše: „Kazíme ruský jazyk. Zbytočne používame cudzie slová. Načo hovoriť „defekty", keď možno povedať „chyby" alebo „nedostatky" alebo „medzery". Pravda, keď človek, ktorý sa nedávno naučil vôbec čítať, a najmä čítať noviny, začne ich horlivo čítať, mimovoľne si osvojuje novinárske slovné obraty. A práve jazyk novín sa u nás predsa tiež začína kaziť. Lenže ak možno odpustiť používanie cudzích slov tomu, kto sa iba nedávno naučil čítať a cudzie slová používa ako novotu, nemožno to odpustiť literátom. Nie je na čase, aby sme vyhlásili boj zbytočnému používaniu cudzích slov? Priznávam sa, že ak ma zbytočné používanie cudzích slov hnevá (pretože to sťažuje náš vplyv na dav), niektoré chyby v novinách ma čo viac môžu vyviesť z miery..." Svoj článok končí slovami: „Či nie je čas vypovedať vojnu znetvorovaniu ruského jazyka?"[6]

Robotníci a roľníci prestávali rozumieť jazyku presýtenému cudzími slovami, a preto sa ozvali verejne. Časopis „Rabočaja Moskva" napísal r. 1926, č. 113: „Naši referenti, keď hovoria na schôdzkach, ustavične vravia o robotníctve, ale jednoducho hovoriť s robotníctvom sa nenaučili. Úplne zabúdajú, že nesedia na nejakej medzinárodnej konferencii, ale na jednoduchej robotníckej schôdzke. Na konferencii delegátov fabrických a dielenských miestnych výborov zamoskvoreckého rajónu, kde predsa boli súdruhovia čítajúci noviny a navyknutí počúvať najrôznejšie cudzie slovíčka, písali predsedníctvu: „Menej nezrozumiteľných slov! Nie sme ešte priveľmi vzdelaní... Taký referent patrí do anglického parlamentu a nie pred robotníkov... A pritom referentom nebol nejaký cudzinec alebo špecialista, vyrastený a žijúci vo svojej pracovni, ale robotník železničiar, zamest-

[6] Vl. I. Lenin, *Sočinenija* XXX.

naný teraz v odborovom sväze. Pri takom referáte človeku ostáva alebo spať, alebo ustavične si robiť poznámky na dotazy: čo je to periféria, kvintesencia, tendencia... politická atmosféra, kunktátorská taktika, perspektívy. Nie bezdôvodne daktorí vravia: „Hovorí nezrozumiteľne, to je iste boľševik" (J. Frček, str. 259).

Na XV. moskovskej konferencii strany sa proti cudzím slovám verejne ozval aj M. I. Kalinin.

O Leninovom jazyku sa vyslovil J. V. Stalin: „Len Lenin vedel písať o najspletitejších veciach tak jednoducho a jasne, koncízne a smelo, že každá jeho veta je strelou."

Veľký zástoj v kultúre jazyka v SSSR mal M. Gorkij. Bolo by možné uviesť viac citátov tohto spisovateľa o jazyku. Veľmi poučné sú v našich pomeroch napr. jeho slová: „U nás v každej gubernii a čo viac v mnohých újazdoch sú vlastné nárečia, vlastné slová, ale spisovateľ musí písať po rusky, a nie po viatsky alebo balachonsky. Píšete pre ľudí ohromnej, rozmanitej krajiny a musíte si pevne uvedomiť jednoduchú pravdu: ... aby si ľudia chytrejšie a vzájomne porozumeli, musia sa všetci vyjadrovať jedným jazykom" (Frček, str. 248).

V moskovskej Pravde z 18. III. 1934 Gorkij píše: „boj za čistotu, za významovú presnosť, za vyhranenosť (ostrotu) jazyka je bojom za nástroj kultúry... Medzi veľkolepými úlohami vybudovania novej, socialistickej kultúry je pred nami aj úloha organizácie jazyka, jeho očistenie od parazitného nánosu... Celý front sovietskej literatúry musí popri boji za vysokú ideovú úroveň umeleckých diel, popri boji proti ideológii nepriateľskej proletariátu s rozhodnosťou pristúpiť k riešeniu majstrovstva, problému ovládania žiarivého, farbistého a bohatého jazyka... Chvatnú, nedbanlivú a nestarostlivú prácu nesluší sa kryť politicky naivnými rozhovormi o tom, že „neučesaný" jazyk je najpríhodnejší na vyjadrenie „mužíckeho prvku" (Frček 256).

Z toho vidíme, že sa žiada návrat ku klasickému jazyku na celej čiare. Požaduje sa presnosť, výraznosť a jasná zrozumiteľnosť vo vyjadrovaní. Bojuje sa proti svojvoľnosti jednotlivcov v používaní jazyka. Žiada sa čistota a krása nástroja kultúry. Nepestovaný, nekultúrny jazyk nie je znakom demokratičnosti, ale iba prejavom nekultúrnosti, proti ktorej bojuje demokracia a socializmus.

Prof. A. Jefimov v knižke *O jazyke propagandista* (Moskva 1951, slov. vydania r. 1953, str. 104) píše, že porušovanie pravidiel výslovnosti a pravopisu nie je ničím iným ako prejavom negramotnosti a nekultúrnosti.

Kultúra reči je vážnym problémom kultúry našej spoločnosti, lebo bez kultúry rodného jazyka niet ozajstnej národnej kultúry. Podľa kvality jazykovej kultúry človeka môžeme posudzovať jeho celkovú kultúru vôbec a jeho postoj k národnej kultúre a k ľudu.

Pripomeňme si tu slová Ľudovíta Štúra, ktoré napísal v predhovore k svojej Nauke reči slovenskej (1846, str. 9): „Docela blúdno a ňepravuo bi bolo, kebi sme z vjacej rozličnosťí Slovenskích všeljake formi poviberať a do jednej reči splátať chceli, bo bi tak sme ňestvorili ňič pravďivjeho a skutočnjeho, ale bi sme mali strakaťinu, ktorá bi aňi svojich pevních zákonou aňi istjeho rázu (charakter) ňemala, a toto nado všetko inšje potrebuje reč spisovná". Teda nie strakatinu a zlátaninu, akou hovoria a neraz aj píšu naši ľudia, ale pevné zákony v rodnej reči žiada Ľudovít Štúr.

Noviny môžu v kultúre jazyka vykonať veľké dielo, ale môžu aj mnohé veci pokaziť. Novinár musí bezpodmienečne byť majstrom slova, aby konal v tejto

oblasti správne. Potrebuje hlboko vniknúť do všetkých jemností jazyka. Bez dôkladného a každodenného štúdia jazyka sa mu to nepodarí. Mnohí z našej inteligencie majú veľmi povrchný názor na náš celonárodný jazyk. Na stoloch našej inteligencie nebývajú knihy o jazyku, ako to býva inde celkom samozrejmým pravidlom. Mnohí naši inteligenti hovorievajú o problémoch jazyka neraz s rovnakou opovážlivosťou, ako nevedomosťou. Usilujú sa v rozhovoroch lúštiť ťažšie problémy jazyka, ale nevedia neraz to, čo býva na prvých stranách gramatiky. Nevedia zachovať napr. ani najzákladnejšie pravidlá o výslovnosti. Hovoria a píšu zle. Povinnosťou vedcov, umelcov, rozhlasových pracovníkov, hercov, novinárov atď. je poukázať na tieto nepekné javy v našej spoločnosti, v ktorej neraz doznieva povrchný pohľad na národný jazyk, ktorý mali malomestskí džentríci a im podobní ľudia v úpadkovom štádiu meštiackej kultúry. Spomeňme si pritom na pokrokovú slovenskú buržoáziu od konca XVIII. a skoro do konca XIX. storočia, na ich krásny pomer k národnému jazyku, na ich obetavé tvorenie kultúrnych hodnôt a na všetku ich nezištnú prácu na kultivovaní slovenčiny ako nástroja kultúry. Je to veľké dedičstvo, ktoré sme povinní prevziať a budovať pre záujmy a potreby novej, socialistickej spoločnosti. V tejto práci si musí novinár s jazykovedcom a umelcom podať ruky a ísť pevne napred. Je najvyšší čas prestať s ľahostajnosťou a povrchnosťou vo vzťahu k jazyku. Novinárov prosíme tu o pomoc. Od nich záleží veľmi mnoho.

Pokrokový ruský slavista, potom profesor na moskovskej univerzite O. Boďanskij, poslal štúrovcom do Bratislavy list, písaný v Pešti z blízkosti J. Kollára a datovaný 13./25. marca. V tomto liste kladie mladým Slovákom na srdce: „Hlavne strežte, ľúbte a pestujte svoj rodný jazyk ako podmienku všetkého dobrého, krásneho a šťastného pre seba a svoj národ".

Medzi národom a jazykom je tesná spojitosť. Povznášame svoj národ všestranne. Dvíhanie jeho kultúry je nemysliteľné bez jemného pestovania jeho jazyka.

V článku akademika V. V. Vinogradova a B. A. Serebrennikova o stave a úlohách sovietskej jazykovedy sa píše: „Dvíhanie kultúry ústnej a písomnej reči je organickou časťou rozvoja socialistickej kultúry".[7]

Akademik V. V. Vinogradov kladie na plán súčasnej socialistickej kultúry problém borby za čistotu literárnej reči ako za mohutný prostriedok a nástroj socialistického rozvoja.[8]

V našich, najmä bratislavských pomeroch treba pripomenúť, že slovenským spisovným jazykom je predovšetkým jazyk umenia a vedy, majstrov slovenského jazyka písaného a hovoreného. Reč ľudí jazykove nevzdelaných, ktorým na kultivovaní slovenskej reči ani nezáleží, nie je spisovnou rečou.

Keď si hlboko vštepíme a uvážime slová Ľudovíta Štúra, ktoré sme uviedli, ďalej slová M. Gorkého a akademika Vinogradova o čistote a kultivovaní spisovnej reči ako organickej časti socialistickej kultúry, uvidíme celú hlbokú vážnosť tejto problematiky. Bude treba prestať s nevážnosťou v oblasti kultúry jazyka. Treba sa skloniť nad knihy, ktoré hovoria o našom jazyku. Bolo by treba účinnejšie podporiť ľudí, ktorí s veľkými bádateľskými výsledkami pracovali a pracujú v dejinách slovenského jazyka, píšu gramatiky a príručky tohto jazyka,

[7] V. V. Vinogradov i B. A. Serebrennikov, *O sostojanii i zadačach sovetskogo jazykoznanija.* Izvestija Akademii Nauk SSSR, Otdelenije literatury i jazyka XIII, č. 4, 1954, str. 326.

[8] V. V. Vinogradov v predhovore k ruskému vydaniu knihy poľského slavistu T. Lehra-Spławińského, *Jazyk poľskij,* Moskva 1954, str. V.

študujú nárečia a aj jazyk spisovateľov, excerpujú materiál a zostavujú heslá pre slovník. Podpora slovenských jazykovedcov zo strany slovenskej inteligencie nie je taká, aká býva v Sovietskom sväze a inde. Niektorí Slováci, najmä divadelní umelci, sa priamo urazia, keď im odborník povie, že v ich umeleckom prejave z jazykovej stránky je niečo zlé. Starajú sa potom o potrestanie takého opovážlivého človeka. Slovenskí novinári v tejto veľmi vážnej otázke môžu urobiť veľký kus práce, takej práce, ktorá v iných prostrediach už bola urobená.

Pre nášho novinára by štúdium reči malo byť v každodennom programe jeho práce. Každý novinár by mal byť majstrom jazyka, aby krásny a kultivovaný jazyk roznášal po pracoviskách v svojich novinách. Náš ľud to od neho požaduje a čaká na to. Výborný jazyk novín je znamenitým prostriedkom styku ľudí s ľuďmi.

JÁN HORECKÝ

O JAZYKU NOVINÁRSKYCH ÚTVAROV

Otázka novinárskeho jazyka ako samostatného jazykového štýlu nie je ešte uspokojivo vyriešená.

Akad. Trávníček vo svojej knižke o slohu[1] uvádza novinársky sloh ako jeden zo šiestich slohov a hovorí, že tento sloh sa vyznačuje jazykovými prostriedkami spĺňajúcimi úlohu rýchlo, presne a všeobecne zrozumiteľne informovať poslucháčov i čitateľov o spoločenskom dianí. Pritom zdôrazňuje, že novinár musí starostlivo vyberať také výrazové prostriedky, ktorými vyjadrí podstatu vecí a javov, ale pritom nesťaží porozumenie používaním takých odborných prostriedkov, ktorých všeobecnú znalosť nemožno predpokladať.

V starších jazykovedných prácach[2] sa novinársky jazyk priraďuje k tzv. praktickému jazyku, ktorý sa obyčajne delieva na úradný, hospodársky (spolu s obchodným) a novinársky. Takéto delenie sa odôvodňuje tým, že všetky tri druhy, tvoriace spolu praktický jazyk, majú určité spoločné znaky, najmä sklon k mechanizácii výrazu a k ustaľovaniu slovných i vetných zvratov.

V novších sovietskych prácach[3] sa obyčajne vydeľuje tzv. publicistický štýl ako samostatný štýl, priradený k umeleckému a odbornému štýlu. Za charakteristický prvok tohto publicistického štýlu sa pokladá nestálosť vo vzťahu k umeleckému i odbornému štýlu. Tento vzťah sa mení podľa konkrétnych podmienok a podľa jednotlivých novinových útvarov. Článok má znaky odborného štýlu, pretože je to vlastne úvaha, vychádzajúca z výsledkov vedy, osvetľujúca konkrétnu otázku zo života spoločnosti. Fejtón, črta, pamflet majú zase určité prvky umeleckého štýlu (napr. využívanie obrazných prostriedkov).

Pri takýchto úvahách o novinárskom jazykovom štýle jazykovedci vychádzajú z abstraktného pojmu novinárskeho jazyka, resp. publicistického štýlu a málo si

---

[1] Fr. Trávníček, *O jazykovém slohu,* Praha 1953, 47—48.

[2] Napr. J. V. Bečka, *Úvod do české stylistiky,* Praha 1948, 23.

[3] Napr. A. N. Gvozdev, *Očerki po stilistike russkogo jazyka,* Moskva 1952, 14, ako aj v mnohých príspevkoch k štylistickej diskusii v časopise Voprosy jazykoznanija 1954.

všímajú konkrétny jazyk v novinách. Už z konštatovaní, že publicistický štýl sa kloní raz k odbornému štýlu, inokedy k umeleckému, je jasné, že novinársky štýl nemá také typické znaky, ktorými by sa výrazne odlišoval od iných jazykových štýlov. Ak sa vynárajú pochybnosti dokonca o tom, či možno hovoriť o jednotnom umeleckom štýle, keď ani tu nemožno nájsť také typické a jednotné znaky ako pri odbornom štýle, v oveľa väčšej miere sú tieto pochybnosti oprávnené pri úvahách o novinárskom jazykovom štýle.

V jazyku novín, ak rozoberáme obsah konkrétneho čísla, sotva by sme našli nejaký spoločný typický znak, ktorým by sa jazyk všetkých novinových útvarov dal uviesť na spoločného menovateľa publicistického štýlu. V úvodníkoch, propagandistických článkoch, v recenziách sú prvky typicky odborné (i keď azda podané v snahe zbaviť sa výlučnej odbornosti), v črtách, reportážach, fejtónoch, poviedkach sú zase jasné prvky umelecké. Za typicky novinové útvary by sme teda mohli pokladať informácie a kratšie útvary, ako kurzívu, glosu, stĺpec. Je jasné, že v informáciách, okrem niekoľkých typických šablón, niet spoločných štýlových znakov, kým ostatné krátke formy stoja akosi na pomedzí.

Preto by azda bolo správnejšie hovoriť nie o novinárskom jazykovom štýle, ale o jazyku novín.

Práve z takéhoto chápania jazyka novín ako špecifického použitia jazyka na určité účely v rôznych novinových útvaroch, a nie ako špeciálneho jednotného publicistického štýlu vyplýva dôležitá požiadavka, že jazyk novín nemá byť štylisticky jednotvárny. Ale pozrime, aký je stav v našich novinách.

V čísle Pravdy z 12. 1. 1955 väčšinu obsahu zaberajú popri úvodníku informácie. Na prvej strane informácie o iniciatíve pracujúcich na pracoviskách, na druhej a tretej strane domáce zprávy, na štvrtej strane zprávy z cudziny, na piatej dva kratšie príspevky s poľnohospodárskou tematikou, dlhší článok s kultúrnou problematikou, na poslednej strane stĺpec zvestí a šport. Z tohto materiálu iba reportáž M. Sedlákovej *Sloboda prišla do Komárna* a glosa *Don Juan a Franco* — zámerne vytlačené kurzívou — odlišujú sa spôsobom podania od ostatného materiálu, ale štylisticky a jazykovou výstavbou sa od neho temer neodlišujú.

O niečo lepší je tento pomer napr. v Práci zo 14. 1. 1955, kde pri menšom rozsahu, na štyroch stranách sú tri kurzívové útvary: náladový obrázok na čele domáceho zpravodajstva, glosa o pliage stavebníctva, podčiarnik a okrem toho ešte stať k otázkam dňa.

V Ľude z 20. 1. 1955 je stav zase horší, lebo na štyroch stranách je iba jedna krátka reportáž o boji so snehom a stĺpček pred drobnými zprávami, odlišný spôsobom podania od ostatného obsahu čísla.

Je isté, že pomer medzi živšími a menej živšími útvarmi v jednotlivých denníkoch nie je v každom čísle rovnaký, preto nemožno na základe uvedených troch čísiel robiť definitívne závery. Jednako však treba zdôrazniť, že medzi kurzívovými a nekurzívovými útvarmi (ak možno takto skratkovite hovoriť) nie je taký rozdiel, aký by sme očakávali. Výrazové prostriedky, vetná stavba i slovná zásoba všetkých týchto druhov sú v podstate rovnaké. Z toho predovšetkým vyplýva ten neutešený stav, na ktorý vznikajú neustále ponosy: jazyk našich novín je jednotvárny, monotónny, často i neumelý, bez umeleckého vzletu. Bolo by možno temer povedať, že v slovenskej tlači skutočne jestvuje jednotný jazykový štýl, ak by sme, pravda, za jednotiaci a typický prvok tohto štýlu chceli pokladať práve túto jednotvárnosť, všednosť a neumelosť. Zaiste, takéto kritérium rozhod-

ne nie je jazykové a nepochybne nie je vhodné pri posudzovaní jazyka našich novín.

Našou snahou by malo byť práve naopak rozšíriť škálu novinových útvarov a v nich najmä škálu a pestrosť vyjadrovacích prostriedkov. Preto sa chceme pokúsiť aspoň v náznakoch ukázať, ako sa jednotlivé novinové útvary odlišujú, resp. majú odlišovať jazykom, jazykovou stavbou, štylisticky.

Základným prvkom v našich novinách, ako v novinách vôbec, sú informácie, či už v podobe krátkych informačných zpráv, rozšírených informačných zpráv alebo informačných príspevkov črtového typu.[4]

V krátkych informačných zprávach sotva možno vyhnúť určitej šablónovitosti, najmä úvodným formulkám, ako napr. *časopis Figaro oznamuje, podľa zprávy časopisu Combat a mnohých iných, podľa zpráv západných agentúr, podľa zprávy indickej informačnej agentúry, podľa údajov výročnej zprávy* a pod. Takéto šablóny sa obyčajne pokladajú za typický prvok jazyka novín, no ich prílišné zneužívanie vedie k jednotvárnosti. Preto je podľa našej mienky výhodné zhrnúť takéto zprávy pod jedno záhlavie (napr. *Zo sveta, Jednou vetou)* a tam ich iba registrovať bez úvodných formúl. Pri takomto riešení však pokladáme za chybu, ak sa pri každej zpráve znova opakuje úvodná formula, ako to bolo napr. v Smene z 23. 4. 1954. Tu sú pod záhlavím *Zo sveta* dve zprávy: *Podľa zprávy indickej informačnej kancelárie vyslovilo... 162 poslancov vážne znepokojenie nad vojenskou „pomocou" Spojených štátov Pakistanu, Podľa údajov výročnej zprávy federálneho štatistického úradu USA zaznamenali... o 200% zločinov viac ako v roku 1950.*

Pre jazykovú stavbu takýchto krátkych zpráv je typické, že pozostávajú obyčajne z jednej vety, v ktorej je nahromadených veľa faktov, takže veta musí byť dosť rozvitá najmä príslovkovými určeniami. Niekedy tu býva aj niekoľko samostatných viet, ale temer niet zložitejších súvetí. V jednoduchých súvetiach sa najčastejšie vyskytujú vedľajšie vety prívlastkové, napr. *K nešťastiu, ktorého príčiny nie sú známe, došlo južne od Neapola a zahynulo pri ňom všetkých 21 osôb, ktoré boli na palube.* Veľmi časté sú aj vedľajšie vety predmetové, uvedené spojkou *že,* napríklad: *Figaro oznamuje, že ministerstvo vydalo rozkaz...,* alebo: *Veľvyslanec vo svojom prejave zdôraznil, že toto rozhodnutie je novým dôkazom ďalšieho prehĺbenia spolupráce a priateľstva oboch národov.*

Osobitnú pozornosť si zasluhujú úradné zprávy o audienciách u ministrov, o oficiálnych slávnostiach. Pre ne je príznačné, že v prvom odseku po dátume sa uvádzajú mená oficiálnych osobností s úradnými titulmi, v druhom sa uvádza priebeh slávnosti, resp. význam stretnutia. Uvedieme aspoň jeden typický príklad:

> V piatok 23. apríla prijal predseda Sboru povereníkov Rudolf Strechaj veľvyslanca Rumunskej ľudovodemokratickej republiky v Československu Iona Nistora, ktorý je na návšteve na Slovensku.
>
> Predseda Sboru povereníkov Rudolf Strechaj mal s veľvyslancom Rumunskej ľudovodemokratickej republiky v ČSR Ionom Nistorom dlhší rozhovor.

V takýchto krátkych zprávach zaráža predovšetkým zbytočné opakovanie všetkých podrobností titulu v obidvoch odsekoch.

Takýto typ krátkej zprávy je bežný aj v športových rubrikách. Tvoria ich obyčajne jednoduché vety, ako napr. *Bicyklebalový turnaj v Prostějove vyhrala domáca dvojica Novák—Beneš, ktorá vo finále porazila dvojicu Sedláček—Dameš*

---

[4] Porov. N. A. Kozev, *Informace v novinách,* Praha 1953.

z Prahy. Časté sú aj dve stručné vety: *MVTŠ v Brne usporiadal II. ročník behu oslobodenia Brna. Víťazi: muži Zháňal 15:45,9 min., dorast Bílek 3:17 min.*

Pre takéto zprávy je príznačná telegrafická úsečnosť a používanie špeciálnych termínov i skratiek a značiek.

Ďalším typom informácií sú rozšírené zprávy, v ktorých sa už uvádzajú nielen fakty, ale aj bližšie údaje o raste výroby, citujú sa slová niektorých pracovníkov, čitateľ sa uvádza do prostredia a zdôrazňuje sa význam niektorých okolností. V našich novinách to bývajú obyčajne zprávy od vyslaných zpravodajcov. Takéto zprávy by už mohli mať zložitejšiu jazykovú výstavbu, mohli by byť v nich aj zložitejšie, rozsiahlejšie súvetia, zvolania, otázky, ba aj známejšie prirovnania a umelecké obrazy. Toho však v našich zprávach niet.

Typickým príkladom na jednotvárnu, nezložitú rozšírenú zprávu je zpráva ČTK, uverejnená v Práci 22. 4. 1954. Celá sa skladá z priradených hlavných viet, v ktorých sa vyjadruje vždy nová myšlienka: *Žiaci odborného učilišťa ŠPZ na Piesku sústreďujú svoju pozornosť na blížiace sa voľby do národných výborov. Vo vyzdobených učebniach a dielňach sa denne schádzajú stovky mladých strojárov na pravidelné besedy s majstrami* atď. Jednotvárnosť sa ešte zvyšuje tým, že zpráva nie je správne členená na odseky, čo by aspoň sčasti naznačilo vnútornú spätosť jednotlivých myšlienok.

Podobného typu je aj zpráva ČTK, uverejnená v Práci 28. 4. 1954 s titulkom *Rozvíja sa bytová výstavba v Prešovskom kraji.* Tu sa jednotvárnosť ešte zvyšuje nakopením množstva čísiel, napr.: *Okrem toho uvoľnila vláda na údržbu poškodených domov v severných okresoch Prešovského kraja pre maloobchodný predaj 16 874 kubíkov stavebného dreva, 42 900 štvorcových metrov krytiny a 3179 ton cementu.*

Nemožno tvrdiť, že by takéto vety a ich priraďovanie bolo zlé z hľadiska gramatiky. No jednako vzniká dojem, že v slovenčine jestvujú len hlavné vety, a tým sa už skresľuje jazyková skutočnosť.

Okrem toho aj takéto príspevky majú značný podiel na jednotvárnosti našich novín. Preto by bolo osožnejšie miesto takýchto zpráv uverejňovať tzv. informačné príspevky črtového typu, v ktorých sú možné už aj určité prvky opisu, portréty ľudí, rozvedenie situácie a pod. Jednoduchým typom takejto črtovej informácie môže byť zpráva v Pravde 13. 9. 1954 *Radostne oslávili svoj veľký deň.*

Prvý odsek tejto zprávy je venovaný uvedeniu do situácie na úsvite Dňa baníkov a až v ďalších odsekoch sa podáva zpráva o slávnosti. Nedostatkom tejto zprávy je, že sa bližšie nenaznačuje, čo povedali jednotliví rečníci a čím sa vyznačili odmenení baníci.

V takejto črtovej zpráve treba, prirodzene, zachovať primeranú šírku, lebo pri prílišnom skracovaní sa stráca účinok. Vidieť to na podobnej zpráve v Pravde z 13. IX. 1954 s nadpisom *V sedemstoročnom meste,* kde niet širšieho uvedenia do situácie a jednotlivé fakty sa podávajú len útržkovite.

Vetná stavba takýchto črtových zpráv je vcelku jednotná a nevyniká pestrosťou. Radí sa v nich veta za vetou, bez priraďovania, no prílišná zhustenosť sa správne zmierňuje menej odbornými slovami, prípadne nenápadnými vysvetleniami menej známych slov v kontexte.

Ako prechodný útvar medzi črtovou zprávou a kurzívou či glosou môžeme uviesť napr. článok *Pred mapou oslobodenia,* uverejnený v Práci 14. 1. 1955. Jadrom tejto zprávy je, že v Košiciach postavili tabuľu s mapou, aby si mohli ob-

novovať spomienky na oslobodzovacie boje Sovietskej armády. Toto informačné jadro je však „obalené" do náladových obrázkov a opisu.

V prvom odseku je snaha o poetické zachytenie večernej nálady, v druhom sa zachycuje nálada pred desiatimi rokmi. V treťom odseku sa uvádza spomenuté jadro, v štvrtom sa opisuje situácia pred tabuľou so špeciálnym zaostrením na určitú osobu, mladého technika. V poslednom odseku sa rozoberá citové rozpoloženie tohto technika po návrate domov.

Teda celok je komponovaný dosť umelecky, i svojou jazykovou stavbou sa líši od zpráv. Miesto priraďovania jednotlivých, monotónnych viet sú tu vety formálne rôzneho druhu. Hneď v druhej vete je voľne priradené príslovkové určenie *z práce, do práce, na večerné návštevy, do kina i do divadla.* Potom nasleduje veta so zamlčaným podmetom, odkazujúca na ľudí. Aj v ďalšom odseku sú kusé vety, napr. *Prvých desať rokov života; Robotníci z okolitých závodov, študenti z početných škôl.*

Pritom však stavba súvetí je pomerne jednoduchá: sú tu vedľajšie vety prívlastkové, časové, predmetové, účelové, miestne, ba vyskytuje sa tu aj prechodníková väzba. Slovník je primeraný nálade: *tíško, tmavý večer, rátať na prstoch, z úst do úst niesla sa zpráva, parčík, chýrny Dóm, chrabrý, zvedavé detváky.* Je tu aj niekoľko fráz: *vytrhnúť zbrane z rúk vojnových podpaľačov, rýchlym preniknutím obchvacuje Prešov a Košice.*

Za typ kurzívky môžeme pokladať napr. kurzívku *Úsmev mesta* v Práci 4. 9. 1954. Tu už nejde o nijakú informáciu, ale o prostú poznámku o tom, že v oblokoch mesta niet kvetináčov. Je prirodzené, že štýl tejto kurzívky je celkom ľahký, jazyk nenútený, často až hovorový. Hovorovosť je podčiarknutá používaním prvej osoby množného čísla: *vraciame sa, budeme žiť, môžeme si vysadiť, všetci poznáme, máme radi.* Pritom sa z prvej osoby často prechádza do druhej osoby (napr. *pozrite len*), ba aj do neurčitého podmetu (napr. *prečo nevniesť trochu farieb, prečo neokrášliť, netreba vysadzovať, kto nechce kupovať).*

Stavba vety je dosť pestrá, ako ukazuje krátky prvý odsek:

> Usmiati vraciame sa z dovolenky. Z hôr, lúk, od chladných brehov riek vraciame sa do miest medzi šedivé domy. Domy bez úsmevov. A hoci to znie čudne, i tie sa môžu usmievať. Svojimi oknami a balkónmi. A záleží na nás, či sa usmievať budú alebo nie. Či budeme žiť v usmievavom meste.

Slovná zásoba je tu primeraná, prostá.

Bližšie k informáciám je reportáž, pretože tento novinársky druh práve tak ako informácia vychádza z faktu. Odlišuje sa, pravda, tým, že ústredný fakt rozvádza inými, podružnejšími faktami. Z tejto „faktovosti" vyplývajú aj požiadavky na štýl reportáže. Mala by mať triezvy jazyk, ale pritom jasný a nejednotvárny. Faktovosť a vecnosť informácie sa v reportáži osviežuje vloženými vetami, vyjadrujúcimi situáciu, náladu. Nezriedka sa v reportáži využíva dialóg, resp. aspoň priama reč. Nie sú zriedkavé ani prípady, že celá reportáž je postavená na dialógu (napr. reportáž Fr. Petru *Na slovíčko, súdružka predavačka* v Živote 23. 1. 1955).

Pravda, inak možno v reportáži vystačiť s celkom triezvymi dialógmi, ako vidieť napr. z reportáže Jána Turisa *Tritisíc ton* (Pravda 28. 4. 1954). Vetná stavba v tejto reportáži vôbec nie je hovorová, slová sú primerané. Nevyhýba sa ani odborným termínom, ktoré sú dosť známe.

Iného druhu je reportáž M. Sedlákovej *Keď hviezdy pohasli* (Pravda 10. 9. 1954). Táto reportáž má síce názov fejtón, ale podľa našej mienky neprávom,

lebo sa obmedzuje na fakty a neosvetľuje ich umeleckými obrazmi, fakty nijako umelecky nedotvára. Dokonca aj niektoré prvky hovorového jazyka (*stena zdĺže šesťdesiat metrov, uhľa forota, pol šichty fuč, je to šľakom trafené*) pôsobia trochu neorganicky, lebo inak celkový tón tejto reportáže nie je hovorový, ale skôr referujúci.

Fejtón, ako hovorí D. Zaslavskij[5], nemôže byť bez umeleckých prostriedkov, bez porovnaní, musí mať vlastné alebo literárne obrazy.

Pravda, nemožno pokladať za umelecké využitie obrazu, keď sa obraz úplne rozvedie v prvom odseku a potom sa výslovne upozorňuje, že táto a táto črta obrazu sa presne hodí na ten a ten fakt súčasného života, ako sa to robí napr. vo „fejtóne" *Luhárovi ani pravdu neuveria* (Pravda 17. 10. 1954). Tu sa totiž v prvom odseku stručne uvádza rozprávka o pastierikovi, ktorý často volával bez dôvodu o pomoc, takže keď skutočne potreboval pomoc, nikto neprišiel. Na to nadväzuje konkrétna udalosť o zberateľovi liečivých rastlín, ktorý zbieral podľa informácií zo starého plagáta. Z toho je záver: Národný podnik Liečivé rastliny už ťažko získa zberateľov, lebo luhárovi nikto neuverí. Teda všetko je tu podané po lopate a spojitosť medzi obrazom a skutočnosťou nie je presvedčivá.

Správne je využitý obraz napr. v rozprávke K. Dvořáka *O veľkej repe* (Práca 24. 10. 1954) alebo vo fejtóne Ruda Fábryho *Vysloboďte Julienku!* (Pravda 26. 4. 1954).

V Dvořákovej rozprávke sa jemne a presvedčivo paroduje byrokratizmus pri *„zabezpečovaní urýchlenej pomoci pri vyťahovaní veľkej repy"* s celým arzenálom komisií, aktívov, obežníkov a hlásení. Slovník tejto rozprávky je charakterizovaný jednak ľudovým opakovaním (napr. *repa veľká, preveľká; ťahá, poťahuje*), jednak úradnými formulkami (*ustanoviť komisiu, pod osobnou zodpovednosťou, rozpracovať v podrobnostiach, je to v behu*). Typické sú aj administratívne vety, ako *S ohľadom na aktuálnu potrebu urýchleného vyťahovania preveľkej repy zo zeme.*

Fábryho fejtón má výhodu v živosti. Pritom je pozoruhodné, a treba to osobitne zdôrazniť, že pri všetkej živosti sú v tomto fejtóne dosť komplikované vety. Napr. *Ale pretože hrozili skoré mrazy, dali ma do výroby bez povolenia, rozhodnúc, že sa povolenie na moju výrobu vyžiada dodatočne. Keď som bola vybavená všetkými náležitosťami, alebo ako úradníci vravia, vykompletovaná, zaviezli ma na Hlavnú správu na Poverenictvo potravinárskeho priemyslu, odbytové oddelenie.*

V slovnej zásobe sú popri bežných slovách vtipne vpletené odborné názvy, ako *odbytové oddelenie, vykompletovaný, štátne maloobchodné ceny, štátne veľkoobchodné ceny, vlastné náklady,* ba zamiešané sú tu aj slangové názvy ako *„ceňák", „odbytár"*.

Netreba ani zvlášť porovnávať živé a vtipné výrazové prostriedky K. Dvořáka a R. Fábryho proti výrazovým prostriedkom a umeleckým obrazom rozprávky o luhárovi a fejtónu M. Sedlákovej.

Osobitnú kapitolu v našej tlači tvoria propagandistické a náučné útvary (úvodník, politický komentár, propagandistický článok, recenzia kníh a pod.). Tieto útvary, najmä keď rozsahom tak prevládajú ako v našich novinách, majú najväčšiu vinu na jednotvárnosti jazyka našich novín. Kompozične i jazykove sú tak rovnaké, akoby jeden druhému z oka vypadli. Pre úvodníky sa vypracovala te-

---

[5] D. Zaslavskij, *O fejetonu,* Praha 1952, 24.

mer jednotná schéma: ide o veľmi vážnu vec — niekde sa chápe vážne a správne — inde nevážne a nesprávne — prvých treba pochváliť a uviesť ako vzor, druhých pohaniť — nakoniec záver.

No nie v schéme je chyba, ale v tom, že sa táto schéma vyplňuje stále rovnakými slovami a vetami. Vetná stavba našich úvodníkov je jednotvárna, hoci nie je celkom jednoduchá. Z vedľajších viet sú najčastejšie prívlastkové, časové, podmienkové, predmetové. Chýbajú tu však jednak zložitejšie súvetia (hoci len také, aké sme citovali z Fábryho fejtónu), jednak krátke, úsečné vety, ktoré by úvodníku dodali bojovnejší tón. Veľmi zriedka sa nájde vzrušená zvolacia veta, rečnícka otázka, oslovenie čitateľa, prechod z osoby na osobu. Sme presvedčení, že aj tieto formálne prostriedky by prispeli k oživeniu jazyka práve tak, ako prispievajú k oživeniu jazyka glos, kurzív a do istej miery aj politických komentárov.

V našich úvodníkoch niet prísloví, porekadiel, o umeleckých obrazoch ani nehovoriac, hoci niet sporu, že už aj taký jednoduchý obraz ako rozohrávanie drámy v komentári o súčasnej politickej situácii je značným oživením.

Tieto poznámky o jazyku našich novinových útvarov zaiste nevystihujú celú hĺbku problémov. Mnohé otázky iba naznačujú, mnohých sa vôbec nedotýkajú. Ale aj takto možno z nich vypozorovať základnú myšlienku: do novín nestačí písať len gramaticky správne, do novín treba písať krásne a využívať na to všetky výrazové prostriedky nášho jazyka. Pravda, dôležitou požiadavkou tu ostane téza, že v jednotlivých novinových útvaroch treba zachovávať štylistickú jednotu a štylistickú čistotu. Jednotou rozumieme udržiavanie toho istého tónu, aký sa nasadil na začiatku. Nie je iste správne, keď sa v úvodnom odseku nasadí ľahký, hovorový tón (napr. *To je už ľudská nátura. Vypytovať sa na všetko, byť zvedavý, dozvedať sa o veciach neznámych, nejasných, nepochopiteľných*) a potom čitateľa zahrnúť hromadou suchých čísel *(Na dokreslenie by hádam nebolo zle vedieť aj to, že pri prezidentských voľbách v USA v roku 1948 nehlasovalo okolo 44,4 miliónov voličov, takže Truman bol zvolený iba 24 miliónmi hlasov z celkového počtu 93 miliónov voličov*). (Ukážky z Práce 23. 4. 1954)

V tomto príspevku bolo treba suché číselné údaje rozriediť, neuvádzať presné čísla, ale iba zaokrúhlené a pod.

Pod štylistickou čistotou rozumieme zachovávanie zásad platných pre daný novinový útvar čo do stavby viet, výberu slov, používania umeleckých obrazov a pod. Prakticky to znamená, že napr. nie je na mieste používať nárečové alebo žargónové slová v úvodníku, komentári a informáciách, ba že veľmi treba uvážiť používanie takýchto prvkov aj vo voľnejších, umeleckejších útvaroch.

Požiadavky štylistickej jednoty a čistoty sú teda veľmi dôležité, ale nie jediné. Zo všetkých poznámok, ktoré sme tu uviedli na okraj jednotlivých novinových útvarov, vyplýva aj ďalšia zásadná požiadavka: používať v novinách taký jazyk, také jazykové prvky, ktoré budú čo najbližšie živému slovenskému slovu.

ŠTEFAN PECIAR

ZDROJE OBOHACOVANIA NOVINÁRSKEJ REČI

Je známe, že jednotlivci, ktorých životné potreby sú minimálne, ktorí žijú izolovane, mimo spoločnosti, majú chudobnú reč, veľmi obmedzenú slovnú zásobu, nepatrný počet vetných konštrukcií. V buržoáznej jazykovednej literatúre sa napr. uvádza, že škótsky pastier vystačí s 300 slovami. I keď je toto číslo v porovnaní so skutočnosťou pravdepodobne veľmi nízke, neskresľuje podstatu veci: bohatosť reči jednotlivca i jazyka spoločnosti závisí od spôsobu života, od stupňa vývinu jednotlivca i spoločnosti.

Jazyk nemôže mať slová a výrazy pre veci, pojmy a myšlienky, ktoré sú nositeľom jazyka neznáme. Jazyk obsahuje len také výrazy, ktoré označujú predmety, javy a vzťahy známe a bežné členom príslušnej spoločnosti. Výrazy pre rozhlas a jeho technické zariadenie sa zrodili až po objavení rozhlasu. Výrazy pre techniku televízneho vysielania sa hľadajú a ustaľujú až dnes, keď sa televízia u nás začína rozvíjať. Výrazy *úderník, socialistická súťaž, novátor, pionier* nemohli jestvovať dotiaľ, dokiaľ nejestvovali príslušné pojmy, ktoré odrážajú nové skutočnosti nášho dnešného života. Slovo *suchár* (v novom význame ako životné podstatné meno) so všetkými svojimi odvodeninami sa zrodilo až vtedy, keď sa poprední stranícki činitelia zamysleli nad touto novou spoločenskou chorobou a vyhlásili boj proti nej. Atď.

Uvedené príklady azda dosť názorne ukazujú, že prvým a hlavným zdrojom obohacovania našej reči je poznávanie prekypujúceho života našej dnešnej spoločnosti, budujúcej socializmus. Pravdaže, vývoj spoločnosti, nové výrobné spôsoby a skúsenosti, nové spoločenské vzťahy, zmeny spoločenských zriadení a ich nadstavieb boli vždy hybnou silou vývoja jazyka. No dnes, pri prerode kapitalistickej spoločnosti na spoločnosť socialistickú, keď sa nebývalým tempom rozvíjajú všetky odvetvia výroby, keď nastal všestranný rozmach našej národnej kultúry, keď sa slovenský ľud stal naozaj slobodným a môže rozvíjať všetky svoje tvorivé schopnosti, úzka spätosť jazyka a jeho rozvoja so životom a rozvojom spoločnosti je zvlášť názorná. Len si spomeňme, ako nesmierne za krátky čas niekoľkých posledných rokov vzrástla slovná zásoba spisovnej slovenčiny, ako rýchlo sa vypracovali celé terminologické systémy rozličných vedných odborov, ktoré predtým u nás ochotnícky pestovali len jednotlivci, alebo ktoré boli celkom neznáme.

Gramatická stavba spisovnej slovenčiny sa obohatila o nové vetné konštrukcie; najmä sa rozvíjajú rozličné typy vedľajších viet a zložitých súvetí v súvislosti s presnejším spôsobom myslenia. Veľké obohatenie slovníka si vyžiadalo pevnejšie ustálenie morfologickej sústavy. Stabilizoval sa aj pravopis, postupne sa upevňuje spisovná výslovnosť. Súčasne sa začali presnejšie diferencovať jednotlivé štýly spisovného jazyka. Takto spisovná slovenčina ako celok rýchle nadobúda charakter vyspelého kultúrneho jazyka, ktorý je schopný vyjadriť i najabstraktnejšie pojmy a myšlienky, i najjemnejšie ľudské city.

Treba len poznávať náš bohato pulzujúci súčasný život, vnikať do jeho problémov, aktívne sa zúčastňovať na verejnom živote, na politickom a kultúrnom dianí a nebude oblasti ľudskej činnosti, kde by sa mohutne nerozozvučal náš národný jazyk.

Ak sa našim novinárom vyčíta, že ich reč je chudobná, jednotvárna, frázovitá,

ak je táto výčitka oprávnená, hlavnú príčinu treba hľadať práve v tom, že ešte ani zďaleka nie všetci novinári si uvedomili nutnosť dôverne sa oboznámiť so všetkým, o čom píšu. Ako môže novinár napísať dobrú a pútavú reportáž zo života JRD alebo z bane, keď v tomto prostredí nežil a pozná ho len povrchne? Jeho pozornosť upútajú vonkajšie, podružné otázky, nevnikne do hĺbky problémov, unikne mu práve to, čo je hlavné.

Azda každému z nás sa už prihodilo, že bol okolnosťami nútený hovoriť o veci alebo otázke, ktorú slabo poznal, o ktorej veľa nevedel. Darmo sme sa v takomto prípade namáhali, darmo sme vynakladali svoje rečnícke schopnosti, reč nám viazla, zmohli sme sa iba na opakovanie všeobecne známych skutočností, azda ešte na niekoľko banálnych fráz, ale niečo nového sme povedať nedokázali. Celkom ináč sa nám hovorí o veci alebo otázke, s ktorou sme sa podrobne oboznámili pri svojej práci, o ktorej často premýšľame. Iba v takomto prípade sa nám osvedčí antické príslovie: Rem tene, verba sequentur — Pridržaj sa veci a slová budú nasledovať, t. j. prídu ti samy na myseľ.

Nie náhodou sa v našich novinách tak málo píše o vedeckej práci. Časť viny za to padá bezpochyby na samých vedeckých pracovníkov, ktorí neoboznamujú našu verejnosť so svojou prácou. Ale i novinári málo poznajú a málo si všímajú problémy vedeckej práce. Málo chodia do výskumných ústavov. Napr. Ústav slovenského jazyka, kde sú uložené cenné materiály a archívy pre štúdium slovenského jazyka, navštívil v posledných troch rokoch (ak odhliadneme od návštev číro súkromnej povahy) len jeden novinár. Zdržal sa tam asi pol hodiny a napísal reportáž o nových Pravidlách slovenského pravopisu. Táto reportáž mala prirodzene všetky nedostatky povrchných reportáží, napísaných bez znalosti veci. Hojnosť fráz, nekritických superlatívov a banálnych povrchností. Nikde sa nešlo do hĺbky, nijaké problémy sa neodhaľovali. Celkový dojem riedkej limonády. Reportáže tohto druhu nie sú u nás, bohužiaľ, vzácnosťou.

Na druhej strane nie sú v našich novinách zriedkavé ani výborné reportáže, úvahy alebo populárno-odborné články, napísané s hlbokou znalosťou veci. Také sú napr. úvahy z oblasti zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov, reportáže zo života našej armády, niektoré články odborníkov o nových objavoch v prírodných vedách, väčšina príspevkov z oblasti literárnej kritiky a niekedy i športové zprávy. V týchto posledných sa však často opakujú niektoré ošúchané klišé (napr. nijaká pozícia nebola pre nich stratená, zakladali rýchle akcie ap.). Diskusia o distribúcii kníh, usporiadaná v Kultúrnom živote, mala veľký ohlas najmä preto, lebo išla do hĺbky problémov a odhalila závažné nedostatky, o ktorých sa predtým mlčalo. Takýchto príkladov dobrej novinárskej práce by bolo možno uviesť omnoho viac.

Prirodzene, že takúto dobre vykonanú novinársku prácu vidieť i na jazykovej stránke príspevkov. Je to preto, lebo autor, ktorý píše svoje reportáže, zprávy alebo úvahy až vtedy, keď sa podrobne oboznámi s príslušnou vecou alebo s problémom, o ktorom chce písať, môže pri vlastnej práci venovať viac pozornosti otázke, a k o svoje myšlienky podať, môže sa sústrediť práve na štylistickú stránku svojej úvahy, zprávy ap. Vie svoje prejavy účinne ladiť podľa potreby raz do humoristického, inokedy do vážneho až patetického tónu, tu šľahne ironiou, tam rozosmeje žartom. Iba takáto prepracovaná forma prejavu má náležitý účinok na čitateľa.

Všetci klasikovia marxizmu-leninizmu pri mnohých príležitostiach zdôrazňovali potrebu dobre ovládať jazyk, ktorý používame ako nástroj výmeny myšlie-

nok. Nejedna polemická poznámka Engelsova alebo Leninova sa týka práve jazykovej stránky ich protivníkov. Engels sa aj odborne zaoberal jazykovedou. Jeho *Franský dialekt* je dodnes vzorom pre práce z historickej dialektológie. Lenin, ako je známe, pripomínal práve novinárom, aby dbali o jazykovú čistotu, aby nepoužívali zbytočné a nezrozumiteľné cudzie slová. Lenin dal podnet k zostaveniu veľkého slovníka novej ruštiny.

Kto pozorne číta Stalinove verejné prejavy alebo vedecké state, ľahko pochopí, že tajomstvo ich úspechu bolo, je a bude nielen v geniálnej schopnosti vystihnúť podstatu i najzložitejších javov, ale v nie menšej miere i v tom, akým spôsobom Stalin podával svoje myšlienky. Vecnosť, jednoduchosť a lapidárnosť výkladu sa uňho temer vždy spája so zdravým humorom, prechádzajúcim často v ironiu. Tento jadrný Stalinov humor je nielen svedectvom jeho bohatých životných skúseností, ale i dôkazom toho, že Stalin si pozorne všímal, ako hovorí ľud. Oboznamoval sa s ľudovými prísloviami, porekadlami a zvratmi a rád nimi oživoval svoju reč. Dobre poznal i klasikov ruskej a svetovej literatúry a neraz použil na plastickejšie dokreslenie svojich myšlienok vhodný citát z niektorého klasika. Právom M. Gorkij vyhlásil: „Keby sa ma spýtali, kto najlepšie ovláda ruský jazyk, odpovedal by som: Stalin. Len skúste povedať niečo presnejšie a stručnejšie ako on!"

Umenie majstrovsky narábať jazykom si osvojili najmä pri svojej novinárskej činnosti aj iní vodcovia proletariátu, tí, ktorí si uvedomili, že reč ľudu je najlepším kľúčom k srdciam ľudu.

Pravým umelcom vo využívaní výrazových prostriedkov ľudovej a hovorovej reči bol Klement Gottwald. Všimnime si, ako účinne vedel Gottwald používať napríklad zdrobneniny. Keď na zasadnutí ÚV KSČ vo februári 1951 hovoril o agentoch buržoázie, charakterizoval ich takto: „Boli to agenti dvojakého druhu. Jedni boli takí drobní špiclíčkovia, provokatérikovia. No boli aj iní agenti „veľkého formátu", ktorí sedeli vo vedení robotníckych strán..."[1]

Ironický účinok zdrobnenín „špiclíčkovia" a „provokatérikovia" sa ešte zvyšuje ironickým použitím spojenia agenti „veľkého formátu". Gottwald používal zdrobneniny s ironickým zámerom často a s obľubou. Tak napr. v júni 1948 ostro pranieroval takých komunistov, ktorí sa nazdávali, že po februárovom víťazstve už netreba nikoho presviedčať, že stačí iba „robiť väčších kráľov alebo „králikov" (c. d. 119). Zbraň ironie ovládal Gottwald znamenite. Používal na to rozličné jazykové prostriedky. Popri zdrobneninách to boli najmä vtipné slovné hry. Tak napr. vo svojej parlamentnej reči vo februári 1931 hovoril takto: „Pokoj a poriadok, čo to znamená v ústach pánov, v ústach vašich? Chcete v pokoji vyhadzovať robotníkov na dlažbu. Chcete v pokoji znižovať robotníkom mzdy a vytláčať z nich posledné kvapky krvi. Chcete v pokoji strieľať do nezamestnaných, do hladných. Chcete, aby armáda nezamestnaných zomrela hladom v pokoji. Taký je váš pokoj, taký je váš poriadok. Je to pokoj a poriadok peleše lotrovskej..." (c. d. 120). Účinok sa tu dosahuje tým, že sa niekoľkokrát za sebou používa to isté slovo „pokoj", ale v rozličných významových a štylistických odtieňkoch. Alebo iný príklad. Po víťaznom boji vo februári 1948 Klement Gottwald vyhlásil: „Teraz musia prísť tak isto pre čierne dielo sprisahancov, ako i pre čierny trh a čierne obchody naozaj čierne dni" (c. d. 121). Gottwald neváhal použiť i drsný

[1] Citované z knihy Františka Nečáska *Listy o súdruhovi Gottwaldovi,* slovenský preklad vyd. Smena v Bratislave 1953, str. 55.

výraz, keď bolo treba. Tak napr. v uvedenom citáte nazýva pomery v buržoáznej ČSR „pokojom a poriadkom peleše lotrovskej". Vo svojej slávnej parlamentnej reči r. 1929 Gottwald vmietol buržoáznym poslancom do tváre: „A my sa chodíme do Moskvy učiť, viete čo? My sa od ruských boľševikov do Moskvy chodíme učiť, ako vám vykrútiť krk."[2]

Odkiaľ čerpal Klement Gottwald prostriedky pre svoje rečnícke umenie? Odtiaľ, odkiaľ môžeme a musíme čerpať všetci, ktorých poslaním je bojovať slovom, či už hovoreným alebo písaným: z nevyčerpateľnej studnice ľudovej reči a z najlepších výtvorov národnej literatúry. Štúdium ľudovej reči, ako i štúdium diel klasikov našej literatúry — to sú dva ďalšie dôležité pramene obohacovania našej reči.

Rečník alebo novinár, ktorý sa učí vyjadrovať svoje myšlienky od ľudu, ktorý čerpá svoje výrazové prostriedky z ľudovej reči, sotva kedy siahne po takých opotrebovaných a z jazykovej stránky často nesprávnych klišé, ako sú napr.: „všetci sa zapojili do veľkej rozhlasovej súťaže"; „úkoly, ktoré tu boli nanesené"; „nahláste svoje potreby"; „cieľom zabezpečenia bezpečnosti"; „hlbšia a širšia analýza" a i.

Reč nášho ľudu je svieža, plná vtipu a žartovných zvratov, bohatá na príslovia a porekadlá, do ktorých ľud vložil svoje dobré i zlé skúsenosti, svoju životnú múdrosť. Ľud sám dobre pozná a miluje svoju reč. Nedôveruje tomu, kto jeho reč všelijako kriví a komolí. A naopak, dôveru ľudu si ľahko získa ten, kto sa mu prihovorí jeho rečou. Novinári by mali na to zvlášť pamätať. Dosiaľ sa v našich novinách veľmi málo využívajú ľudové príslovia a porekadlá, ktoré by pomohli oživiť novinársku reč. Veľa by reč našich novín získala aj hojnejším používaním ľudových zvratov takého druhu ako: *kupovať mačku vo vreci, maľovať straku na kole, pozrieť sa niekomu na zuby, vyjsť na psí tridsiatok, vziať nohy na plecia, ukázať niekomu päty, tečie mu do topánok, dostať sa do kaše (do úzkych), nevie, kam z konopí* atď.

Osoh zo štúdia ľudovej reči sa však ani zďaleka nevyčerpáva osvojením si ľudových prísloví, porekadiel a zvratov. Omnoho väčší zisk je v tom, že poznávaním ľudovej reči vnikáme do vnútorných zákonitostí nášho národného jazyka, najmä v oblasti syntaxe. Svojbytnosť nášho národného jazyka sa najlepšie zachováva práve v skladbe a vo frazeológii ľudovej reči. Najbezpečnejším ukazovateľom správnosti akejkoľvek syntaktickej konštrukcie, akejkoľvek väzby v spisovnom jazyku je výskyt príslušnej konštrukcie alebo väzby v ľudovej reči. I keď spisovný jazyk má bohatšiu a rozvitejšiu skladbu ako ľudová reč (ide najmä o rozličné typy vedľajších viet a zložitých súvetí), predsa základy skladby spisovnej slovenčiny sú v reči slovenského ľudu.

Z ľudovej reči si napokon možno osvojiť aj spôsoby tvorenia nových slov a živé, tzv. produktívne typy odvodených slov. Sotva poznajú reč slovenského ľudu tí, ktorí vymýšľajú nové skratkové slová typu „slovpap" „grafcelpap", „zelovoc", alebo mechanicky preberajú krkolomné skratky typu „techpromfinplán". Skratkové slová tohto druhu, ako i záplava najrozmanitejších, pre väčšinu občanov nezrozumiteľných skratiek typu HTÚP, CS, MVTŠ je svedectvom lajdáckeho, neúctivého pomeru k nášmu národnému jazyku. Je v moci novinárov, aby takéto skratky nerozširovali. Jazykovedci sú tu bezmocní.

Podľa známej definície Gorkého spisovný jazyk nie je nič iné ako reč ľudu vy-

---

[2] Klement Gottwald, *Spisy I*, str. 393.

pracovaná majstrami na vyšší stupeň dokonalosti. Kto sú títo majstri? Sú to predovšetkým spisovatelia, najmä literárni klasikovia. Spisovatelia sa zameriavajú na estetickú stránku jazyka. Z jazykového materiálu, z výrazových prostriedkov jazyka tvoria umelecké hodnoty. Tým rozširujú spoločenské funkcie jazyka a zvyšujú jeho kultúru. Preto nemôže byť pochybnosti, že štúdium umeleckej literatúry, najmä klasickej, je významným zdrojom obohacovania našej reči. Štúdiom umeleckej literatúry rozširujeme svoju slovnú zásobu, aktívnu i pasívnu. Postupne poznávame, že náš národný jazyk je nesmierne bohatý, že ním dokážeme vyjadriť nielen všetky svoje myšlienky a city, ale aj tú istú vec, tú istú myšlienku niekoľkorakým spôsobom. Takto štúdiom umeleckej literatúry zdokonaľujeme svoj štýl, učíme sa pohotove vyberať synonymické výrazové prostriedky podľa potreby a cieľa prejavu. Štúdiom umeleckej literatúry upevňujeme a prehlbujeme svoje gramatické, lexikálne a štylistické vedomosti z materinského jazyka a vypestúvame v sebe zmysel aj pre estetické hodnoty jazyka.

Jednu z príčin neuspokojivého stavu našej novinárskej reči, najmä častých chýb štylistického rázu, treba podľa môjho názoru hľadať v tom, že mnohí novinári sa ešte nenaučili pozorne a sústavne čítať klasikov našej literatúry, z ktorých každý svojím spôsobom prispel k zveľadeniu nášho národného jazyka. Keď novinári budú nielen čítať, ale i študovať našich literárnych klasikov, naučia sa svoje články oživovať klasickými citátmi a charakteristickými postavami z našej literatúry, tak ako sa s tým stretávame u klasikov marxizmu-leninizmu. Takto novinári podstatne prispejú k propagácii a rozšíreniu nášho literárneho dedičstva v širokých masách a tým i k upevneniu našej národnej kultúry.

Pravda, novinár musí poznať všetko, o čom píše, a písať treba o všeličom. Preto novinárovi nestačí čítať beletriu, ale musí sledovať aj odbornú literatúru aspoň niektorého odboru, aby mal správnu predstavu o vývine a stave príslušnej vednej disciplíny alebo pracovnej oblasti, aby poznal odbornú terminológiu a vedel ju náležite používať vo svojich článkoch.

Každý novinár, ktorý chce dobre plniť svoju politickú a osvetovú úlohu, musí ustavične rozširovať a doplňovať svoje vedomosti a zdokonaľovať svoju prácu. Okrem spomenutých spôsobov zdokonaľovania novinárskej práce nemali by sme zabúdať ani na žiarivé vzory ľudovýchovných a osvetových pracovníkov v minulosti, takých, ako bol napríklad nezištný a neúnavný propagátor nových metód v poľnohospodárstve Juraj Fándly, ako bol náš najväčší národný buditeľ, všestranný a zápalistý vodca mladej slovenskej buržoázie Ľudovít Štúr, ako bol neohrozený komunista a bojovník za lepšiu budúcnosť ubiedeného slovenského ľudu Peter Jilemnický.

Keď budú napísané dejiny slovenského novinárstva a osvetovej práce, ukáže sa, čo všetko sa dnešní novinári môžu učiť od svojich veľkých vzorov v minulosti. V rámci svojho referátu chcem pripomenúť iba toľko, že aj štúdium novinárskych článkov a osvetových prác Fándlyho, Štúra, Jilemnického a iných slovenských novinárov a osvetových pracovníkov prispeje k obohateniu dnešnej novinárskej reči. Napríklad u Fándlyho nájdeme hodne príkladov na výborný odborný opis rozličných pracovných postupov v poľnohospodárstve. Neškodilo by všimnúť si formu jeho dialógu. Niektoré dnešné novinárske útvary (napr. reportáž) by bolo treba oživiť práve hojnejším používaním dialógu zo živej reči. U Štúra sa možno učiť rečníckemu pátosu a velebnosti štýlu, ktoré sú niekedy potrebné napríklad

pre úvodníky. U Jilemnického sa zas naučíme, ako možno do krátkeho, ľahučkého literárneho útvaru vložiť veľké životné pravdy a bohaté skúsenosti.

Hovorili sme dosiaľ o troch zdrojoch obohacovania našej reči: o aktívnej účasti v našom socialistickom budovaní, o reči nášho ľudu a o klasikoch slovenskej literatúry. Obohacovanie našej reči potrebuje však aj teoretický základ, a to najmä dnes, keď sa spisovná forma nášho národného jazyka stáva všeobecným nástrojom dorozumievania pracujúcich. Úlohy spisovného jazyka sa zmnohonásobili v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. To sa prirodzene odráža aj v štruktúre spisovného jazyka, ako o tom bola reč vyššie. Reč novín nesmie zaostávať za týmto búrlivým rozmachom nášho národného jazyka. Preto sa dnešný novinár nezaobíde bez štúdia odborných jazykovedných prác, v ktorých jazykovedci odhaľujú vnútorné zákonitosti jazyka a formulujú o nich zovšeobecňujúce poučky. Štúdium jazykovedných prác je ďalším dôležitým prameňom obohacovania a zdokonaľovania našej reči. Pre novinársku prax je potrebné najmä štúdium normatívnych príručiek, ako sú slovníky a gramatiky. I keď dodnes nemáme úplný slovník ani úplnú gramatiku dnešnej spisovnej slovenčiny, jestvujú pomôcky, ktoré môžu novinárovi poskytnúť cenné poučenia o spisovnej slovenčine i o dnešnej spisovnej norme.

V oblasti slovnej zásoby sú to staršie slovníky, najmä Kálalov,[3] Tvrdého,[4] Hvozdzikov[5] a novší matičný slovník.[6] Pravda, treba ich všetky používať opatrne, lebo nezachytávajú celú slovnú zásobu dnešnej slovenčiny a v mnohom sú už zastaralé. V otázkach dnešnej pravopisnej a sčasti i gramatickej normy je smerodajné nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. Podrobnejšie poučenia o gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny poskytujú gramatiky.[7] Dobrými pomôckami sú aj učebnice slovenského jazyka pre osemročné a jedenásťročné školy, najmä v poslednom vydaní. Pre kultúru jazyka je napokon potrebné sledovať aj časopis Slovenskú reč.

Možno poviete, že to, čo tu jazykovedci žiadajú od novinárov, sú maximalistické požiadavky. Áno, sú to naozaj maximalistické požiadavky. Ale uvážte, aké dôležité výchovné a kultúrne poslanie majú noviny v našej spoločnosti! Nijakú knihu nečíta toľko ľudí ako noviny. Darmo by sme vydávali výborné odborné knihy a časopisy v náklade 1000 alebo 2000 exemplárov, keby naše noviny, ktoré vychádzajú v náklade niekoľko stotisíc, neboli na úrovni potrieb dnešnej spoločnosti. Je teda nevyhnutné, aby si dnešní novinári uvedomili, že ich povolanie vyžaduje naozaj všestranný rozhľad a že nároky voči novinárskej práci sa u nás stále zvyšujú. Platí to nielen o obsahovej stránke, ale i o jazykovej stránke novín.

Dnešná konferencia je venovaná práve rozboru jazykovej stránky novín. Úvodné referáty, v ktorých odznelo niekoľko kritických pripomienok na adresu novinárov, v ktorých ste vypočuli ukážky jazykových kazov v našich novinách a

---

[3] Kar. Kálal a Mir. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí,* Banská Bystrica 1923.

[4] Peter Tvrdý, *Slovenský frazeologický slovník,* Praha — Prešov 1933. Dodatky 1939.

[5] Ján Hvozdzik, *Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský.* Praha — Prešov 1937.

[6] Anton Jánošík — Eugen Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského,* T. Sv. Martin 1946—49.

[7] Napr. Eugen Pauliny — Jozef Ružička — Jozef Štolc, *Slovenská gramatika,* Martin 1953.

ktoré vás oboznámili s najdôležitejšími zdrojmi obohacovania našej reči, všetky majú byť podnetom k diskusii. Úspech diskusie a najmä prenesenie, resp. stále prenášanie jej výsledkov do praxe, závisí, pravda, od samých novinárov.

MILOSLAV DAROVEC

K ŠTÝLU P. JILEMNICKÉHO V DIELE KOMPAS V NÁS

Slovná zásoba Petra Jilemnického v diele Kompas v nás* nevybočuje za hranice celonárodného jazyka. Autor si uvedomoval, že jeho dielo by nemalo dostačujúci ideologický dosah, keby jeho slovo bolo nezrozumiteľné, nejasné, keby nemalo celonárodný charakter. Preto dbá o čistotu svojho výrazu, vyhýba sa dialektizmom a vulgarizmom. Je pochopiteľné, že Jilemnický, rodom Čech, nevyhol sa niektorým bohemizmom, ale tento fakt má objektívne príčiny, a nemožno ho hodnotiť ako úmyselné vedomé narúšanie normy spisovnej slovenčiny.

Hoci z autorovej publicistickej práce nedozvedáme sa o jeho teoretických náhľadoch na otázky jazyka literatúry, je pravdepodobné, ako to konečne vidno z jeho literárnej praxe, že nad problémami jazyka sa zamýšľal. Už r. 1925 píše v liste Eduardovi Urxovi: „Mohol si pozorovať, že poslednou dobou javím vo svojej práci jedinú snahu: obrábať a zvládnuť reč..." (list P. Jilemnického E. Urxovi zo dňa 16. X. 1925, uverejnený v sborníku Peter Jilemnický, Bratislava 1952, str. 213). Isteže vplyv na Jilemnického mali i teoretické náhľady Maxima Gorkého, ktorý mu bol v jeho literárnej práci žiarivým vzorom.

Pomerne veľké množstvo cudzích slov v Kompase je odôvodnené tematikou diela. Zobrazenie cudzieho prostredia a snaha o lokálne zafarbenie reči vyžadovali si použitie slov nášmu človekovi neznámych, tak ako neznáme sú skutočnosti, ktoré sa týmto slovom pomenúvajú. Autor teda diferencuje slovník rozprávajúcich osôb geograficky. Napr. v slovnej zásobe horalov vyskytujú sa takéto slová: *sakla, aul, kindžal, bešmet, džigitovka, zurna, araka, lezgiňka* atď.

V slovníku nachádzame i niekoľko orientalizmov vložených do úst staručkého Ašamuzajeva *(mirab, baj, bajbiče, medres, ak-sakal, kalym, manap, emir)*. Charakterizujú ťažký život obyvateľov Karakirgízie za časov feudálneho panstva bajov, mirabov a k nim sa počítajúcich vyšších spoločenských kruhov. O ich zrozumiteľnosť postaral sa autor tým, že ich stavia do kontextu tak, aby si ich význam mohol čitateľ domyslieť. Dokonca v niekoľkých prípadoch nenásilným spôsobom vysvetľuje význam slova priamo v texte (... prosiť *ak-sakala, bielu bradu,* no... *starostu*... Budeš *bajbiče,* budeš *riadiť domácnosť; ak suek* — biela kosť, *kara suek* — čierna kosť).

Slovná zásoba Kompasu má i historické zafarbenie. V reči jednotlivých rozprávajúcich vyskytujú sa slová, ktoré súvisia so spoločenskou situáciou rokov ich mladosti. Tak napr. v slovnej zásobe deda vyskytujú sa slová ako: *dušman, orlie krídlo, krvná pomsta, ovca* (ako platidlo). Aj otec Kazbek používa slová, ktoré sú odrazom predrevolučných pomerov *(abrek, obranná veža, sazandari)*. Konečne do slovnej zásoby Čermena vnikajú slová vytvorené revolučnou premenou spolo-

* Časť tejto štúdie vyšla v SR XIX, 165 n.

čenských pomerov, technickým pokrokom a novým spôsobom života *(menševici, proletariát, partizánsky veliteľ, revolucionár, strana, organizácia revolučného roľníctva, sovietska vláda, národné gardy, emigrácia, rozviedky, kolchozné polia, aeroplány, artiléria, ľahká atletika, alpinistika)*. Rozvinutie nového života po revolúcii, vznik nových skutočností odráža sa napr. v slovníku traktoristu Čerepenčuka *(traktor, mašiny, komisie, odhady, kultúrna činnosť, divadelný krúžok, individualista)*, alebo v spôsobe života kolonistov v Interhelpe *(súdruh, súdružka, družstvo, transmisia, garbiareň, textilka, cirkulárky, hobľovačky, detské jasle, opatrovňa, telocvičná jednota)*.

Charakteristiku sovietskeho prostredia dokresľuje využívanie ruských skratkových slov, ustaľujúcich pomenovania nových porevolučných skutočností: *sovchoz, Komsomol, orgoddel, partkom, ženoddel.* Tento typ slov, u nás v čase prvého vydania Kompasu pomerne málo známy, vznikol z pôvodných združených pomenovaní následkom spoločenskej závažnosti ich významov. Využitím týchto slov v kontexte sprostredkoval Jilemnický nášmu čitateľovi ich pravý obsah, paralyzujúc tým ich falošný výklad nepriateľmi socialistického zriadenia.

Jilemnického slovník nevyznačuje sa len čistotou jazyka, ale i bohatstvom a krásou slovných výrazových prostriedkov a ich priliehavým zaradením do kontextu. Suverénne narábanie jazykovými prostriedkami prejavuje sa najmä v oblasti lexikálnych synoným. Najbohatší materiál pre synonymiku poskytuje autorovi jeho schopnosť metaforizačná. No i slová umelecky bezpríznakovejšie vie účinne obmieňať a vhodne prispôsobovať situácii. Metóda tejto synonymizácie podobná je postupu, ktorý autor volí pri obrazných štylistických prostriedkoch. Základný výraz obmeňuje zvyčajne výrazmi ľudovými, ladenými podľa potreby. Napr.: *hromada — kopeň — kopenec; hovoril — uronil; mrzelo ho to — škrelo ho to; nešikovná — poleno — kopyto; horieť — vajatať; zápasiť — bojovať — boriť sa; bol ticho — mlčal — čušal; rýchlo — chvatom — hupkom — hajde; ústa — huba — gamba.*

Z týchto niekoľkých ukážok vidno, že základné výrazy aktualizujú sa najčastejšie expresívnymi slovami, čerpanými z reči ľudu. Bohatstvo týchto synoným svedčí o tom, že Jilemnický ľudovú reč dokonale poznal a vedel ju najmä v dialógoch majstrovsky uplatniť.

Ďalší typický spôsob narábania so synonymami, ktorý súvisí so snahou o zintenzívnenie výrazu, je radenie dvoch alebo i niekoľkých synoným, resp. záporných antoným vedľa seba:

Bolo jej strašné pomyslieť, žeby mala jedným razom zlomiť *sama seba, svoje ja.* (208)

...i ona (spoločnosť) je vo svojom celku taká *zlá, temná, nešťastná, krutá.* (130)

Prenikali ho *ľahostajnosť, tuposť, odovzdanie osudu.* (134)

Bol pondelok, *deň pustý* a *prázdny. Nemal zvuku, neozýval sa ničím.* (136)

No potom radšej *nevravela nič, mlčala.* (158)

Nebola zjavná (babkina pomoc), *skrytá bola...* (206)

Z obrazných štylistických prostriedkov možno zistiť autorovu snahu odpútať sa všemožne od abstrákt, oživiť a zdynamizovať opisné časti. Z toho pramení jeho bohatá metafora, a najmä personifikácia. Jilemnického metafora prezrádza, že autor v čase písania románu nevymanil sa úplne z vplyvu na tú dobu príznačnej tzv. ornamentálnej prózy. No napriek tomu, že mnohé obrazné prostriedky svedčia o impresionistickom spracúvaní vnemov, najmä vizuálnych, nie sú nezrozumiteľné, pretože ich zmysel je daný kontextom a situáciou. Príkladov na metaforu

a personifikáciu je veľké množstvo. Nebudeme ich tu hromadiť. Využívajú sa hlavne na konkretizáciu výrazu. Napr.:

V kratučkých zdrapoch *trepotal sa* im na perách *smiech.* (56)

Chladný podvečer kysol a narastal až k oblohe ako peceň chleba. (339)

Ružový opar slnka na ľadových štítoch pomaly *zhasínal* a do úžľabín *valilo sa ticho.* (339)

... celé telo (Haviara) hojdalo sa *na vzdutej vlne slabosti.* (39)

Zrazu ktosi nad ním *zamával halúzkou spomienky.* (352)

... a srdce *pošliapali ostrými podkovami slov.* (119)

Pre štýl Kompasu je charakteristické i bohatstvo prirovnaní. Predmet prirovnania býva rozličný. Najčastejšie prirovnávajú sa k sebe javy prírodné, pričom veľa prirovnaní je zafarbených impresionisticky. Pokiaľ ide o techniku konštruovania prirovnaní, autor si obľubuje najmä prirovnanie rozvedené. Prirovnávané predstavy načastejšie spája spojkou *ako.* Len v menšej miere vytvára prirovnanie pomocou porovnávacieho inštrumentálu. V rozvedených prirovnaniach volí zvláštnu formu. Komparandum sa vyjadruje viacerými predstavami, voľne k sebe sa priraďujúcimi a viažucimi sa ako celok na komparátum, vyjadrené jednou predstavou. Spájanie sa deje pomocou spojky *ako* alebo je bezspojkové. Napr.:

Chvíľami, keď slnko vniklo dnu, cez pohybujúcu sa záclonu, bolo to *ako vášnivý ohňostroj a sláva púťových iluminácií,* chvíľami zasa *ako neškodné krupobitie, za ktorým sa dá tušiť chlad severu a tiché záchvevy polárneho žiarenia, zvuk črepov, zvuk sklených slzičiek, zvuk priezračných koralkov, presýpaných z dlane do dlane, čľapkanie tak veselé a nežné, ako keď bosé detské nôžky brodia sa v jarkoch po májovom daždi, meňavé závesy, nad ktorými sa zjavuje dúha, zlaté prskavky, ktoré hádžu celé povesná iskier, pohyblivé závoje jasné a riasnaté, čo splývajú nadol ako čistá vtáčia pieseň* — to bola sprcha. (442)

Citovo hodnotiaci vzťah autora k zobrazovanej skutočnosti prejavuje sa najmä v štylistickom využívaní deminutív. Motivácia výberu deminutív v Kompase vychádza z dvoch základných faktov. Je to typizácia sociálnej skutočnosti a citový vzťah autora k zobrazovanej skutočnosti. Tieto dve funkcie deminutív v Kompase sa účinne spájajú. Pochopiteľne je vždy jedna z nich v relatívnej prevahe, takže druhá sa nepociťuje natoľko závažnou.

Tak napr. v deminutívach, ktorých funkciou je zvýraznenie sociálnej skutočnosti, emocionálne zafarbenie slova je zatienené precizovaním skutočnosti. Napr.:

... schytil ho (pluh) prudko a stiahol na kraj *roličky.* (33)

... zdalo sa, ako keby aj *kravky* podľahli jeho sile. *(33)*

Jozef si rad-radom predstavoval týchto *gazdíčkov.* (125)

Ba — kde je tá úbohá hrčavá cigánska *kobylka?* (332)

Na prvý pohľad v odtrhnutí od kontextu a obsahu diela sa zdá, že hlavná funkcia v príklade uvedených deminutív *(roličkа, kravky, gazdíčkovia, kobylka)* je vo vyjadrení citového vzťahu autora ku skutočnostiam, ktorých sú jazykovým výrazom. Isteže je v nich obsiahnutá i táto stránka, čo vyviera konečne zo všeobecnej charakteristiky deminutív. Ak si však objasníme význam uplatňovania deminutív na pozadí celkového ideologického zamerania diela, ukáže sa nám ich prvoradá funkcia. Spočíva v charakteristike zobrazovanej skutočnosti. V našom prípade je to charakteristika nižšej spoločenskej triedy a daností, ktoré sa k nej viažu. Spomenuté deminutíva sú teda typizačným prostriedkom sociálnej skutočnosti. No súčasne samotný fakt, že autor ich štylisticky funkčne uplatnil, nám osvetľuje časť jeho ideologického profilu.

Citový vzťah Jilemnického k opisovanej skutočnosti vystupuje jasnejšie v prí-

padoch, v ktorých emocionálny charakter deminutív je v prevahe nad ich funkciou typizačnou. Napr.:

Na blativých brehoch začali sa rozkladať prvé mladé listy záružia ako kopytá mladej *jalovičky,* v ich *úžľabinkách* náznaky kvetov. (35)

Šteklilo ju v *nosíku* i okolo úst... Decko sa zahniezdilo, vyprostilo si *rúčku* spod *perinky* a ružovou smiešnou *pästičkou* miešalo v tvári ako v *rajničke.* (52)

A... ona sa v nich schúlila *malučká,* slabá, bezbranná, *kvapôčka* rosy. (293)

...aj naše *mestečko* je čisté, aj *dedinky* sú čisté. (429)

V týchto príkladoch významový rozdiel deminutív a ich základných slovných tvarov nie je tak ostrý ako v príkladoch vyššie uvedených. Tieto deminutíva poukazujú na citový vzťah autora k prírode a človekovi, na lásku, s ktorou sa k nim približuje. Ich prvoradou funkciou je teda subjektívne stvárnenie skutočnosti.

Dve základné funkcie Jilemnického deminutív v Kompase prispievajú k odhaleniu dvoch stránok Jilemnického ako spisovateľa — jeho socialistického realizmu a z neho vyplývajúceho humanizmu.

* * *

Charakteristické črty kompozície Kompasu určujú i spôsoby využívania slovných druhov a gramatických tvarov. Základný cieľ rozoberaného diela a z neho vyplývajúce kompozičné prostriedky sú v úzkom vzťahu k pomeru slovných druhov, k funkčnej platnosti ich vzájomnej zámeny. Príčinou tejto zámeny sú rôzne momenty.

Jedným z nich je tlmenie aktivity logického činiteľa deja. Tento zjav možno uviesť do súvisu so zameriavaním sa autora na zobrazovanie vnútorného deja ako odrazu deja vonkajšieho. Využívaním štylistických prostriedkov vyjadrujúcich pasívny vzťah logického činiteľa ku skutočnostiam, ktoré sa ho bezprostredne dotýkajú, uľahčuje si autor úlohu zobraziť duševné stavy ako vnútornú reakciu postavy na zjavy predmetnej skutočnosti. Uvedieme si príklady:

Ach, nikdy na to nemyslel a len teraz, keď videl pod horou svietiť bielu školu, *prišlo mu na um podivenie nad tým,* ako ťažko je ľuďom nanútiť ich vlastné, dokonalejšie dobro... (84)

...len vnútorná sila, rozum a rozvaha opanovali ho na šťastie vo chvíli, *ktorá by inému vnútila na jazyk prekliatie*... (78)

...*pred Eviným vnútorným zrakom* ide otec za pluhom... (293)

V prvom príklade prvá časť vety *Ach, nikdy na to nemyslel a len teraz, keď videl pod horou svietiť bielu školu*... je konštatovaním skutočnosti, druhá časť je vyjadrením reakcie logického činiteľa na objektívnu skutočnosť. Vyjadrenie duševného stavu činiteľa mennou formou *(prišlo mu na um podivenie nad tým)* zdôrazňuje spontánnosť reakcie postavy na objektívnu skutočnosť, naznačuje intenzitu vplyvu vonkajšieho deja na dej vnútorný. Keby dej vychádzal z logického činiteľa, t. j. keby sa činiteľ na ňom aktívne zúčastnil *(podivil sa nad tým),* vzťah medzi objektívnou skutočnosťou a myslením stal by sa formálne uvoľnenejším a duševná reakcia postavy na objektívnu skutočnosť stratila by charakter spontánnosti. Vplyv spomínaného zjavu na výber jazykových prostriedkov je v podstate ten, že plnovýznamové sloveso ako základ prísudkovej časti, vyjadrujúcej vnútorný dej, ustupuje abstraktnému substantívu (podivenie). Podobne je to v ostatných príkladoch.

Všeobecná tendencia využívať pasívne väzby je v úzkej spojitosti so zvláštnym zameriavaním sa autora na zobrazenie stavov. V rozoberanom diele prejavuje sa

vôbec snaha presúvať významové ťažisko vety zo slovesa na meno, najmä na substantívum. Má to za následok konkretizáciu výrazu, ale súčasne oslabenie dynamiky výrazu.

So zameriavaním sa autora na zachytávanie a analýzu vnútorného života postáv súvisí i neurčitosť výrazu. Jilemnický vniká do najtajnejších hlbok ľudského psychična, snaží sa o jemné zachytenie priebehu vnútorného deja. Pre tento účel mu často nepostačujú slová jednoznačného významu. Preto narába v takýchto prípadoch technikou neurčitých opisov, ktoré pochopiteľne nemôžu byť celkom verným jazykovým vystihnutím skutočného stavu. Neurčitosť výpovedí zapríčiňuje i fakt, že autorovi zostávajú skryté určité konania a stavy postavy, ktoré sa snaží vyjadriť vo forme domnienok. S neurčitosťou výrazu stretávame sa i pri opise dojmov z prostredia a prírody. Autor spracúva vizuálne vnemy impresionistickou metódou a dojmy týmito vnemami vyvolané podrobuje detailnej analýze. Dôsledok spomínaných javov je ten, že v inventári jazykových prostriedkov sú v hojnej miere zastúpené slová oslabujúce kladný vzťah pôvodcu jazykového prejavu k obsahu výpovede. Sú to predovšetkým neurčité zámená, modálne slová a častice.

Neurčitosť Jilemnického výrazu má rozličné stupne.

Najnižší stupeň neurčitosti prejavuje sa v opise stavov a dojmov z prostredia, ktoré sú autorovi známe, sú v jeho povedomí, no nemôže nájsť pre ne priliehavý jazykový výraz. Z týchto príčin uchyľuje sa k opisu, najčastejšie formou prirovnania, ktoré neobsahuje tertium comparationis (určitý výraz). Prirovnanie nahrádza jednoznačné vyjadrenie vlastnosti prídavným menom alebo, čo je veľmi časté, dejovej okolnosti príslovkou.

... Hlavu mal *ako v ohni* ... (148)
Celá stanica bola *ako mŕtvola, ktorú priniesli pred baňatú cerkov.* (181)
Díval sa *ako do čiernej hlbky* ... (124)
... a preto Eva babke odpovedala *ako spoza rieky* ... (213)

Vyšší stupeň neurčitosti majú vetné prirovnania, o ktorých sme hovorili pri štylistickom rozbore vety.

Charakter neurčitosti dostávajú slová alebo slovné spojenia tým, že sa k nim pridružujú modálno-atributívne slová (akýsi, akosi). Tieto slová nemajú vecný význam, ich platnosť spočíva v tom, že neurčitým spôsobom modifikujú významovú šírku základného výrazu a vyznačujú neistotu pôvodcu jazykového prejavu o správnosti výberu výrazu, pred ktorým stoja. Sú typickým prvkom hovorovej reči, a preto sa v Kompase veľmi často vyskytujú v dialogických častiach, hoci ani v reči autora nie sú zriedkavé.

Zavalila ju *akási* hrozná ťarcha ... (55)
Cítili *akési* tajomné puto ... (61)
... *akýsi* groš som predsa zarobil ... (121)
Potom sa nám tu *akosi* lepšie dýchalo. (120)

Vyšší stupeň neurčitosti majú i výpovede, pri ktorých kladný vzťah pôvodcu jazykového prejavu k ich obsahu je oslabený použitím modálneho slova, najčastejšie adverbiálneho typu. Tento zjav nachádzame v reči autora i v dialógu; v reči autora vtedy, keď vnútorný stav a konanie postáv je mu neznáme a vyslovuje o ňom len domnienku:

Sieň sa *hádam* prepadla, *azda* sa prekotila horeznačky a ľahučké rebrá jej klenby *možno* nie sú ničím iným ako rebrami člna. (220)

Nazerala *asi* do otvorených dverí, do zafajčených miestností plných hurtu a hovoru, klopkania strojov i opätkov; motala sa *hádam* nerozhodne po chodbe, za-

vadzala ľuďom v behu, *možno,* že ju to všetko príliš prekvapovalo a *nie je vylúčené,* že mala dokonca trochu pootvorené ústa. (224)

Najvyšší stupeň neurčitosti výrazu prejavuje sa vo vetách, v ktorých činiteľ je vyjadrený neurčitým zámenom. Tento prostriedok používa autor najmä v opisoch duševných stavov a dojmov z prírody:

... a z druhej strany vábilo ich *čosi* k Jozefovi. (61)

V povetrí *čosi* priamo šalelo šťastím. (177)

... keď porovnal tie dva kopence škumpy, *čosi* sa mu usadilo na srdci. (185)

Neurčitosť výrazu je v podstate daná objektívnym činiteľom, vlastnou povahou práce. Jej protikladom je intenzifikácia výrazu, na ktorej sa prejavuje cieľavedomý zásah autora pri zvýrazňovaní a precizovaní zobrazovanej skutočnosti. Jilemnického intenzifikácia slúži jednak na jemné podávanie deja a stavov, jednak na verné vystihovanie hovorovej reči pri jazykovej typizácii postáv. Zosilňovacími prostriedkami v rámci pomenovania sú prostriedky morfologické, modálne slová a častice ako i spájanie slov. Zosilňovanie výrazu expresívnymi slovami (vulgarizmami), ktoré majú svoju intenzifikačnú platnosť vo vlastnej sémantike, nie je pre štýl Kompasu príznačné.

Veľmi častým prostriedkom zosilňujúcim výraz je funkčné využívanie zámen. Sú to predovšetkým ukazovacie zámená, ktoré zosilňujú významovú závažnosť niektorého slova alebo celej vety:

Aby sme mu už všetko nechali. *To* by chcel. (49)

Jeden môj kamarát, čo sme uňho bývali, *ten* zažil ešte dobré murárske časy. (120)

Veď vieš, hus každú chvíľu zbehne z vajec. *Taká nepodarená.* (32)

Pre podobné účely využíva autor i príslovky s tým istým slovným základom ako pri ukazovacom zámene. Tieto príslovky majú modálny charakter, pretože ukazujú na subjektívny vzťah autora k obsahu výpovede. Ich využívanie je výsledkom citového postoja autora k vnútornému životu postáv, je výrazom tesnosti vzťahu medzi objektom umeleckého stvárnenia skutočnosti a subjektívnym stavom autora. Okrem spomenutej funkcie spočíva intenzifikačná platnosť prísloviek tohoto typu vo vyjadrení príčinnosti výpovedí s hyperbolickým zafarbením.

Tak rada by sa s nimi zvŕtala v kole! (33)

Kvety, ryby, zelenina, morský vzduch a konský pot, *tak* je to všetko známe, *tak* je to všetko blízke! (216)

Musel by za ním bežať hádam najmenej 30 rokov. *Tak* je to ďaleko. (48)

Najradšej by na ňu jazyk vyplazil, *tak* mu bolo. (58)

Zosilňovanie deje sa často pomocou častíc *len, už, len tak, už len, priamo* a nesamostatnej častice *-že,* ktoré sú prvkami ľudovej reči a uplatňujú sa najmä v dialógu.

Bez zeme je *len* človekovi zle. (123)

Tam je vám *už* najlepší lekár, stará Srnkuľa. (99)

V povetrí čosi *priamo* šalelo šťastím. (177)

Aleže mi ju varuj! (81)

Prostriedkom intenzifikácie výrazu je i štylistické využitie variantov slovesného vidu. Intenzifikačnú platnosť má napríklad vid trvací ako variant netrvacieho vidu, využívaný za okolností, v ktorých vzhľadom na kontext by bol náležitejší vid trvací.

Preto sa dedina každý rok na jar *vyprázdni.* (29)

Kde-tu *objavili* sa však na snehu čerstvé krtiny. (30)

... robiť chcú a *nedajú im.* (66)

Zosilňovaním výrazu vyzdvihuje sa významove závažná časť výpovede. Vo vzťahu k osobe autora intenzifikovaný výraz predstavuje výsek skutočnosti, na ktorý autor na pozadí celkového obrazu skutočnosti najintenzívnejšie reagoval. Vo vzťahu autora a čitateľa zosilňovanie výrazu je prostriedkom koncentrovania čitateľovej pozornosti na významove závažnú časť výpovede.

Na zosilnenie vzťahu medzi čitateľom a podávaným dejom slúži autorovi výraz aktualizovaný gramatickými prostriedkami. Prostriedkami aktualizácie je najmä synonymia slovesného času a príslovkového určenia miesta. V prvom prípade je to historický prézent, uplatňovaný pochopiteľne len tam, kde pôsobí protikladne k minulému času, ktorý je v jednotlivých novelách dominujúci. So striedaním historického prézentu s minulým časom úzko súvisí aj konkurencia slovesných vidov, ktorá je rovnako prostriedkom aktualizácie a dynamizácie.

Historický prézent je funkčne využitý viacerými spôsobmi. Najsilnejším aktualizačným činiteľom je v dejových celkoch, ktoré majú mať rýchly spád a majú pôsobiť dramaticky. V týchto prípadoch prechod z minulého času do historického prézentu signalizuje napätú situáciu a konflikt.

Zišli na vozovú cestu. *Idú* po ceste, naproti po úbočí *ide* poštár s listom... (40)

Teraz už *chytá* sa rebríka, *vystupuje* rýchlejšie nahor a suché steblíky *vŕzgajú* pod nepokojným krokom. Čím vyššie *vystupuje,* tým jasnejšie *počuje* podivný šum, *rozoznáva* dupot ľudských nôh... a teraz *cíti* i čmud a zápach dymu! (147)

Avšak i výpovede, pri ktorých sa neprejavuje snaha o dramatičnosť, stavia autor na protiklade časovej zaradenosti. Robí to tým spôsobom, že v jednej časti výpovede používa prísudkové sloveso v minulom čase, kým v druhej časti uplatňuje historický prézent. Týmto spôsobom aktualizuje a dynamizuje výraz, v ktorom inak požiadavka dynamizácie nie je nástojčivá.

Radostne *žmurká* (dedina) malými oknami chalúp, i podstienky, sotva oschli, *zdajú* sa ako nanovo nalíčené. (30)

Díval sa ako do čiernej hĺbky... *Zdá sa mu,* že vidí práve brata. (124)

Ľudia sú zlí — poznamenala Hana a *pociťuje* zrazu úľavu... (178)

V týchto príkladoch protiklad minulého a prítomného času iba gramaticky podčiarkuje následnosť dejov, takže aktualizačná platnosť tohto prostriedku nie je natoľko evidentná.

Intenzívnejšie pôsobí striedanie časových kategórií v rámci vetného celku v prípadoch, keď ide o paralelné plynutie dejov.

Pod šopami *stáli* pluhy, z maštalí *počuť* ťažký vzdych kravy alebo kopnutie odpočinutého koňa s nepokojnými nozdrami. (31)

Burda *položil* bič na kolená, kone *bežia* samy a s hrivou si pohráva slaný vietor. (179)

Podobne ako synonymia slovesného času, uplatnená pomocou historického prézentu, je aktualizačným činiteľom i synonymia príslovky miesta. Aktualizácia sa uskutočňuje zmenou lokalizácie deja tak, že dej, ktorý v skutočnosti prebieha mimo miesta, na ktorom sa nachádza pôvodca jazykového prejavu v čase jeho realizácie, prekladá autor do priestoru, v ktorom sa nachádza hovoriaci v čase realizácie jazykového prejavu.

A hľa, sneh nestačil ani dobre zmiznúť, už je *tu* plno stokrások. (130)

...a keď murári došli vyše okien, už *tu* boli tesári... (67)

...a prv, než sa našlo vysvetlenie a odpoveď, bola *tu* len otázka... (77)

Ako sme už vyššie spomenuli, s intenzifikačným uplatňovaním historického prézentu súvisí aktualizačná platnosť slovesných vidov. Striedanie minulého času s prítomným v rámci vety podmieňuje striedanie trvacieho vidu s netrvacím,

pretože slovesný dej v prézente na rozdiel od slovesa v préterite má väčšinou formu trvacieho vidu.

Protiklad trvacieho a netrvacieho vidu v rámci vety je však častý i bez ohľadu na protiklad v kategórii času. Aktualizačná platnosť tohto prostriedku podobne ako pri striedaní časových kategórií vystupuje jasnejšie, keď ide o paralelné plynutie dejov.

Chlapi sa naň prekvapene *pozreli,* lebo *nenachádzali* žiadnej spojitosti so slovami, ktoré dávno predtým odzneli. (125)

Ach, ako ho *čakávala,* ako *sa tešila,* že sa ozve. (218)

...V jednej (izbičke) *mohol zasadať* výbor dedinskej chudoby a *stanoviť* svoje požiadavky... (247)

Synonymiu slovesných vidov uplatňuje autor pri aktualizácii a dynamizácii drobných dejových detailov, ktoré sú retardačným činiteľom hlavného dejového plánu. Retardácia je v tomto prípade tlmená tým, že autor namiesto konštatovania výsledkov deja zobrazuje ho v jeho priebehu. Takéto špecifické zmocňovanie sa skutočnosti stiera z dejových detailov ich statický charakter, dynamizuje slovesný dej a približuje ho čitateľovi. Pre tento účel využíva autor trvací vid slovies, vyjadrujúcich dejový proces nedynamických častí.

Potom sa *vracali* ku kočíku. (55)

Haviarov pohľad *sklzal* po ich plavých hlávkach... (56)

...Tajomstvo, ktoré býva desaťročia zahalené rúškom ľudského zabúdania a zrazu sa *odkrýva, zjavuje* a *pomáha* v najťažších chvíľach... (101)

...Postála za chvíľu pred bránou a potom *vystupovala* po schodišti do budovy. (224)

Približovanie deja čitateľovi dosahuje autor i zámerným využívaním druhej osoby singuláru, vyvierajúcim zo snahy dynamizovať motívy vonkajšieho kontextu. Dynamiku dosahuje tým, že z čitateľa robí činiteľa deja. Ide tu najmä o opisy prírody, ktoré sa oživujú tým, že autor prisudzuje zmyslové vnemy a dojmy nimi vyvolané čitateľovi.

Poriadneho poľa *neuvidíš.* (29)

Dívaš sa, zhlukla sa celá rodinka zlatých kvietkov, len *ti* je čudné, z čoho je tá všetka krása, keď sedí na holej skale... A *vidíš,* niet ničoho, je len holá, skúpa, mŕtva skala. (64)

Keď *zastaneš* na návršiach zvlnenej zeme a *pozrieš* pred seba, *vidíš* more. *Obzrieš* sa nazad, *vidíš* — zelený svet. (178)

Sugestívne pôsobí zbližovanie čitateľa s postavami. Autor ako by sa snažil lokalizovať čitateľa do prostredia, v ktorom sa pohybujú jeho postavy za tým účelom, aby mu uľahčil pochopenie ich stavu a konania.

No čože na seba *vezmeš* do takýchto hôr? (180)

No teraz nevedel rozpoznať, v ktorej časti — hory sú úžasné a všade húšťava, *nevyznáš sa.* (182)

Teraz teda Eva robí v obrovskom skladišti. *Stojíš* na jednom konci a druhý ani *nevidíš.* (303)

V dialogických častiach stretávame sa s funkčnou zámenou prvej osoby singuláru za druhú osobu singuláru. V tomto prípade ide o zovšeobecnenie poznatku, ktorý je vlastný pôvodcovi jazykového prejavu. Fakty, týkajúce sa osoby rozprávača, prisudzujú sa pomocou druhej osoby singuláru i počúvajúcemu, čím sa zosilňuje vnútorný vzťah medzi osobami zúčastnenými na dialógu.

Keď si *išiel* (do sveta), *robil si,* to je pravda, ale *si sa* aj poriadne *najedol.* Bachor *ti* rástol a od dobrých vecí. Mäso *si mal* tri razy do týždňa a z klobásy *si odhryzoval* každú chvíľu. (64)

A teraz, keď si tak pomyslím... zo zeme si jednako len *neodhryzneš*... (124)

Z rozboru Jilemnického pomenovania možno vyvodiť tieto všeobecné závery: Slovná zásoba Kompasu v podstate nepresahuje za hranice celonárodného jazyka. Pomerne hojný výskyt rusizmov a orientalizmov je motivovaný tematikou. Slúži na dokresľovanie prostredia, do ktorého sa lokalizuje dej, a za typizáciu sociálnej skutočnosti. Jilemnický, vedený snahou oživiť dej a konkretizovať výraz, využíva v hojnej miere obrazné štylistické prostriedky najmä metaforu, personifikáciu a prirovnanie.

Základné charakteristické črty kompozície a vety podmieňujú i spôsoby výberu slovných druhov a gramatických tvarov. Sledovanie vnútorného života postáv a impresionistické spracúvanie vizuálnych vnemov odráža sa v neurčitosti výrazu a v uprednostňovaní menných vetných konštrukcií ako prostriedku zobrazenia stavov. Dynamickú vyváženosť vnútorného a vonkajšieho dejového plánu dosahuje autor využívaním gramatických prostriedkov majúcich intenzifikačnú a aktualizačnú platnosť a upevňujúcich vzťah medzi čitateľom a podávaným dejom.

Hodnotu štylistického majstrovstva určuje pomer štylistických prostriedkov k cieľu jazykového prejavu.

Forma Jilemnického diela prispôsobuje sa ideovému zámeru — odhaliť čitateľovi podstatu ľudského šťastia. Román Kompas v nás vyznačuje sa jednotou témy, kompozície a štýlu všetkých zložiek jazyka. Jeho ideová činnosť je umocňovaná presným, všeobecne zrozumiteľným a esteticky účinným výrazom, opierajúcim sa o ľudovú reč. V tomto smere nadväzuje Jilemnický na jazykové a štylistické dedičstvo klasikov našej literatúry, obohacuje ho novými postupmi, odrážajúcimi nový obsah a metódu umeleckého stvárnenia skutočnosti.

RUDOLF KRAJČOVIČ

O UMELECKOM ŠTÝLE JANČOVEJ ROZPRÁVOK STAREJ MATERE

Účastníci diskusie o Jančovej *Rozprávkach starej matere,* ktorá prebiehala v minulom roku[1], zhodli sa v tom, že zo všetkých zložiek spomenutých rozprávok umelecky najúčinnejšie pôsobí — jazyk. No hodnotili ho iba tézovite alebo veľmi všeobecne bez podrobnejšieho rozboru.[2] Naposledy sa jazykovému rozboru *Rozprávok starej matere* dôkladnejšie venoval G. Horák.[3] Ukázal, že niektoré väzby a slová nezodpovedajú normám súčasného spisovného jazyka a iné zase — najmä zo stanoviska najmladších čitateľov — sú pre svoj vzdialený význam nevhodne použité. Nazdávame sa, že v niektorých prípadoch sa naozaj žiada, aby

[1] Diskusiu vyvolala recenzia P. Petrusa v Slovenských pohľadoch LXX, 2—3, str. 272—275. Pozri kultúrny život (ďalej KŽ) IX, 17, str. 3: Elena Chmelová, *Tri hádanky kritikove,* KŽ IX, 19, str. 3: Pavol Petrus, *Tri hádanky kritikove,* KŽ IX, 21, str. 3: Mária Jančová, *K diskusii o Rozprávkach starej matere,* KŽ IX, 22, str. 4: M. Šalingová, *Jedna hádanka kritikova,* KŽ IX, 23, str. 3: Ján Poliak, *Nezužujme oblasť umenia.* Pozri aj KŽ IX, 24, str. 8 (prejav básnika Jána Kostru).

[2] V rámci diskusie všimla si jazykovej stránky Rozprávok starej matere M. Šalingová (KŽ IX, 23, str. 3).

[3] V čas. Slovenská reč XIX, str. 287—298.

jazyk tohto mládeži určeného dielka bol bližšie k plánu spisovného jazyka.[4] Je tu však otázka, do akej miery je takýto jazykový rozbor príspevkom k poznaniu umeleckého štýlu autora. Táto otázka môže byť predmetom diskusie. My sa domnievame, že výsledky takéhoto jazykového rozboru literárneho diela nemožno považovať v žiadnom prípade za konečné hodnotenie jazyka ako umeleckého stvárňovacieho prostriedku.

Keď chceme totiž plastickejšie poukázať na individuálnosť a zvláštnosti jazykového umeleckého štýlu, a najmä keď chceme odhaliť vzájomnú a vnútornú diferencovanosť štylistických vrstiev, vtedy je potrebné jazyk literárneho diela ako umelecký tvárny prostriedok hodnotiť so zreteľom na ostatné zložky umeleckého diela, najmä však so zreteľom na umelecký obraz a vývin charakterov, na ideovo-umelecký zámer a kompozíciu.

V tejto štúdii sa pokúsime o štylistický rozbor, v rámci ktorého sa pousilujeme ukázať na štylistické využitie jazykových prostriedkov so zreteľom na ostatné umelecké zložky spomenutého literárneho diela I.

Pre štylistický rozbor *Rozprávok starej matere* je dôležité všimnúť si kompozíciu. Zvláštnosťou kompozície tohto diela je, že rozprávky nerozpráva autorka, ale stará mať, ktorá ich adresuje svojej vnučke chorej na oči. Stará mať rozpráva príhody z vlastného života. Jej rozprávanie často prerušuje dialóg a autorská reč. Takto osnovaná kompozícia nám dovoľuje skúmať jednotlivé zložky umeleckého jazyka osobitne. Najprv si všimneme charakteristické prvky reči starej matere, potom autorskú reč a napokon pripojíme niekoľko poznámok o dialógu.

Rozprávanie starej matere charakterizuje prevaha takých jazykových prostriedkov, ktoré poukazujú svojou formou i obsahom na realitu bezprostredne. Jednoduchá výstavba vety obsahove i formálne len málo zaťažená zložitejšími štylistickými kategóriami, orientácia prevažne na najbežnejšie používanú vrstvu slov hovorovej reči — to sú základní činitelia, ktorí rozprávaniu starej matere dodávajú jednoduchosť a obsahovú priezračnosť vlastnú živej reči. No ponad tento plán jazykových prostriedkov sa dosť zreteľne vyníma niekoľko štylisticky vzájomne diferencovaných vrstiev. Prvú vrstvu tvoria prostriedky, ktoré majú za cieľ oživiť rozprávanie, dať mu ľudový tón, a tak charakterizovať prostredie spoločenské i krajové. Tieto prvky sú zväčša lexikálnej povahy. Sem predovšetkým patria hovorové frazeologické zvraty a ľudové výrazy:

... bolo im vzácne dozvedieť sa, *kde aká vojna stojí* ... (11)[5]

... len *tri zimy* som chodila do školy ... (20) atď.

Živý proces myslenia skúseného rozprávača v celom tomto pláne výstižne demonštrujú úmerne rozložené sprievodné zámena a odkazovacie častice. Tieto prostriedky používa rozprávač najčastejšie vtedy, keď chce podčiarknuť realitu, ktorá so zreteľom na zámer rozprávky je najdôležitejšia:

... ledva som *ten rok tam* vydržala ... (22)

... prišiel ku mne paholok ... *Tento nový* bol celkom mladý ... *No a ten ma tam* našiel plakať ... (24)

... a rezali sme s *tým* paholkom sečku ... (25) atď.

---

[4] Pravda, pri prípadnej jazykovej úprave by sa muselo postupovať veľmi opatrne, aby sa neuváženými zásahmi nezotrelo práve to, čo je pre štýl spomínaných rozprávok charakteristické. Keďže je knižka určená pre školskú mládež, odporúčali by sme priložiť krátky slovník s vysvetlivkami, ako to navrhuje v uvedenom článku (tu pozn. 3) G. Horák.

[5] Citáty uvádzame podľa nového pravopisu.

Niekedy odkazovacia častica, najmä však sprievodné zámeno proste naznačuje pokračovanie predtým prerušeného rozprávania, napr. reč o šuškách je prerušená krátkym dialógom a potom autorskou rečou a stará mať ďalej pokračuje:

Nuž *na tieto* šušky chodili sme so starým otcom... (30)

Pravda, prvky s funkciou charakterizovať prostredie a živú reč nechýbajú ani v syntaxi. Okrem niektorých väzieb[6] najvýstižnejšie sú typy viet s inverziou. Tak napr. presúvaním slovesného predikátu na koniec vety sa dosahuje plynulejšie nadväzovanie myšlienok:

...potom som ešte včaššie *vstávala* a čo ma ako nohy v studenej rose *oziabali*, na nič som *nedbala*... (23—24)

Z tohto hľadiska štylisticky osobitné miesto majú aj vety s presunutým neurčitkom na konci, pričom neurčitok má rozličné syntaktické funkcie:

...Otec odchodil na jar i na leto do Pešti domy *murovať*... (9)

Oni boli aj mäsiari a ja som mala jatku *umývať*, krčmu *rajbať*, kuchyňu a izby *riadiť*. A v nedeľu pri varení krčmárke *pomáhať*... (22)

Pravda, uvedené štylistické prvky nedokresľujú len prostredie, ale predstavujú nám rozprávača ako prostého človeka, odrážajú jeho myslenie a poukazujú na jeho spoločenskú príslušnosť. Všetky tieto prvky od základného plánu sa diferencujú iba jemne, nenápadne.

Omnoho výraznejšie sa vyníma vrstva tých jazykových prostriedkov, ktoré nám plastickejšie dokresľujú psychologický profil starej matere vo vzťahu k chorému dieťaťu. Príležitosť poznať starú mať ako vnímavého znalca detskej duše naskytá sa čitateľovi tam, kde situácia si vyžaduje zdramatizovať dej, vniesť do neho dynamiku alebo osobitne skonkretizovať myšlienku. Je pochopiteľné, že ani v týchto prípadoch nedominujú zložitejšie štylistické postupy. Vystupňovanie dynamiky dejového detailu sa dosahuje pomocou gradácie. Najväčší účinok má reťazovite rozvinutý predikát:

Posadali sme si okolo stola, mať *vysypala* zemiaky na červenú hlinenú misu i *vyberali sme ich, olupovali* a *jedli* a *zapíjali* kyslým mliekom. Keď *sme sa najedli, hybaj* každé za svojou robotou... (9—10)

Ako vidno, jadrom predikátu sú slovesá, ktoré svojím obsahom a primeraným priradením naznačujú v skratke stupňovitý priebeh časove dlhšieho diania. Využitím expresívneho *hybaj* sa dosiahlo zaostrenia myšlienky. Podobnú funkciu spĺňa aj hromadenie neurčitku, o ktorom bola reč vyššie:

Dala ho k tesárom šindle *podávať*. No po roku začal aj on strechy *pobíjať*. A potom už mala z čoho jeho mať chleba *napiecť*. (29)

Dej zvláštnym spôsobom dramatizuje rozložený výraz, v ktorom prevahu majú substantíva:

Muselo to byť strašné, čo videli!

Voda sa s hukotom valila a niesla so sebou *drevá zo zváľaných mostov, stromy i s koreňmi* vyvrátené zo zeme, *vozy, dobytok*... *Celé chalupy* plávali dolu vodou. (17)

Spád deja do značnej miery znásobuje aj časté bezspojkové alebo len spojkové spájanie vetných členov alebo viet:

Potom im (kravám) vody nanosiť, sečky s paholkom narezať, izby riadiť, v kuchyni kuchárke pomáhať, v záhrade plieť a okopávať... (22)

Kamenia bolo treba veľa. *Aj* brehy rieky museli vydláždiť, *aj* mosty postaviť, *aj* násypy miestami podmurovať. (48)

---

[6] Niektoré prípady rozoberá G. Horák, SR XIX, 293 n.

Konkretizovanie myšlienky sa obyčajne dosahuje vyjadrovaním vlastností do široka rozvinutým epitetom:

Uviazala som si *naškrobenú, červeným pretkávanú ľanovú zásteru, čo mi mať utkala*... (22)

U Jablonských mali *psa. Veľmi prítulného a pekného, s bielou kučeravou srsťou.* (30) ap.

Podobným spôsobom spresňujú myšlienky aj prirovnania:

Ale ju zatiaľ zlosť tak dopálila, že *bola červená ako paprika*... (24)

Deti... *dívali sa na vlak ako na nejaké čudo.* Veď aj *vyzeral ako had s okálmi vpredu*... (49) ap.

Je príznačné, že všetky prirovnania majú veľmi blízko k ľudovým frazeologickým zvratom, takže v rozprávaní starej matere možno ich považovať aj za prvky ľudovej reči. Vzťah starej matere k vnučke vyjadrujú aj deminutíva. I keď sú miestami neúmerne nahromadené, jednako spĺňajú svoju funkciu. Vyjadrujú úsilie starej matere vyrozprávať vlastné osudy tak, aby boli prístupné detskému vnímaniu. Všeobecne možno povedať, že všetky doteraz spomenuté štylisticky diferencované vyjadrovacie prostriedky majú spoločný cieľ: psychologicky pôsobiť na obrazotvornosť a predstavy chorého dievčatka. Keďže sú však organickou súčasťou reči starej matere, možno ich hodnotiť ako výraz snahy starej matere rozličnými spôsobmi priblížiť realitu predstavám a obrazotvornosti dieťaťa. Na druhej strane, ak si uvedené štylistické kategórie povšimneme z hľadiska obrazu, ľahko zistíme, že vystupujú práve v takých situáciách, ktoré do popredia vysunujú ideový zámer (príčiny a následky povodne, stará mať ako slúžka u boháča ap). Takto teda tieto štylistické kategórie podčiarkujú ideu a nenápadne upozorňujú na ňu čitateľa.

V reči starej matere je štylisticky vyznačený aj vzťah starej matere k „postavám" jej rozprávok. Tak napr. reč, ktorá sa týka činov otca starej matere, je preniknutá jasným tónom. Tento jasný tón zrejme veľmi dobre vystihuje duševnú spokojnosť a radosť:

Vtedy, čo si ho ja pamätám, prišiel ostatný raz zo sveta. Materi *doniesol krásnu červenú šatku s votkanými žltými ľaliami. Len sa tak menili farby na nej!* Starším dievčatám *vytiahol široké stužky do vlasov* a nám menším *marcipánové panny a kone. Tak krásne boli cifrované, že nám ich až ľúto bolo zjesť.* (11)

Charakteristický je široko rozvinutý epiteton, o ktorého funkcii sme sa už zmienili. Na konci prehovoru zvolacia veta, expresívne naladená, priliehavo upozorňuje na vnútorné pohnutie. Aby dievčatku v predstavách ešte výraznejšie vystúpil starý otec ako človek statočný, porovnáva jeho činy s činmi boháča Jablonského hneď za sebou:

Starý otec ani neprešiel popri ňom (popri psíkovi Belkovi), aby ho po tej peknej srsti nepohladkal a neprihovoril sa mu: „Na, Belko, na!" Veru *nebol naň taký zlý ako starý Jablonský. Ten, čo mu aj nič nespravil, keď bol nahnevaný na niečo, hneď do psíka kopol čižmou,* ak sa mu priplietol medzi nohy. *Veď nemal srdca k človeku,* akože ho mohol mať k zvieraťu... (30)

Prítomnosť kontrastu je evidentná. Kým rozprávanie o starom otcovi charakterizuje prívetivý dôraz, ktorý napokon vyvrcholí v reprodukciu príhovoru stakého otca, reč o Jablonskom (jeho charakter najlepšie poznáme v rozprávke *Ako stará mať slúžila*) má nízky tón, ktorý plasticky vyznačuje hrubosť jeho charakteru. V poslednej vete je vyjadrený negatívny postoj starej matere k Jablonskému bezprostredne.

Sprítomniť svoje „postavy" počúvajúcemu dieťaťu sa stará mať usiluje reprodukciou dialógu medzi nimi (39), alebo napodobňuje ich zvolania, otázky ap. (17, 28 atď.).

II.

Autorská reč *Rozprávok starej matere* je najviac štylisticky diferencovaná v tých miestach, ktoré uvádzajú, resp. spájajú jednotlivé rozprávky alebo ich ucelené časti. Preplietajú sa tu najmä dve štylistické vrstvy nerovnakého rozsahu. Prvú charakterizujú jazykové prostriedky expresívne najmenej zaťažené. Prvoradou funkciou týchto tvárnych prostriedkov je čo najprimeranejšie vyjadriť okolnosti, ktoré osvetľujú dej, alebo dokresľujú charakter chorého dieťaťa. Druhá vrstva obsahuje obyčajne také jazykové prostriedky, ktoré majú za cieľ demonštrovať aktívnu stránku vnútorného sveta počúvajúceho chorého dievčatka. Všeobecne táto vrstva je omnoho bohatšia na štylistické kategórie ako vrstva prvá.

Do akej miery sa tieto vrstvy vyskytujú a vzájomne prelínajú, vysvitne nám z príkladov.

Prvá rozprávka *Choré dievčatko* sa začína takto:

Bolo raz jedno *choré dievčatko*... Bolo také svetloplaché, že najradšej *sedávalo na starom ovčom kožuchu pri peci* a *počúvalo,* čo sa deje vonku.

Tam od rána do večera dula víchrica.

Dievčatko počulo, ako divo cvála okolo dreveného domčeka. *Zavše sa oprela do strechy, až krovy zaprašťali.* Vtedy sa *ľaklo,* že domček odnesie. *Predstavovalo si víchricu ako velikánsku ženu s vlajúcimi šatami, ktorá lieta zo zasnežených vrchov do dolín a váľa do snehových závejov všetko,* čo jej príde do cesty. (7)

Prvé vety autorskej reči vyznievajú pokojným tónom. V jadre výpovede upozorňujú na seba stavové slovesá *sedávalo, počúvalo,* ktoré priliehavo zvýrazňujú obmedzenosť konania. Ďalšia časť je však nápadne popretkávaná štylistickými kategóriami s rozličnými funkciami. Dominujúcim prvkom je tu do široka rozvinutá personifikácia, ktorá v danom prípade nielenže oživuje rozprávanie, ale odráža typické vlastnosti detského myslenia: obrazotvornosť a oživovanie. Ďalším takýmto základným prvkom tejto časti autorskej reči je prítomnosť kontrastu, ktorého základ tvorí symetrické rozloženie slovies v obidvoch štylistických vrstvách: *sedelo, počúvalo — divo cvála, oprela sa, krovy zaprašťali.* Prítomnosť kontrastu dobre charakterizuje duševný rozpor dievčatka s chorými očami, ktoré sa snaží poznávať vonkajší svet. Nie je teda náhoda, že v druhej časti prevládajú slovesá, ktoré svojím obsahom aktivizujú sluchový vnem. Ide tu zrejme o vyznačenie východiska poznávacieho procesu, ktoré je pre človeka s chorými očami tak charakteristické. Potom nasleduje boľavý proces: dievčatko si predstavuje. Celú túto časť autorskej reči charakterizuje zložité prirovnanie s naširoko rozvinutým epitetom. Nejde však o prirovnanie v pravom slova zmysle, ale skôr o reprodukciu predstavy zložitejšími štylistickými prostriedkami zo stanoviska kategórií detského myslenia.

So všetkými uvedenými štylistickými prvkami sa v menšej alebo väčšej miere stretneme v autorskej reči aj v iných rozprávkach.

Rozprávka *Stará mať rozpráva o povodni* sa začína takto:

Raz v noci *sa dievčatko prebudilo.* Počulo prašťať ľad. Zlovestný *praskot ho naľakal. Dobre si pamätalo* z minulých rokov, ako to bývalo koncom zimy s riekou.

Ľadová pokrývka na nej pukala, puklinami odspodu vyvierala voda a rozlievala sa po ľade. Vtedy sa už nedalo po ňom chodiť ako po moste.

Dievčatko sa bálo. Mať pri ňom tuho spala a ono ju nechcelo zobudiť. Ale tým viac *v ňom rástol strach. Predstavilo si rieku, ako sa naraz začne vzpínať, ako ľad popraská na kusy a rieka len rastie a rastie, už sa vylieva na cestu, tečie do dvorov a do izieb, ba už aj domček pláva dolu vodou.* (15)

V tomto prípade pri kreslení psychologického profilu chorého dievčatka dozvedáme sa o ďalších stránkach jeho vnútorného sveta: pamäť a strach. V dôsledku toho osobitný charakter má aj jazykový výraz. Tá časť autorskej reči, ktorá reprodukuje rozpamätávanie sa dieťaťa, má ráz vyrovnaný, pokojný. Z hľadiska syntaktického charakterizuje ju voľná parataxa spojená myšlienkou rovnakého stupňa expresivity. No tú časť autorskej reči, ktorá líči stupňujúci sa strach, charakterizuje hlboko rozčlenené súvetie, ktorého vetné časti svojím obsahom na seba nadväzujú stupňovite. Prítomnosť gradácie je tu teda zrejmá. Striedanie spojkovitého a bezspojkovitého spájania viet ako aj formálne vyjadrenie stupňovacieho vzťahu, gradáciu len znásobuje.

Podobnými štylistickými prvkami sa vyznačuje aj hneď nasledujúca situácia:

Keď sa ráno *prebudilo, počulo* nezvyčajné hučanie za oblokmi.

— Ľady idú! — oznámila mu matka.

Dievčatko osmutnelo. Tak rado by bolo vybehlo na cestu ako iné deti! Lebo *len raz do roka možno vidieť,* ako sa voda dvihne a *ako mohutné tably ľadu plávajú dolu rozpenenou riekou. Tu ich vlny nadnesú dohora, tu klesnú dolu, narážajú jedny na druhé, lámu a trieštia sa a so strašným hukotom letia dolu vodou* (16).

Vyskočilo aspoň z postele, stalo si k obloku a nasilu otváralo zalepené oči.

Nevidelo nič... (16)

Zvláštnosťou tohto prejavu je, že úmerne s myšlienkovou gradáciou pribúda i na expresivite slova. Typické je však ukončenie. Posledná veta silne kontrastuje s predchádzajúcimi vetami presýtenými vysoko vystupňovanou dynamikou. Takto osnovaný kontrast názorne vyznačuje vnútorný konflikt chorého dievčatka, ktorý v ňom vzniká pri bezprostrednom náraze na skutočnosť. Nie je teda samoúčelný.

Osobitnú funkciu má táto štylistická kategória v tých častiach autorskej reči, ktoré majú za cieľ na ideový zámer poukazovať bezprostrednejšie. Tak napr. obraz, v ktorom bieda vystupuje ako plod nespravodlivého spoločenského poriadku, je paralyzovaný farbistými obrázkami príchodu jari so všetkými príznakmi zdravého, rozkypeného života. S typom takéhoto kontrastu sa stretáme v rozprávke *Ako starú mať poklal býk:*

V jedno ráno sa dievčatko prebudilo, ale nevstávalo z postele.

Nevládalo.

Ležalo nehybne so zavretými očami a počúvalo, *ako čľapoce voda pod oblokmi a hučí hora za riekou.*

Čoskoro budú v hore kvitnúť prvé sasanky s jemnými bielymi lístkami... (38)

Tento typ kontrastu však najvyššieho stupňa dosahuje na začiatku rozprávky *Stará mať rozpráva o divých husiach:*

Očná choroba sa dievčatku zo dňa na deň zhoršovala. Jedného rána sa zobudilo a nemohlo už ani oči otvoriť. Malo ich také boľavé a zlepené, že ani harmančekový odvar nerozmočil prischnutý hnis na mihalniciach a nezmiernil pichľavú bolesť.

A vonku sa začínala jar!

Dievčatko ju poznalo z tisícerých vtáčích hlasov, čo sa zavčas rána ozývali z hája za vodou. Znelo to tak, ako by vtáčatá chceli prekričať jedno druhé. (50)

Obidve zložky kontrastu sú teda viac rozvinuté a zároveň zaostrené. Zo štylistických kategórií v prvej časti dominujú epitetá s funkciou bezprostrednejšie a výstižnejšie demonštrovať stav, v akom sa dieťa nachádza (boľavé a zlepené

oči, prischnutý hnis, pichľavá bolesť). V druhej časti zase prevládajú prvky, ktoré celému prejavu dávajú farbistý tón prebúdzajúceho sa života.

Štylisticky bohato je diferencovaná posledná kapitolka *Dievčatko ozdravelo.* Začiatok tejto záverečnej kapitolky charakterizujú tie isté štylistické vrstvy ako začiatok predchádzajúcich rozprávok:

Raz ráno *sa dievčatko prebúdzalo.*

V polosne *počulo, ako hučí pod oblokmi rieka. Hučí a čľapoce* ako inokedy. Do čľapotu rieky *mieša sa prenikavý vtáčí spev.* Z hája *za riekou ozýva sa volanie žlny a hrkútanie hrdličky.*

Dievčatko najprv počúvalo. (60)

Jadrom autorskej reči v tejto časti sú ešte stále slová, ktoré označujú realitu aktivizujúcu sluchový vnem. Štylistický kontrast má však v tejto súvislosti už inú funkciu. V predchádzajúcich rozprávkach spolu s ostatnými zložkami organicky dokresľoval psychologický profil chorého dievčatka. Tu však má naposledy ukázať včerajšok a tak výrazne vysunúť do popredia to, čo je dnes skutočnosťou: dievčatko po návšteve u lekára vidí! A tu sa už autorská reč svojou stavbou štylisticky bohato diferencuje. Lexikálna výstavba temer všetkých viet sa vyznačuje tým, že je presýtená slovami, ktoré označujú predmety a javy aktivizujúce z r a k o v ý vnem. Zo štylistických kategórií hneď na začiatku na seba upozorňuje metaforicky osnovaná personifikácia, ktorá pekne vystihuje detské radostné prekvapenie z nečakanej skutočnosti:

Vidí!

Oči mu začudovane *prebehli izbou a zastavili sa* v obloku. V obloku kvitol muškát. Ako ho zazrelo, srdce mu zaliala radosť, akej doteraz nepoznalo. (61)

V ďalšej časti prevládajú prirovnania (muškátové kvietky boli červené ako krv a hebké ako najjemnejší zamat ap.) a hlboko rozčlenené epitetá:

Dievčatko si chytro oblieklo kabanku a vybehlo bosé na podstenie. *Zem pod nohami bola príjemne teplá od slnka.* Po dvore *chodila starostlivá hus s húsatkami. Boli žlté a páperovo hebké. Usilovne zobali jarnú trávičku.* (61)

Ako vidno, stavba tejto časti sa vyznačuje prevahou prvkov, ktoré poukazujú na aktivitu zrakového vnemu. Nie je to náhodné. Prítomnosť takýchto prvkov spolu s epitetami, ktoré majú čo najsýtejšie spresniť pojmy zo stanoviska uzdraveného dievčatka, nenápadne ale presvedčivo zdôrazňujú znásobenie poznávacieho procesu po vyliečení očí. Celý farbistý kolorit poslednej kapitoly názorne odráža bohatú škálu citových procesov, ktoré dievčatku motivuje radosť z toho, že vidí a že teda môže žiť a konať ako iné deti.

III.

Jazykovú výstavbu *Rozprávok starej matere* charakterizujú dva typy d i a l ó g o v: na jednom sa zúčastňuje iba stará mať a choré dievčatko, na druhom sa zúčastňuje tretia osoba.

Prvý typ dialógu najčastejšie signalizuje začiatok rozprávky alebo jeho zakončenie. Veľmi často sa nám však objaví aj uprostred rozprávania. V prvom prípade dialóg tohto typu je obyčajne motivovaný rozličnými vonkajšími okolnosťami, ktoré potom dávajú podnet k rozprávaniu „o tom, čo stará mať sama prežila vo svojom dlhom živote“ (8). Takýto dialóg sa buď vyskytuje hneď na začiatku, alebo spája uvádzaciu autorskú reč s vlastným dejom rozprávky (ako napr. v rozprávke *Stará mať rozpráva o povodni*). V druhom prípade sa dialóg rozpriada ako dôsledok psychologickej reakcie dieťaťa na určitý detail rozprávky

alebo na rozprávku ako celok. Takto teda dialóg stáva sa zdrojom, z ktorého čitateľ bezprostredne čerpá poznatky o vnútornom svete chorého dieťaťa, o jeho citoch, o jeho záujmoch a zvláštnostiach poznávacieho procesu ap. Štruktúra dialógu je typická. Východiskom je obyčajne otázka alebo zvolanie, ktoré demonštrujú výraz detskej túžby po poznaní. Za nimi nasleduje jadro dialógu a potom alebo začiatok rozprávky alebo vysvetlenie ako dodatok k tomu, čo bolo povedané. Niekedy dialóg má funkciu dramatizovať príhodu alebo dej (str. 18). Druhý typ dialógu sa vlastne vyskytuje len v rozprávke (či kapitole) *Stará mať bola s dievčatkom u lekára.* Na dialógu sa zúčastňuje lekár. Zdá sa nám však, že jeho reč je prekrvená deminutívami, ktoré ju robia málo výraznou. V reči lekára čakali by sme skôr také prvky, ktoré by primerane detskému mysleniu charakterizovali reč intelektuála.

O reprodukovanom dialógu, ktorý sa vyskytuje v rámci rozprávania starej matere, bola už reč vyššie.

Ak máme záverom zhodnotiť štýl *Rozprávok starej matere* ako celok, musíme konštatovať, že autorka v tomto diele využila jazyk naozaj majstrovsky. Reč starej matere svojím štylistickým prevrstvením nielenže názorne ukazuje na svojho pôvodcu ako na vnímavého vychovávateľa, nielenže upozorňuje na jeho spoločenskú príslušnosť, ale svojou bezprostrednosťou výrazu a sviežim tónom aktívne napomáha odhaľovať nespravodlivosť a krivdy starého sveta i mladšiemu čitateľovi. Štylisticky na reč starej matere organicky nadväzuje aj autorská reč. Autorka (práve tak ako stará mať) v nej sa usiluje obnažiť mladému čitateľovi boľavú dušu chorého dieťaťa, ktoré tu vystupuje ako živá obžaloba kapitalistickej spoločnosti. Štylistické kategórie tak v reči starej matere ako aj v autorskej reči zodpovedajú kategóriám detského myslenia a vnímania, a tak umožňujú ľahšie pochopiť mladému čitateľovi ideovo-umelecký zámer. Čo sa týka štylistických postupov, diskutabilná môže byť odpoveď na otázku, či autorka postupovala správne, keď pre uvádzacie state na začiatku niekoľkých rozprávok volila ten istý pôdorys štylistických vrstiev (sedelo — počúvalo — prebúdzalo sa: cvála — hučí — čľapoce ap.). My sa nazdávame, že v danom prípade takéto opakovanie štylistických postupov má svoju funkciu: na jednej strane prízvukuje obmedzenosť konania (sedelo, počúvalo ap.), ktoré pre človeka s chorými očami je tak charakteristické, na druhej strane podčiarkuje príčinu choroby — biedu, ktorá v časoch kapitalizmu pospolitý ľud stále sprevádzala.

DISKUSIE

MÁRIA ŠALINGOVÁ

DIALOGICKÁ POVAHA ROZPRÁVOK STAREJ MATERE OD M. JANČOVEJ

Pri skúmaní jazykovej stránky umeleckých diel nemožno posudzovať jednotlivé javy izolovane, ale treba mať vždy na zreteli jednotu obsahu a formy umeleckého diela. Len tak sa podarí vyskúmať a zdôvodniť zákonitosti umeleckých postupov.

Pritom treba rozlišovať základný, hlavný princíp, ktorému sa podriaďujú ostatné prvky. Obyčajne vyplývajú zo základného umeleckého princípu, podopierajú ho, z formálnej a obsahovej stránky dokresľujú i zvýrazňujú autorov umelecký zámer.

Všimnime si, aké dôsledky v oblasti jazyka vyplývajú napríklad v *Rozprávkach starej matere* zo základnej osnovy celého diela. Základnou črtou tohto diela je dialogickosť. Všetky rozprávky sú osnované na dialógu medzi starou materou a na oči chorou vnučkou Hankou.

Pritom poslucháč (chorá Hanka) nie je pasívny, ale ustavične zasahuje do rozprávania starej matere, určitým spôsobom usmerňuje, poháňa, ba neraz predbieha a rušivo (retardačne) pôsobí svojimi otázkami.

A nielen časti vyprávania sú rozvedenou odpoveďou starej matere na danú otázku, ale aj niektoré z rozprávok sa uskutočňujú na popud Hankinej otázky, o čom sa zmienime ďalej. Z toho vyplýva d i a l o g i c k á povaha *Rozprávok starej matere* a takáto osnova diela určitým spôsobom zaväzuje autorku. Preto autorka ustupuje do pozadia a úlohu hlavného vyprávača preberá stará mať. Stará mať predstavuje ľudového vyprávača (časove i miestne zaradeného). Z toho vyplýva pre autorku ďalšia požiadavka: jazykovo i obsahovo sa stotožniť s ľudovým vyprávačom. To znamená, že jazyk vyprávača musí byť jadrný, stručný, jasný. V nazeraní na opisovanú skutočnosť sa musí javiť jednoduchosť.

Dialogický charakter *Rozprávok starej matere* okrem hlavného dialógu medzi starou materou a chorou Hankou podporujú aj dialógy vnútri vyprávania, a to dialógy medzi opisovanými osobami a okrem toho vnútorná reč opisovaných osôb.

Tým sa celková osnova dielka značne komplikuje.

Dialogická povaha vyžaduje realistický postoj k reči, s čím súvisí výber jazykových prostriedkov, celková vetná stavba a charakter slovníka Jančovej *Rozprávok*.

Pretože autorka ustupuje do pozadia a hlavným umeleckým postupom diela je rozhovor medzi starou materou a vnučkou, má (a podľa toho i musí mať) jazyk *Rozprávok* prevažne ľudový charakter. Tým by sme vysvetlili niektoré pripomienky G. H o r á k a v článku *K jazykovej stránke Rozprávok starej matere* (SR XIX, č. 9—10, str. 278 n.) o používaní ľudových slov. Ani by sme nestavali požiadavku tak, že autorka má mať ohľad na mestské deti, ktoré mnohým slovám z dedinského prostredia nerozumejú. Ak by sme chceli byť dôslední, bolo by podľa toho treba ku každej knihe pripojiť dvojaký slovníček, jeden s vysvetlivkami pre mestské deti, druhý s vysvetlivkami pre dedinské deti, alebo jednoducho rozlišovať knihu určenú pre mestské deti, prípadne pre dedinské deti.

Dnes, keď nebývalým tempom postupuje odstraňovanie protikladov medzi mestom a dedinou, je takáto požiadavka neaktuálna. To sa však týka súčasnosti. Inak je to s knihami opisujúcimi staršie obdobia. A tak autorka správne a výstižne vysvetľuje napr. slová *polovný chlieb* (str. 11), *podhodenča* (str. 57), dnes už aj na dedine neznáme. No súhlasíme s G. Horákom, že otázka slovníka je pri literatúre určenej pre mládež veľmi dôležitá. Jazykovedcov čaká tu osožná práca preskúmať slovnú zásobu detí, čo by pomohlo napr. i spisovateľom pri písaní literatúry pre deti.

Pokiaľ ide o výber slov, súhlasíme so zásadou, že dieťa má čítanému, resp. počúvanému textu rozumieť. To však neznamená, že dieťa musí poznať každé slovo a každému rozumieť. Tu sa prikláňame k názoru sovietskej autorky V. M. Feďajevskej, ktorá hovorí, že netreba vysvetľovať každé, čo len trochu ťažšie slovo, ale treba dať dieťaťu možnosť domýšľať si význam slov zo súvislosti, z kontextu. Tým sa povzbudzuje záujem mladého čitateľa o bádanie.[1]

Nakoľko G. Horák vo svojom článku neprihliada k základnému (dialogickému) kompozičnému princípu *Rozprávok starej matere,* nepodarilo sa mu presvedčivo vysvetliť a zdôvodniť, prečo je „uvádzacia veta" Jančovej pomerne široko rozvitá a prečo stojí u nej takmer dôsledne za priamou rečou. Autor článku dochádza napokon k takýmto záverom: „Okolnosti, v ktorých sa uskutočnil citovaný prehovor (priama reč), možno vyjadriť v rozprávaní pred uvádzaním dialógu. Takému postupu sa Jančová pravdepodobne zámerne vyhýba.

Ak uvádzacia poznámka stojí po priamej otázke, na ktorú čitateľ (poslucháč) čaká odpoveď, vystupuje ako oddialenie čakanej odpovede — čiže ako prerušenie rozhovoru. Tým sa znižuje dramatickosť rozhovoru" (str. 296).

Pritom G. Horák nehodnotí tieto poznámky rovnako, keď na jednom mieste (str. 297) píše: „... väčšina poznámok pri priamej reči, ktorými sa vystihujú jej okolnosti v najširšom zmysle, je v prítomnom čase. Tým sa uvádzacie poznámky oživujú a čiastočne sa tlmí ich retardačný charakter".

Bežnému spôsobu spracovania sa podľa našej mienky autorka nevyhýba, ale postupujúc zhodne so základnou dialogickou osnovou diela, nevyhnutne, zákonite uplatňuje takýto svojský umelecký postup. Preto priamu reč ako vedúcu zložku uprednostňuje, kladie ju na prvé miesto a „uvádzacie" poznámky, ktoré majú v jej kompozícii druhoradú, vedľajšiu úlohu, kladie celkom náležite na druhé miesto. Majú teda úlohu sprievodných, nie „uvádzacích" poznámok.

Tieto poznámky majú funkciu stručného, nevyhnutného komentára. Preto, hoci sú niekedy v porovnaní s priamou rečou pomerne široké, celkove sú však stručné, lapidárne. Na túto otázku narážali už kritici v diskusii o Jančovej diele v Kultúrnom živote (roč. IX, 1954, č. 19—22), keď vyčítali, že chýba charakteristika osôb, pomerov a pod. Slovom, v diele chýbajú podľa nich opisné, deskriptívne časti. No ani v spomenutej diskusii sa nik nepokúsil vysvetliť tento autorkin postup zo záväzného základného umeleckého princípu diela.

Rovnako pochybujeme o tom, že by čitateľ mohol skracovať alebo vynechávať tieto poznámky, ako to predpokladá G. Horák vo svojom článku (str. 297).

Zo psychológie detí je napr. známe, že deti nezaujíma natoľko opis, ktorý je vždy statický, ako vyprávanie. Nazdávame sa, že i tento moment hral úlohu pri voľbe kompozičných a vyjadrovacích prostriedkov autorky.

---

[1] Pozri V. M. Feďajevská, *Ako a čo rozprávať deťom v predškolskom veku,* Bratislava 1953, str. 161.

Ľudový ráz jazyka starej matere vhodne dokresľuje a charakterizuje vyprávačku. Medzi charakterom hrdinu — vyprávača a jeho ústnym prejavom nie je teda rozpor, ale súlad.

Jednoduché jazykové prostriedky sú podmienené nielen povahou vyprávača, ale aj cieľom, určením diela pre mládež. Ohľad na poslucháča, prípadne čitateľa, ktorého predstavuje v diele choré dievčatko, prejavuje sa nielen na formálnej výstavbe, ale aj na významovej, obsahovej výstavbe vety. Zo snahy po jednoduchosti vyplýva známy nedostatok, a to nenáležité osamostatňovanie vedľajšej vety, na čo som poukázala už v článku *Jedna hádanka kritikova* (KŽ, roč. IX, 1954, č. 22, str. 4). Takýto postup neschvaľuje ani G. Horák vo svojom článku (str. 297).

Prvky bežné v hovorenej reči nenachádzame len v dialogických častiach rozprávok, ale prenikajú aj do výpravných častí a do autorskej reči. Tým sa dialogický charakter *Rozprávok starej matere* ešte zvýrazňuje.

S dialogickou povahou úzko súvisí ešte jeden kompozičný postup, ktorý G. Horák v článku síce spomína, ale nevysvetľuje, a to spájanie kapitol. Autor článku si všíma tesné spätie daktorých kapitol, napr. tretej so štvrtou a štvrtej s piatou. Treba dodať, že rovnako úzko je spätá prvá, úvodná kapitola a nasledujúca rozprávka. Prvá kapitola sa končí otázkou dievčatka: „Stará mať, ako to bolo, keď ste boli malá?"

Druhá kapitola (rozprávka s nadpisom *Keď bola stará mať malá...*) je priamym pokračovaním na danú otázku a začína sa takto:

„Stará mať položila chĺpok načechranej vlny na kôpku. Potom si nabrala do priehrštia novej a keď ju začala rozpletať, dala sa aj do rozprávky.

— Nás bolo doma sedem detí." atď.

G. Horák navrhuje uvažovať o tom, či sa treba usilovať dôslednejšie o takéto tesné zopätie rozprávok. Podľa našej mienky i v tomto prípade ide o dôsledné uplatnenie základného umeleckého princípu autorky, ktorým je dialogická osnova diela. Pretože dialóg je hlavnou zložkou diela, je využitie dialogických prvkov na spájanie kapitol organické, náležité. Vyplýva z rozprávačského charakteru celého diela.

Výnimkou je len prvá a posledná kapitola diela, ktoré tvoria rámec ostatných desiatich drobných rozprávok. Prvá kapitola, ktorá má nadpis *Choré dievčatko,* je vstupnou, uvádzacou, má funkciu expozície, a posledná, ktorá sa volá *Dievčatko ozdravelo,* uzatvára rad rozprávok. V týchto dvoch kapitolkách, ktoré nemajú ani samostatný dej v porovnaní s ostatnými (napr. *Ako stará mať slúžila, Ako bol starý otec v Amerike* a i.), tlmí sa dialogická povaha na minimum a z toho vyplýva, že tieto kapitolky sú i rozsahom menšie ako ostatné.

Z úzkeho zopätia jednotlivých rozprávok vyplýva i pri pomernej ich samostatnosti a ucelenosti vzájomná spätosť všetkých rozprávok, ktoré spolu tvoria obraz života starej matere.

Pokúsili sme sa ukázať, ako hlavná kompozičná zložka *Rozprávok starej matere* — dialóg — vplýva na jednej strane na celkovú výstavbu diela, na druhej strane na výber jazykových prostriedkov.

Ak chce autor dosiahnuť umeleckú jednotu obsahu a formy, musia byť všetky umelecké postupy do podrobností zladené, zdôvodnené. Musia tvoriť sústavu a musia zodpovedať základnému umeleckému princípu. V našom prípade je ním dialogická osnova *Rozprávok starej matere.*

EUGEN PAULINY

VYSUNUTÝ VETNÝ ČLEN

Ide tu o pojem, s ktorým sa zaoberal Jozef Ružička v článku *Vytýčený vetný člen.*[1] V tomto článku konštatuje niekoľko znakov „vytýčeného vetného člena". Okrem iného uvádza: „Vytýčený vetný člen je výraz, ktorý z hľadiska aktuálneho (obsahového) členenia vety ako súčasti väčšieho kontextu je vždy zdôrazneným východiskom výpovede. Východisko výpovede nemožno zdôrazniť slovosledom, ako sa to robí pri zdôraznení jadra výpovede, a preto sa zdôraznené východisko výpovede vyníma, vytyčuje z rámca vety".[2]

Domnievam sa, že „vytýčený" vetný člen

1. nie je vždy tou časťou výpovede, ktorá sa zdôrazňuje,
2. nie je vždy východiskom výpovede.

Preto pokladám za vhodnejšie hovoriť o vysunutom vetnom člene, a nie o „vytýčenom" vetnom člene. Termín vysunutý vetný člen neimplikuje totiž predstavu zdôraznenia, o ktoré vždy nejde. Pri analýze vysunutého vetného člena sa budem opierať o materiál, ktorý priniesol J. Ružička. Takto bude možné obe stanoviská ľahšie konfrontovať. Je zrejmé, že takto budem v istej nevýhode, lebo nemôžem — bez kontextu — bezpečne zisťovať, či správne odhadujem rozloženie východiska a jadra výpovede. Preto sa obmedzím iba na bezpečnejšie prípady a nebudem využívať celý Ružičkov materiál.

K môjmu prvému tvrdeniu:

Niektoré vety, ktoré prináša Ružička ako doklady na vysunutý vetný člen, zreteľne svedčia, že zdôraznenie nie je na vysunutej časti výpovede, ktorá je východiskom výpovede, ale že zdôraznenie je práve na nevysunutej časti výpovede. Napr.:

Gogoľova Ukrajina, to je príroda a to sú ľudia, to je skutočnosť a fantastika, prítomnosť a minulosť. (A. Matuška) Zdá sa mi celkom zreteľným, že dôraz tu nie je na výraze *Gogoľova Ukrajina,* ale práve na zvyšnej časti výpovede. Ak si niekto prečíta túto vetu s troškou estétskeho pátosu, dá mi iste za pravdu, že dôraz je na tom, čo sa hovorí o Gogoľovej Ukrajine, a nie na výraze *Gogoľova Ukrajina.*

Zelenina, kapusta, to všetko pôjde za kaštieľ. (Kukučín) Toto je obdobný príklad. Najväčší dôraz má v tejto vete spojenie *za kaštieľ* a najmenší dôraz je na výrazoch *zelenina, kapusta.* Tieto slová majú iba neutrálnu enumeratívnu intonáciu.

Dunčo, toho zrazíme ako muchu. (Tajovský) Nepoznám kontext, ale v každom prípade najväčšie emfatické zdôraznenie (s melódiou opovrženia, nenávisti, posmechu) je na výrazoch *toho zrazíme ako muchu.* Výraz *Dunčo* zreteľne ostáva menej zdôraznenou časťou výpovede.

Koncentračné tábory, zajatecké lágre — to by ste chceli, vy brodnianske a stodolištské matky? (Hečko) Ak si túto vetu prečítame nahlas s troškou rečníckej ambície, neunikne nám, že tónový vrchol (a teda aj maximum dôrazu) je na výrazoch *to by ste chceli.* Tónový vrchol a teda ani najväčší dôraz nie je na vysunutom vetnom člene.

Príklady by sme mohli uvádzať ďalej, ale je to nehospodárne. Kladie sa tu

[1] SR XIX, 1954, 269—275.
[2] SR XIX, 1954, 275.

otázka: Akú má teda funkciu vysunutý vetný člen, ak nie zdôrazňovaciu? Ak nemá zdôrazňovaciu funkciu, bolo by oveľa hospodárnejšie a ľahšie používať normálnu vetnú stavbu. Nuž, nejakú funkciu má. Vyplýva už trochu z toho, čo sme povedali. Ale uveďme si popri sebe doklady s vysunutým vetným členom a bez vysunutého vetného člena a prečítajme si ich s náležitým dôrazom:

Gogoľova Ukrajina, to je príroda a to sú ľudia, to je skutočnosť a fantastika, prítomnosť i minulosť.	*Gogoľova Ukrajina je príroda a ľudia, skutočnosť a fantastika, prítomnosť i minulosť.*
Zelenina, kapusta, to všetko pôjde za kaštieľ.	*Zelenina a kapusta pôjde za kaštieľ.*
Dunčo, toho zrazíme ako muchu.	*Dunča zrazíme ako muchu.*
Koncentračné tábory, zajatecké lágre, to by ste chceli?	*Koncentračné tábory a zajatecké lágre by ste chceli?*

Badáme, že pri vetách, v ktorých nie je vysunutý vetný člen, je intonačná línia vety málo vyakcentovaná, je pokojnejšia. Proti tomu vety s vysunutým vetným členom majú vo všeobecnosti túto intonačnú líniu: Vysunutý vetný člen má temer intonáciu otázky, t. j. intonáciu, ktorá signalizuje, že za týmto výrazom musí niečo nasledovať. V odbornej literatúre sa tu často hovorí o tzv. polokadencii.[3] Potom nasleduje pauza. Po pauze nasleduje ukazovacie zámeno, ktoré je zdôraznené a potom jadro výpovede, na ktorom je najväčší dôraz. Vysunutý vetný člen teda svoju funkciu má. Hovoriaci ho použije s úmyslom, ako by chcel povedať: „Toto (t. j. vysunutý vetný člen) je vec, o ktorej chcem povedať niečo mimoriadne závažného." Potom vysloví s náležitým dôrazom jadro výpovede. Vysunutý vetný člen teda slúži za signál, že nasleduje jadro výpovede, ktoré sa ho bude týkať a ktoré je mimoriadne dôležité. Vysunutý vetný člen preto nemusí byť tou časťou výpovede, ktorá sa zdôrazňuje, ale tou časťou výpovede, ktorá signalizuje, že nasleduje zdôraznené jadro výpovede.

Toto tvrdenie sa týka toho vysunutého vetného člena, ktorý je na začiatku výpovede a ktorý je východiskom výpovede.

K môjmu druhému tvrdeniu:

Svoje druhé tvrdenie, ktorým odporujem tvrdeniu J. Ružičku, že totiž vysunutý vetný člen nie je vždy východiskom výpovede, zakladám na prípadoch, v ktorých je vysunutý vetný člen na konci vety. Napr.:

Myslia obaja na to isté, na dievčatko. (Hečko) — *Ale predsa je to odvaha, takto sa postaviť tu ľuďom a povedať: chybil som.* (Lazarová) — *Nie je to maličkosť, pripútať na seba guľomet.* (Tatarka)

Tu je moje tvrdenie neistejšie, lebo nepoznám príslušný kontext, ale v uvedených príkladoch je vari zrejmé, že vo vysunutých vetných členoch, ktoré J. Ružička pokladá vždy za východisko výpovede, je najzávažnejšia časť výpovede, že teda nie sú východiskami výpovede, ale sú jadrami výpovede. Súčasne sa domnievam, že je na nich najväčší dôraz. Dokazovať to jednoznačne bez príslušného kontextu, je, pravdaže, ťažké. Podľa toho by sa teda vysunuté vetné členy, ktoré sú na konci výpovede, líšili od vysunutých vetných členov, ktoré sú na začiatku výpovede, tým, že sú jadrami výpovede a že je na nich najväčší dôraz.

Z doteraz uvedeného by teda vychodilo, že keď je vysunutý vetný člen na za-

[3] Serge Karcevskij, *Sur la phonologie de la phrase,* TCLP IV, 188—227.

čiatku výpovede, je východiskom výpovede a nie je na ňom hlavný dôraz, keď je na konci výpovede, je jadrom výpovede a je nositeľom najväčšieho dôrazu.

Ale zdá sa, že vec je komplikovanejšia. Uveďme doklad: *Dva biele punkty — tie videl dosť dobre.* (Vajanský) — V tomto doklade sa mi zdá výraz *dva biele punkty* jadrom výpovede. Je súčasne vysunutým vetným členom, je na začiatku výpovede a ako sa mi zdá, je na ňom najväčší dôraz.

Proti doterajším príkladom, kde šlo vždy o objektívne vetné poradie, tu by sme mali subjektívne vetné poradie s vysunutým jadrom výpovede. Teoreticky by bol možný ešte aj štvrtý prípad: subjektívne poradie s vysunutým východiskom výpovede. Ale v dokladoch, ktoré prináša J. Ružička, nemožno nájsť na takýto prípad približne vhodný doklad.

Úvahy, ktoré sa o povahe vysunutého vetného člena nadhodili, bolo by treba preveriť na podrobnejšom materiáli a v súvislosti s kontextom. Ak by sa ukázali nosnými, značilo by to, že vysunutý vetný člen by bolo treba vykladať inakšie, ako to robí J. Ružička v uvedenom článku.

Poznámka. Pozoruhodné riešenia, ktoré prináša J. Ružička o vysunutom prísudku (ide o prípady typu: *ujsť im neujde*), vyžadujú osobitné skúmanie. Preto som sa ich tu nedotkol.

LADISLAV DVONČ

O NIEKTORÝCH NEDOSTATKOCH UČEBNÍC JAZYKOVEJ VÝCHOVY

Naša jazykovedná literatúra môže sa už dnes pochváliť značným počtom učebníc a praktických príručiek slovenského jazyka. V súvise s prestavbou našej školskej sústavy vypracovali sa pre všetky školy nové učebnice jazykovej výchovy. Ak však porovnáme učebnice jazykovej výchovy s učebnicami z iných vedných odborov, zisťujeme isté nedostatky. Na tie chceme tu upozorniť. Nazdávame sa, že uplatnenie našich požiadaviek znamenalo by isté zlepšenie gramatických príručiek.

I. Predovšetkým v našich učebniciach jazykovej výchovy chýba akýkoľvek prehľad rozvoja jazykovedy ako odbornej náuky o jazyku a poukaz na prínos vynikajúcich jazykovedcov na poli tejto vedy. Keď si vezmeme do rúk učebnicu niektorého iného vedného odboru, zistíme, že sa v nej vždy odráža snaha poukázať na najväčších učencov, ktorí mali zásluhy na objavení vedeckých poznatkov v príslušnom vednom odbore. Mládež, ako je to konečne dostatočne známe, rada si berie za vzor veľké príklady učencov, umelcov, vynikajúcich historických postáv atď.

Vezmime si ako ilustrujúci príklad učebnicu biológie pre pôdohospodárske technické školy, ktorú máme práve po ruke (dr. Miloš Burka — Lev Gutwirth, Biológia pre pôdohospodárske technické školy, časť živočíšna, prekladateľ V. Hruškovič, Bratislava 1954). Napr. na str. 243—252 je kapitola „O vyššej nervovej činnosti (duševný život zvierat)". V tejto kapitole sa na str. 247 hovorí o podmienených reflexoch. Nezabúda sa pripomenúť, že ich objavil veľký ruský fyziológ I. P. Pavlov. Ďalej čítame, že za zakladateľov náuky o nervovej činnosti dnes pokladáme J. Procházku, J. M. Sečenova a I. P. Pavlova. Na nasledujúcej

strane sa podáva stručný životopis týchto učencov. Podobne na str. 257 sa hovorí o Karolovi Linném a o Jean Lamarckovi, na str. 259 o Ruliem a o Lyellovi, na str. 261 a nasl. o Darwinovi atď. Myslím, že takýto postup mal by sa uplatňovať aj v učebniciach jazykovej výchovy. Ani v gramatických príručkách nemali by chýbať zmienky o najväčších jazykovedcoch, o ich prínose pre vedecké poznanie jazyka. V našich gramatických príručkách sa totiž nijako neodráža skutočnosť, že poznatky o jazyku (rovnako ako poznatky ktorejkoľvek inej vedeckej disciplíny) predstavujú prácu mnohých a mnohých vedeckých pracovníkov. Naopak, tieto príručky budia vždy dojem, že poznatky o jazyku predstavujú ucelený a úplný systém poznatkov, v ktorom niet o čom premýšľať, ktorý sa už nerozvíja, ktorý je navždy daný a treba si ho len osvojiť. A predovšetkým budia dojem, že jednotlivé poznatky o jazyku nie sú výsledkom práce jazykovedcov. Každý študent pozná dnes mená slávnych prírodovedcov, z ktorých sme tu niektorých spomínali vyššie. Pozná mená slávnych fyzikov, ako napr. Volta, Ampère, Maxwell, Einstein, Joliot-Curie atď., slávnych chemikov ako napr. Mendelejev, astronómov ako Kopernik atď. O vynikajúcich jazykovedcoch sa však nedozvedá nič, alebo skoro nič.

Podľa našej mienky žiaka treba oboznámiť aj s menami veľkých jazykovedcov, a to aspoň v ostatných ročníkoch všeobecnovzdelávacej školy. Dnes sa žiaci učia o plodnom zásahu J. V. Stalina do jazykovednej diskusie, učia sa základné tézy jeho učenia o jazyku. Treba ich však oboznámiť aj s vynikajúcimi pokrokovými jazykovedcami minulosti. Predovšetkým nemala by v našich učebniciach chýbať zmienka o vynikajúcich slavistoch, ako boli napr. Dobrovský, Lomonosov, Šafárik, Jungmann a iní. Podrobnejšie by sa malo hovoriť aj o živote a činnosti vynikajúcich slovenských jazykovedcov, ako boli Bernolák, Štúr, Hattala, Czambel. O Bernolákovi a o Štúrovi sa žiaci dozvedajú vlastne len z príručiek literatúry. Ale hlavný zástoj napr. Bernolákov bol práve v jazykovede, a nie v literatúre. O Hattalovi sa už nanajvýš povie, že napísal Krátku mluvnicu slovenskú. Myslím, že podrobnejšie zmienky o práci týchto našich vynikajúcich jazykovedcov by len prospeli našim učebniciam.

II. Naše učebnice jazykovej výchovy nevyužívajú dostatočne ani rôzne prostriedky na spestrenie obsahu výkladu. Akékoľvek spestrenie výkladov o jazyku je potrebné tým skôr, že ide o výklady abstraktných javov. Myslíme tu na taký prostriedok, akým je napríklad fotografia alebo kresba, ilustrácia a pod. V každej učebnici biológie nájdeme fotografie alebo výstižné kresby vedcov, ako sú Pavlov, Mičurin, Lysenko, Mečnikov, Linné, Cuvier, Lamarck, Darwin a pod. (porov. napr. citovanú učebnicu biológie). Učebnice literatúry prinášajú fotografie najväčších spisovateľov atď. Jedine v učebniciach gramatiky nenájdeme nijakú fotografiu, nijakú kresbu. A predsa bolo by možné oživiť takýmto spôsobom určité pasáže. Napr. v kapitole o dejinách slovenského jazyka a o dejinách slovenského pravopisu nemali by chýbať obrazy Konštantína (vhodným by tu bol niektorý z obrazov M. Benku, odtlačených v Stanislavovej práci Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši, Bratislava 1945), Antona Bernoláka, Ľudovíta Štúra, M. M. Hodžu, Martina Hattalu, Sama Czambla. Mohli by byť odtlačené aj titulné strany najvýznamnejších gramatík, ako napr. titulná strana z Bernolákovho diela Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum, zo Štúrovho diela Nauka reči slovenskej a pod. V jazykovej výchove pre II. triedu škôl III. stupňa (Eugen Jóna — Ján Horecký — Jozef Ružička, Jazyková výchova, Učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa, Bratislava

1952) je na str. 22—27 kapitola „Slovníkové spracovanie slovenčiny a používanie slovníkov". Túto kapitolu by veľmi osvieţili fotografie J. Jungmanna, Antona Bernoláka, fotografia titulnej strany Bernolákovho Slowára, príp. aj titulnej strany Pravidiel slovenského pravopisu. V tejto súvislosti možno pripomenúť plagát s portrétmi slovenských jazykovedcov a fotografiami titulných strán slovenských gramatík, ktorý vydala Slovenská akadémia vied pri príležitosti diskusií o návrhu Pravidiel slovenského pravopisu v roku 1953. Nazdávam sa, že tento plagát bol veľmi inštruktívny a názorný a že vykonal pre rozšírenie znalostí z dejín slovenského spisovného jazyka omnoho viac, než príslušný text v učebniciach jazykovej výchovy bez akéhokoľvek sprievodného obrazového materiálu.

Pri výklade vývinu slovenského jazyka a jeho nárečí možno s úspechom použiť mapy. Tak napr. možno použiť mapy pri výklade o rozšírení slovanských jazykov, pri výklade o delení slovenských nárečí na tri hlavné nárečové skupiny (západoslovenskú, stredoslovenskú a východoslovenskú). Mapy rozšírenia slovanských jazykov v r. 900 n. l. a v r. 1900 n. l. obsahuje napr. dielo Tadeusza Milewského, Zarys językoznawstwa ogólnego, Część II, Rozmieszczenie języków, Zeszyt 2, Atlas, Lublin — Kraków 1948, Prace etnologiczne, Tom I (mapa čís. 54 a čís. 55), odkiaľ ich možno prevziať v jednoduchšom grafickom vyhotovení.

Možno uplatniť aj vhodné diagramy. Tak napr. rozšírenie jednotlivých slovanských jazykov možno znázorniť figúrkami, označujúcimi pomerný počet osôb, ktoré hovoria príslušným slovanským jazykom. Takéto diagramy sa obyčajne používajú v učebniciach zemepisu na vyjadrenie počtu obyvateľstva, populácie, zloženia štruktúry spoločnosti a pod.

Sprievodný obrazový materiál môže byť odtlačený alebo priamo v texte alebo na konci publikácie ako samostatná časť (obrazová). Za správnejšie pokladáme uverejniť ho priamo v texte pri príslušných výkladoch, pretože tu najskôr upúta pozornosť a možno ho študovať zároveň s textom. Konečne takýto spôsob sa uplatňuje vo väčšine našich učebníc.

Myslím, že uplatnením týchto našich podnetov nadobudli by naše jazykové príručky živší ráz, čím by vedeli vzbudiť omnoho hlbší záujem o štúdium jazyka, než je to doteraz. Nemožno si predsa zastierať skutočnosť, že naše jazykové príručky predstavujú zatiaľ na prvý pohľad skôr príručky charakteru úradného vestníka, než príručky, ktoré by živo upútavali pozornosť žiaka. Treba preto spestriť obsah našich učebníc tým skôr, že sa pre dnešnú modernú školu, najmä školu socialistickú, ako jedna z hlavných didaktických zásad zdôrazňuje zásada názornosti (porov. Gejza Horák, Názornosť v jazykovej výchove, Jednotná škola IX, 1954, 439). Vhodným prehľadom vývinu jazykovedy a výstižnými životopismi vynikajúcich slovenských i mimoslovenských jazykovedcov (doplnených ich portrétmi) ukážeme na závažné postavenie jazykovedy ako jednej zo spoločenských vied a prípadne prebudíme aj záujem o jej hlbšie štúdium na vysokých školách.

POSUDKY A ZPRÁVY

Jazykovedné príspevky v sborníku *Proti prežitkom ľudáctva.* Sborník prejavov z ideologickej konferencie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava 1954.

V dňoch 28. a 29. januára 1954 usporiadala FFUK v Bratislave ideologickú konferenciu, ktorej cieľom bolo poukázať na korene a vývin ľudáckej ideológie z hľadiska jednotlivých spoločensko-vedných disciplín. Okrem toho úlohou konferencie bolo zmobilizovať slovenských vedcov do boja proti zvyškom tejto ideológie, nech sa prejavuje v akejkoľvek forme. Prejavy, ktoré odzneli na konferencii, vyšli v sborníku *Proti prežitkom ľudáctva.*

V tomto sborníku medzi inými sú tri príspevky, ktoré predniesli členovia subkatedry slovenského jazyka. Prof. J. Stanislav vo svojom príspevku (ktorý v sborníku nie je práve najvhodnejšie nazvaný *Príspevok k dejinám slovenčiny)* stručne načrtol známe náhľady českej a slovenskej buržoáznej vedy na pôvod slovenského jazyka. Najkrajnejšie stanovisko v tejto otázke zaujal V. Chaloupecký, ktorý slovenský jazyk považoval za český jazyk „provinciálne zafarbený". O. Hujer, E. Smetánka a mladšia pokroková generácia túto teóriu neuznávala. Slovenská buržoázia sa v ponímaní tejto otázky delila na dve skupiny: jedna ju prijímala v chápaní V. Chaloupeckého, druhá ju odmietala, no pri riešení tejto otázky zašla do extrému. V tejto súvislosti autor si všíma náhľady M. Matunáka, Št. Hlavatého a K. Krčméryho-Trňovského. Konštatuje, že spomenutí autori k riešeniu problému pôvodu slovenského jazyka pristupovali nevedecky a jazykovedne nepripravení. K jazykovedným otázkam serióznejšie pristupoval H. Bartek, no jeho dielo okrem buržoázneho nacionalizmu charakterizuje aj príklon k štrukturalizmu. Záverom autor v skratke naznačil metódy a stav súčasného bádania dejín slovenského jazyka. Nedostatkom tohto referátu bolo najmä to, že autor si všimol len staršej generácie a temer bez poznámky obišiel obdobie 1939—1948. Účastníci konferencie právom očakávali, že autor kriticky a z viacerých hľadísk zhodnotí práve toto obdobie.

Ucelenejší obraz o jazykovej kultúre po r. 1918 podáva príspevok doc. V. Blanára *Buržoázny nacionalizmus v jazykovej kultúre po r. 1918.* Obdobie po r. 1918 charakterizujú dve protichodné (no obidve nesprávne) tendencie: ľahostajnosť k norme slovenského spisovného jazyka a jazykový purizmus. Ľahostajnosť k spisovnému jazyku sa prejavovala najmä u mládeže odchovanej „československenčinou". Túto tendenciu autor chápe ako prejav kozmopolitizmu. Buržoázny nacionalizmus sa výraznejšie prejavuje v druhej tendencii — v jazykovom purizme. Za špecifickú črtu slovenského purizmu autor považuje zásadu tzv. jazykovej svojskosti a zjednodušené chápanie vzťahu spisovnej normy k ľudovej reči. Puristi sa opierali o tézu, že „ľudová reč dáva spisovnej reči základné jazykové prvky, ba i vývinové tendencie" (H. Bartek, cit. autor). V tejto súvislosti autor pripomína, že pri zasahovaní do spisovnej normy je potrebné opierať sa o vnútorné zákonitosti samotného spisovného jazyka. Puristi v zápale hľadania „svojskostí" slovenčiny dopúšťali sa zásadných chýb: preceňovali svojrázne jazykové prvky, odporúčali ustaľovať také jazykové prostriedky, ktoré nemali celonárodný charakter atď. Celkove ich úsilie vo viacerom ohľade došlo k negatívnym výsledkom; teórie o jazykových zvláštnostiach slovenčiny nestáli na pevných vedeckých základoch, väčšinou sa skúmali javy nesystémové a skúmanie slovníka, gramatiky a štylistiky sa zanedbalo. Niektoré práce slovenských puristov však — konštatuje autor — priniesli aj pozitívne výsledky. Prednosťou tohto referátu bolo, že autor svoje tézy ilustroval konkrétnym materiálom (rozoberal články najmä z prvých čísel SR).

Z iného stanoviska si jazykový purizmus všimol prof. E. Pauliny v príspevku *O purizme v pravopisných otázkach.* Úvodom autor konštatuje, že pri úpravách slovenského pravopisu vždy išlo najmä o tri otázky: o otázku pomeru slovenčiny a češti-

ny, pomeru pravopisnej úpravy ku kultúre spisovného jazyka a o otázku vzťahu pravopisnej úpravy k spoločensko-politickej situácii. Všetky tieto tri otázky boli aktuálne už pri zavádzaní Štúrovho pravopisu. Sám Ľ. Štúr kládol väčší zreteľ na otázky hláskoslovné, gramatické a slovníkové ako na otázky samotného pravopisu. Ohľad na češtinu, porážka revolúcie r. 1848 a nástup reakcie — to všetko spoluurčovalo ďalšie osudy Štúrovho pravopisu. Spomenuté otázky sa vynorili aj pri úpravách slovenského pravopisu po prvej svetovej vojne. Pri pravopisných úpravách r. 1931 stredobodom pozornosti je opäť hláskoslovie, gramatický systém a slovník. Snaha riešiť problémy slovenského spisovného jazyka v súvislosti s ideológiou tzv. „československého národa" (ideológie vládnúcej buržoázie) a v zhode s teóriou tzv. „jednotného československého jazyka" — to všetko názorne ukazuje, ako česká buržoázia chcela využiť spisovný jazyk na upevnenie svojej moci. Z týchže pohnútok sa usiluje využiť spisovný jazyk i slovenská buržoázia. Jazykovednými teoretikmi ľudáctva stali sa puristi. Výrazom ich snáh sú Pravidlá vydané r. 1940. Anarchický stav, do ktorého uviedli slovenský spisovný jazyk puristi, sa konsoliduje až dnes, keď sa na to vytvorili všetky predpoklady. Konštatovania autora, týkajúce sa najmä súvislostí medzi pravopisnými úpravami a spoločenskými javmi, sú pozoruhodné a podnetné.

Rudolf Krajčovič

Dr. Ferdinand Buffa, NÁREČIE DLHEJ LÚKY V BARDEJOVSKOM OKRESE. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1953, strán 248, cena 46.— Kčs.

V minulom roku dostala sa na knižný trh monografická práca dr. Ferdinanda Buffu *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese.* Po Stanislavových Liptovských nárečiach, Paulinyho Zátopových osadách a Štolcovom Nárečí troch slovenských ostrovov v Maďarsku je to ďalšia slovenská nárečová monografia, ktorá sa podrobnejšie zaoberá rozborom jedného z mnohých slovenských nárečí.

Dlhá Lúka je východoslovenská obec v okrese Bardejov, ležiaca v tej oblasti východoslovenských nárečí, kde sa ony stretajú s nárečiami poľskými a ukrajinskými. O nárečí tejto obce, ako aj celej jazykovej oblasti, do ktorej uvedená obec patrí, sa dozvedáme z doterajšej literatúry veľmi málo. Vo veľmi všeobecných opisoch zmienili sa o nárečí tejto oblasti doteraz iba S. Czambel, V. Vážný a Zd. Stieber. Ich poznámky sú však úryvkovité, neúplné a u Zd. Stiebera, ako na to poukazuje F. Buffa, ani nie dosť hodnoverné. Podrobným spracovaním nárečia Dlhej Lúky vykonal autor záslužnú prácu už i preto, že opisuje a roztrieďuje materiál z východoslovenskej nárečovej oblasti, ktorá je dosiaľ v slovenskej dialektológii prebádaná a spracovaná najmenej.

Pri práci usiluje sa F. Buffa postupovať vlastnou metódou, no badať závislosť aj na iných nárečových prácach, najmä na prácach A. Kellnera, J. Štolca a J. Fedáka, ktorý pomerne podrobne spracoval šarišské nárečia. Monografia je rozdelená na niekoľko častí. V úvode sa dozvedáme, že obec Dlhá Lúka je pomerne stará osada. V historických listinách sa spomína už r. 1403. Podľa názoru autora vznik obce sa neviaže na existenciu staršieho Bardejova, ale na Makovický hrad. Toto tvrdenie je preto dôležité, že možno z neho vychádzať aj pri interpretovaní niektorých jazykových javov. Ďalej autor stručne opisuje charakter obce, zamestnanie obyvateľstva a hospodárske i kultúrne pomery. Potom uvádza aj literatúru o opisovanom nárečí a podrobuje kritike Stieberove zápisy, ktoré urobil počas nárečových výskumov na Slovensku. Podľa autora Stieberove fonetické zápisy nie sú spoľahlivé a prejavuje sa v nich poľské jazykové chápanie skúmaných javov.

Pri charakteristike nárečia uvádzajú sa znaky, ktorými sa ono odlišuje od nárečí ostatných šarišských obcí. Kapitola o hláskosloví patrí tradične medzi najobsiahlejšiu časť knihy. Rozbor jednotlivých hlások sa podáva systematicky, vecne a spoľahlivo, pričom sa kladie dôraz i na historické a synchronické zretele. Po hláskosloví nasleduje kapitola o kmeňosloví, ktorú popri slovníku treba pokladať za najvydarenejšiu časť

knihy. Po príspevku Z kmeňoslovia gemerských nárečí Muránskej doliny, ktorý spracoval J. Orlovský (LS III, 1941, 110—119) je Buffova kapitola o kmeňosloví druhou najlepšou prácou tohto druhu. Pri spracovaní tvaroslovia upúšťa už autor od historických zreteľov. Podstatné mená netriedi podľa starých kmeňových typov, ako sa to robilo pri mnohých nárečových prácach, ale podľa rodov. Rodové delenie uplatňuje aj pri delení zámen. Slovesá delí autor podľa osobných koncoviek v prítomnom čase na 3 triedy a triedy na vzory.

Ďalšou časťou knihy je kapitola o neohybných častiach reči. Autor do nej zaraďuje predložky, príslovky, partikuly, negácie, spojky a interjekcie. Dôležitým doplnkom knihy sú textové ukážky, ktorých by mohlo byť aj viacej. Osobitne treba zdôrazniť, že cenným prínosom pre dialektológiu je slovník obsahujúci niečo vyše 4.000 hesiel v abecednom poriadku. Zachytáva tvary odlišné a neznáme v spisovnom jazyku.

I keď prácu F. Buffu treba veľmi pozitívne hodnotiť, predsa máme k nej niektoré kritické poznámky.

V úvode svojej práce usiloval sa autor podať krátky historický náčrt Dlhej Lúky na základe prameňov, ktoré mal k dispozícii. Treba poznamenať, že tieto stručné historické poznámky ostali v práci nevyužité a majú čisto informatívny charakter. Čakali by sme totiž, že sa autor pri popise nárečových javov pokúsi konfrontáciou historických a jazykových faktov aj o ich interpretáciu. Výklady jazykových javov sú v práci ojedinelé, zriedkavé, čo však vyplýva z jej charakteru. Vcelku má deskriptívny ráz a obmedzuje sa skôr na spoľahlivý opis nárečia ako na jeho výklad.

Za veľmi stručný pokladáme i fonetický opis niektorých hlások na začiatku kapitoly o hláskosloví. Vari potrebnejšie by bolo podať podrobnejší opis výslovnosti pri rozbore jednotlivých hlások. Pritom by sa mohla porovnávať nárečová výslovnosť s výslovnosťou v spisovnom jazyku alebo s výslovnosťou v stredoslovenských nárečiach.

Ako príklady na ilustráciu javov používajú sa v práci len jednotlivé slová, nie celé vety. Tento postup pokladáme za správny, pretože ilustrácie vo forme viet sú potrebné skôr pri spracovaní syntaxe. Význam týchto slov v mnohých prípadoch je však nejasný, pretože ich autor nevykladá ani pri ilustrácii, ani ich neuvádza v slovníku. Napr. nejasné sú slová ako *derňa* (26), *fačovac* (31), *fijok* (31), *kamence* (32), *bagol* (33), *dugol* (33), *hluštak* (36), *šari* (41) a viac iných slov.

V kapitole o hláskosloví sa niekoľkokrát uvádzajú prípady, v ktorých sa hovorí, že analyzovaná hláska sa v nárečí vyskytuje za niektorú cudziu hlásku. Pritom sa uvádza materiál v nárečovej podobe, ale len veľmi zriedka sa vysvetľuje, z akého „cudzieho" tvaru vznikol nárečový tvar. Napr. na str. 28 sa spomína, že *i* sa v nárečí vyskytuje aj za cudzie *i* v slovách *fiľer, fizola, frišni, rigeľ, hibeľ, hibľik, dišeľ* ap. Tento cudzí pôvod slova však treba objasniť a uviesť, z akého tvaru vznikol nárečový tvar. Napr. veľmi nejasný je „cudzí pôvod" slova *fizola,* spis. *fazuľa.* Zaiste by bolo veľmi vhodné vysvetliť, či slovo fazuľa sa dostalo do nárečia prostredníctvom východných jazykov (gr. fasēlos) alebo prostredníctvom nemčiny (lat. phaselus, nem. Fasol, Fisole). Pôvod cudzích slov vysvetľuje autor pomerne zriedka, preto pokladáme uvedený postup v tomto smere za zjednodušený.

Škoda, že v kapitole o tvarosloví upúšťa sa už skoro dôsledne od historického princípu a kladie sa dôraz iba na súčasný stav. Uplatnenie historických zreteľov pri tvarosloví by bolo práci zaiste tiež prospelo.

Citeľným nedostatkom práce je, že autor nespracoval syntax. Hodnota knihy by tým bola neobyčajne stúpla už i preto, že by to boli prvé poznámky týkajúce sa východoslovenských nárečí.

Textové ukážky sú zapísané verne. F. Buffa sa usiloval zaradiť do knihy texty tematicky veľmi odlišné, čo je dôležitou požiadavkou pri zapisovaní nárečových textov. Škoda však, že nezachytil aj hovorovú reč vo forme dialógov a že nerozmnožil počet rozprávačov (ako rozprávačov použil len tri osoby).

V knihe chýbajú aj rezumujúce uzávery. Napr. aspoň v závere sa mohlo konštatovať, že toto východoslovenské nárečie šarišského typu má aj niekoľko hláskoslovných,

tvaroslovných i lexikálnych prvkov, ktoré prenikli do nárečia stykom s inými jazykovými oblasťami, najmä stykom s poľštinou a ukrajinčinou.

Záverom konštatujeme, že význam Buffovej práce spočíva v presnom a spoľahlivo nazbieranom materiáli. Práca je napísaná zreteľným a jasným štýlom bez jazykových i technických chýb. Spôsob triedenia materiálu a vôbec pracovný postup, aký nachádzame v tejto práci, môže byť vzorom aj pri spracovaní iných nárečových monografií. Osobitne treba ešte hodnotiť záslužnú prácu na zostavení slovníka. Popri slovníku východoslovenských nárečí od S. Czambla (v práci Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov) je to ďalší rozsiahlejší slovník zaznamenávajúci slovné bohatstvo východoslovenských nárečí. Jazykový materiál v práci poukazuje na dôležitú skutočnosť, že nárečie obce Dlhá Lúka je v podstate slovenské, hoci obec leží na pomedzí troch nárečových oblastí.

Práca F. Buffu rozmnožuje počet nárečových monografií, bez ktorých je — podľa konštatovania akademika Fr. Trávníčka na dialektologickej konferencii v Brne — jazykový zemepis a práca na jazykových atlasoch prakticky nemysliteľná.

Anton Habovštiak

PORADA O OTÁZKACH ŠTYLISTIKY

V dňoch 4. a 5. novembra minulého roku konala sa v Dome vedeckých pracovníkov Československej akadémie vied v Libliciach porada o štylistických otázkach. Poradu organizoval Ústav pro jazyk český ako prípravu na celoštátnu konferenciu o štylistike, ktorá má byť v tomto roku.

Program porady mal tri časti. V prvej časti sa pozornosť sústreďovala na problémy všeobecného rázu, v druhej časti sa riešili otázky odborného štýlu a v tretej časti problémy umeleckého štýlu.

Poradu otvoril a viedol akademik Bohuslav Havránek. Vo funkcii predsedu sa s akademikom Havránkom vystriedali prof. dr. Quido Hodura, prof. dr. Eugen Pauliny a prof. dr. Karel Horálek.

V prvej časti porady odznel referát prof. dr. Alojza Jedličku *O súčasnom stave a úlohách štylistiky*, referát dr. K. Hausenblasa *K základným pojmom jazykovej štylistiky* s koreferátom doc. dr. P. Trosta a referát prof. dr. E. Paulinyho *Štýlové rozvrstvenie spisovného jazyka.*[1]

Z bohatej diskusie, ktorá sa rozvinula popoludní prvého dňa, vyberáme aspoň niekoľko myšlienok:

Východiskom štylistiky ako lingvistickej náuky je skúmanie prehovoru (promluva), ktorý má bezprostredný vzťah k mimojazykovej skutočnosti. Ako v iných jazykových plánoch i v štylistickom pláne skúmateľ má sa na základe výskumu jednotlivých prehovorov dopracúvať k zisteniu zákonitostí. Štylistika zužitkúva všetko, čo prináša jazykový opis. — Pri skúmaní prehovoru treba prihliadať na jeho funkciu, prostredie (situáciu), kontext, stanovisko (vážne, humorné), spontánnosť, pripravenosť a spôsob prejavu (písaný, hovorený). — Nie všetko z prehovoru treba posudzovať ako súčasť štýlu (napr. otázka psychologického podmetu patrí k pojmu vety, a nie k pojmu prehovoru ako štylistickej jednotky). — Gramatické pravidlá konkrétneho jazyka majú nerovnakú záväznosť a pripúšťajú výber jazykových prostriedkov. Pre štylistiku teda nie sú bezvýznamné výsledky porovnávania jazykov. V súvislosti s tým by bolo možno hovoriť o porovnávacej štylistike. — Ustavične sa treba vracať k základným štylistickým pojmom. Netreba nenáležite rozširovať oblasť štylistiky. Aktuálne členenie vety nepatrí do štylistiky ani do gramatiky. Všetko, čo je vyššie ako veta, nemožno zaradiť do štylistiky. Od vety k prehovoru ako celku je bohatá problematika, na ktorú

[1] Doslovné znenie referátov, koreferátov a diskusiu uverejní časopis Slovo a slovesnost.

nestačí skladba ani štylistika a ktorá sa týka výstavby prejavu. — Štylistika má spolupracovať s psychológiou. — Pri skúmaní jazykových štýlov treba ísť za rámec spisovného jazyka a treba hovoriť o štýloch národného jazyka. — Názvy súkromný a verejný štýl netreba pokladať za termíny, treba však prihliadať na ich pojmový obsah. — Slohotvorné činitele vystupujú síce zväčša komplexne, ale pri posudzovaní jazykového prejavu treba k nim dochádzať analýzou. Pri utváraní jazykového prejavu si autor daktoré priamo uvedomuje. — Hovorový štýl je útvar zmiešaný: sú v ňom prvky spisovnej formy národného jazyka i jeho nárečí. — Slohotvorné činitele treba starostlivo preskúmať a hierarchicky usporiadať. Treba uvážiť, či aj látku a kompozíciu pokladať za slohotvorného činiteľa. — Slohotvorné činitele sú pre štylistiku iba pomôckou; ich význam netreba preceňovať. Štylistika si vlastne všíma len odraz štýlotvorných činiteľov v konkrétnych prejavoch. — Štylistika preniká jednotlivé jazykovedné disciplíny; týka sa všetkých troch plánov jazyka: fonetického, gramatického (morfologického a syntaktického) a lexikálneho. — K štylistickým otázkam treba pristupovať s aspektom historickým, so zreteľom na to, že dejiny spisovného jazyka sú vlastne dejinami jeho štýlov.

Pretože v oblasti štylistickej terminológie je doteraz veľká pestrosť, ako to ukázala aj diskusia, napr.: jedinečný štýl/individuálny/osobitý; štýly jazyka/jazykové štýly; slohové druhy/objektívne štýly/slohový typ; štýl/sloh; hovorový jazyk/hovorový štýl/konverzačný štýl; prehovor (promluva)/prejav; a niet jednoty ani čo do počtu a systému slohotvorných činiteľov, utvorené boli na návrh prof. dr. Horálka dve komisie, a to komisia terminologická a komisia na preskúmanie slohotvorných činiteľov a ich usporiadanie.

V druhý deň porady (5. novembra) odznel referát dr. M. Jelínka *O odbornom štýle* s koreferátom dr. J. Filipca, referát prof. dr. K. Horálka *Sloh umeleckej literatúry* a napokon referát L. Doležela *Rozbor umeleckého štýlu.*

V diskusii k referátom o odbornom štýle jazyka sa konštatovalo, že referáty sa týkali zväčša len vedeckého odborného štýlu. Z diskusie uvedieme aspoň tieto myšlienky: Treba vyriešiť otázku zaradenia publicistického, úradného a rečníckeho štýlu. — Pri určovaní štýlov jazyka sa majú starostlivo vyberať kritériá, prihliadať na klasifikáciu, aká sa uplatňuje v sovietskej jazykovede a na klasifikáciu akademika Trávníčka (odborný, neodborný a umelecký štýl). — Sústavu termínov netreba zaraďovať do štylistiky, lež do lexikológie, a to do jej časti — semiológie. Termíny možno pokladať za štylistickú vrstvu. — Tendencia po štylistickej disimilácii sa v odbornom štýle nepripúšťa, lebo je v rozpore s požiadavkou terminologickej presnosti. — Pri posudzovaní termínov sa nemajú pliesť kozmopolitické tendencie so snahou po medzinárodnosti termínov.

Podľa návrhu akademika Havránka o umeleckom štýle sa diskutovalo v týchto okruhoch: 1. jazykový štýl umelecký — jeho vzťah k literárnemu štýlu a miesto v celonárodnom jazyku; 2. otázka obrazného poznávania prostredníctvom jazyka a jeho obrazného výrazu; 3. doterajšia tradícia štylistického bádania.

Z diskusie o umeleckom jazykovom štýle treba uviesť aspoň tieto myšlienky: Jazykový umelecký štýl možno charakterizovať jeho estetickou funkciou. Treba však vymedziť, v čom je jej podstata. V estetickej funkcii má pôvod obrazné vyjadrovanie a tendencia po obnovovaní výrazu. — Pretože nejestvuje jednotný literárny štýl, nejestvuje ani jednotný jazykový umelecký štýl. — Daktorí z diskutujúcich vyslovili pochybnosti, či vôbec možno umelecký jazykový štýl charakterizovať hoc len jediným znakom, ktorý by platil pre všetky umelecké slovesné celky.

V závere porady akademik B. Havránek konštatoval, že porada priniesla ujasňovanie a revíziu pojmov a okolo nich živú a podnetnú výmenu názorov. Ťažkosti netreba vidieť v termínoch, lež priam v pojmoch. Preto treba ustavične konfrontovať pojmy s realitou. Ani ujasnenosť pojmov nestačí: treba hľadať medzi nimi zákonitosti. Tu štylistika má značné ťažkosti. Ak sa má stať vedou, musí sa k zákonitostiam dopracovať. Rozsah štylistiky netreba nenáležite rozširovať. Chybou by bolo, keby sme

namáhavo objavovali v štylistike tc, čo je už objavené. Preto treba smelo načierať do starších štylistických prác a vyňať z nich pozorne všetko, čo je v nich správne.

Gejza Horák

SJAZD SLAVISTOV V BERLÍNE

Na prvom veľkom sjazde slavistov v Prahe r. 1929 sa rozhodlo, že sa slavisti, t. j. pracovníci v odbore slovanských reči, literatúr, národopisu atď., budú schádzať každých päť rokov. Druhý sjazd bol naozaj r. 1934 vo Varšave. Tretí sa pripravoval na r. 1939 do Belehradu, ale vojnové udalosti ho prekazili. A tak až po dvadsiatich rokoch sa slavisti zišli v Berlíne na zasadanie v dňoch 11.—13. nov. 1954. Sjazd zvolali dve inštitúcie, a to Ústav pre slavistiku Nemeckej akadémie vied a Slovanský ústav Humboldtovej univerzity v Berlíne. Vedúcimi organizátormi boli prof. Bielfeldt a prof. Schneeweis.

Na sjazd sa zišlo mnoho slavistov z rozličných krajín Európy. Bola tu delegácia z SSSR pod vedením akademika V. V. Vinogradova (s ním prof. Pospelov, prof. Borkovskij a prof. Parchomenko); prednášky tejto delegácie sa tešili pozornosti preplnených posluchární. Prišli ôsmi slavisti z Poľska, štyria z Bulharska, jeden z Rumunska, traja z ČSR (akad. Havránek z Prahy, člen korešp. ČSAV Machek z Brna a prof. Stanislav z Bratislavy). Boli tu pracovníci z Dánska, z Rakúska, profesor slavistiky v Štrasburgu vo Francúzsku, profesori z Mníchova, Münsteru a Kielu, všetci profesori slavistiky z NDR, mladší a mladí i najmladší adepti slavistiky v Berlíne. Akad. Kniezsa z Budapešti pre ťažké ochorenie neprišiel.

Otváracie slávnostné zasadnutie sa konalo doobeda dňa 11. nov. v aule Humboldtovej univerzity, preplnenej slavistami zo severu, juhu, východu a západu Európy a veľkým zástupom poslucháčov slavistiky na univerzite v Berlíne. Sjazd otvoril profesor slavistiky v Berlíne dr. Hans Holm Bielfeldt slávnostným prejavom. Zhromaždenie si potom vyvolilo čestné predsedníctvo, do ktorého z československej delegácie boli vybraní akademik Havránek a prof. Stanislav.

Prednášky sa konali jednak v pléne a jednak v troch sekciách: jazykovednej, literárnej a v národopisnej spolu s historickou. Prvý deň sa prednášalo iba v pléne. Prvú prednášku mal dánsky slavista prof. Adolf Stender-Petersen (Aarhus) o problematike ruskej literatúry s bližšou témou Od byzantinizmu k europeizmu. Potom nasledovala prednáška akademika V. V. Vinogradova z Moskvy o problémoch skladby ruského jazyka. Sovietska delegácia doniesla so sebou dva hrubé zväzky skladby akademickej Gramatiky ruského jazyka, ktorými obdarovali delegátov iných krajín, medzi nimi aj pisateľa tohto referátu. Tretím prednášateľom v pléne bol slavista lipskej univerzity dr. Rud. Fischer, ktorý oboznámil slavistov so svojimi výskumami starých slovanských sídlisk v južnej časti Nemecka na západ od rieky Sály. Poobede v pléne bola prednáška krakovského slavistu T. Lehra-Spławińského o otázkach delenia slovanských jazykov. Slavista Karlovej univerzity akademik B. Havránek hovoril potom o problémoch slovesného vidu.

Druhý a tretí deň sa pracovalo v sekciách. V literárnej sekcii sa venovalo mnoho pozornosti otázkam ruskej literatúry. Francúzsky slavista zo Štrasburgu Robert Triomphe hovoril o Gogoľovi, D. Gerhardt z Münstera o Puškinovi, M. Parchomenko zo Ľvova (t. č. prof. v Lipsku) o Gorkom, D. Lokys z Berlína a G. Ziegengeist tiež z Berlína o Alex. Gercenovi, W. Düvel z Berlína o Černyševskom, G. Dudek z Lipska o Nekrasovovi, L. Müller z Kielu o staroruskej skladbe o Borisovi a Glebovi. Ďalej bola prednáška o dnešnej bulharskej literatúre (Št. Stančev, Sofia), o Božene Němcovej (G. Jarosch z Berlína) a i.

V jazykovednej sekcii odznelo takisto mnoho prednášok. Člen korešp. ČSAV V. Machek (Brno) prednášal o otázkach slovanského slovesa. Akademik Petroviči (Kluž) poukázal na veľký vplyv slovančiny na sústavu rumunských hlások. Dr. J.

Knobloch (Innsbruck) prednášal o partitívnosti v slovančine, Zd. Stieber (Warszawa) o kašubských nárečiach v severnom Poľsku, L. Georgieva (Sofia) o rozvoji bulharskej jazykovedy dnes. Slavista univerzity v Sofii prof. I. Lekov hovoril o základnom slovnom fonde bulharského jazyka, prof. N. S. Pospelov (Moskva) o častiach reči, prof. Borkovskij (Moskva) o novgorodských staroruských zápisoch na brezových tabuľkách, ktoré nedávno vykopali archeológovia, prof. Ferd. Liewehr (Greifswald) o negácii v slovančine, pričom hovoril aj o slovenskej negácii, prof. J. Stanislav (Bratislava) o sociálnych javoch v staroslovenskom miestopise. Prof. W. Doroszewski z Varšavy hovoril o poľskom slovníku. Prednášali aj ďalší vedeckí pracovníci. Prednášky boli obyčajne výsekom alebo prehľadom veľkých prác, na ktorých slavisti pracujú.

V národopisnej a historickej sekcii sa venovala pozornosť výskumu lužických Srbov (P. Nedo, E. Černik) a otázkam z porovnávacej slovanskej etnografie (prof. Ed. Schneeweis z Berlína) a i. Nás zaujíma, že sa tu prednášalo aj o otázkach vzdelanosti na Veľkej Morave pred Konštantínom a Metodom. Dr. Fr. Repp z Viedne pripomínal, ako zmienka Života Konštantínovho o tom, že pod zemou žijú dvojhlaví ľudia, pochodí z Virgilovej írskej misie u nás.

Napokon v záverečnej plenárnej schôdzke prof. Emil Georgiev dokazoval, že cyrilské písmo je staršie ako hlaholské.

V záverečnom prejave predseda sjazdu prof. Bielfeldt poďakoval sa všetkým účastníkom za vykonanú prácu. Poukázal na to, ako veda spája všetky národy. Sjazd slavistov podľa jeho slov bol novým impulzom na zosilnenie vedomostí o Slovanoch v Nemecku.

Na sjazde odznelo 35 prednášok; 8 stiahli z programu pre krátkosť času a 6 odpadlo, lebo prednášatelia na sjazd neprišli.

Sjazdové prednášky vyjdú tlačou v osobitnom sborníku. V Berlíne bude vychodiť aj nový slavistický časopis *Zeitschrift für Slavistik.*

Sjazd sa ukončil veľkou recepciou Nemeckej akadémie vied pod predsedníctvom podpredsedu Akadémie akademika Steinitza, ktorý je tiež jazykovedcom.

Slavisti sa zúčastňovali na divadelných predstaveniach v Berlíne, a to na dráme, opere a komickej opere. Dňa 12. nov. v Nemeckej štátnej opere bol slávnostný koncert na 70. výročie smrti B. Smetanu a 50. výročie smrti A. Dvořáka. Štátny orchester pod taktovkou dirigenta Ericha Kleibera zahral Vyšehrad zo Smetanovej Mojej vlasti, symfóniu e-moll Z nového sveta od A. Dvořáka a symfóniu č. 36 c-dur od W. A. Mozarta. Hodno azda spomenúť, že E. Kleiber dostal veľkú kyticu so stuhou v čs. štátnych farbách.

Dňa 14. a 15. nov. boli slavisti hosťami strediska Lužických Srbov Budišína. Navštívili Institut za serbski ludospyt, školy, vydavateľstvo atď. Zúčastnili sa na večere srbských spevov a tancov. Bol to krásny večer. Vysokú kvalitu umeleckých výkonov obdivovali všetci slavisti zídení v tomto meste. Dirigoval Jurij Winar, lužicko-srbský skladateľ a dirigent.

Lužickí Srbi majú možnosti vývinu a práce. Majú svoje ľudové a tri vyššie školy. V Ratibori účastníci výpravy navštívili školu pre výchovu učiteliek materských škôl. Presvedčili sme sa i v Budišíne vo vyššej škole i v Ratibori, že sa žiactvo vyučuje v materinskom jazyku. V Lipsku na univerzite je katedra lužicko-srbského jazyka a literatúry, ktorú vedie dr. Nowotny z Lužice.

V poslednom čase vyšli dejiny lužicko-srbskej literatúry, bibliografia srbskej literatúry, gramatiky, veľký slovník a malé slovníčky, okrem toho rozličné iné publikácie.

V Berlíne sme videli, že sa slavistika teší veľkej pozornosti mladých nemeckých študentov. Na Humboldtovej univerzite je okolo šesťsto študentov na slavistike. Český lektorát navštevuje vyše osemdesiat študentov. Okrem toho sú aj lektoráty iných slovanských jazykov.

Slavistické publikácie Ústavu pre slavistiku Nemeckej akadémie vied v Berlíne vykazujú dnes slušný počet diel. Sú to jednak monografie a jednak príručky. Vychodia aj

preklady príručiek cudzích autorov, napr. Trávníčkova Česká fonetika. O slovenčinu je záujem, my ho však nevieme dostatočne kryť svojimi publikáciami. Nejde tu len o nemecké slavistické kruhy a ich potreby, ale aj o záujem a potreby slavistov poľských, bulharských, rumunských atď. Naliehavo žiadajú gramatiky, slovníky, čítanky starých a nových textov atď. Zaujímajú sa o lingvistický atlas a o všetky výskumné práce v oblasti jazyka, ktoré sa dnes všade konajú. Tento sjazd stavia pre našu prácu o jazyku požiadavky najväčšieho vypätia síl pracovníkov v jazykovede.

Slavisti u Slovanov majú skoro dvesto rokov postavenie hýbateľov života v kultúrnom, politickom a sociálnom napredovaní slovanských národov. Spomeňme si u nás na Bernoláka, Štúra, Šafárika atď., u Rusov na Lomonosova, Vostokova, Keppena, Sreznevského, Boďanského atď., u Čechov na Dobrovského, Jungmanna atď. atď.

Neslovanskí slavisti skoro bez výnimky boli prostredníkmi medzi Slovanmi a Neslovanmi. Oboznamovali neslovanské národy s dejinami, kultúrou, jazykmi atď. Slovanov a boli hlásateľmi spolupráce a pokojného nažívania svojich národov so Slovanmi. Dejiny týchto faktov sú obsiahle. Sú v nich kapitoly utešené i tragické.

Nový sjazd ukázal, že slavisti konajú svoje dejinné poslanie v duchu skoro dvestoročných tradícií, v duchu pokoja a mieru, v duchu dobrého spolunažívania a spolupráce národov Európy. Pokiaľ ide o nemeckú slavistiku, ukazuje svoju životaschopnosť. Jej tradície sú bez sporu veľké a slávne. Pre Slovákov má slavistika v Berlíne až priveľmi vzácny historický moment, lebo na zakladajúcu sa katedru slavistiky bol ta pred sto rokmi pozvaný veľký slovenský slavista P. J. Šafárik. Na túto skutočnosť sa nezabudlo ani na tomto sjazde.

Sjazd sa konal v priateľskom ovzduší. Nemeckí učenci i študenti boli plní pozornosti a pohostinstva.

Aký veľký význam má takýto sjazd, vidno aj z výroku dánskeho slavistu, že to, čo poznal o slovanských jazykoch iba z kníh, mohol teraz počuť živým slovom od živých ľudí. Na sjazde sa totižto hovorilo nemecky a slovanskými jazykmi.

J. Stanislav

DIALEKTOLOGICKÁ KONFERENCIA V BRNE

V dňoch 25.—27. nov. 1954 zišli sa v Brne českí a slovenskí jazykovedci na spoločnú poradu, na ktorej sa mali riešiť niektoré naliehavé otázky, týkajúce sa československej dialektológie. Na konferencii sa zúčastnili profesori československých vysokých škôl, pracovníci jazykovedných ústavov ČSAV a SAV, ako aj niekoľko ašpirantov a asistentov vysokých škôl. Zo zahraničných hosťov boli na konferencii prítomní prof. I. Lekov z Bulharska a prof. R. Fischer z NDR.

Konferenciu v mene Dekanátu Filozofickej fakulty v Brne pozdravil prof. V. Machek.

V úvodnom referáte zhodnotil J. Chloupek vedecké dielo nebohého prof. A. Kellnera. Tento český dialektológ dosiahol svojou prácou cenné výsledky, lebo nielen podrobne poznal nárečový materiál, ale zároveň pristupoval k nemu s dôkladnou teoretickou prípravou. Dielo A. Kellnera je súčasne výrazným svedectvom o tom, aké úspechy môže dosiahnuť historicky orientovaná dialektológia pracujúca syntetickou metódou.

Ostatné referáty i diskusné príspevky mali úplne pracovný charakter. V referáte o dotazníkových anketách a ich spracovaní poukázal J. Voráč na možnosti získať nárečový materiál pomocou dotazníkov. Pritom zhodnotil dobré výsledky dotazníkových ankiet vykonávaných v r. 1947—53 na území Čiech a Moravy. Okrem toho zaoberal sa hodnotením materiálu získaného dopisovateľmi a uviedol spôsoby, ako možno získaný materiál aj kartograficky spracovať. Kartograficky zachytený materiál doplňuje a v mnohých prípadoch i opravuje doterajšie informácie o nárečovom stave na území nášho štátu a prináša predpoklady pre vybudovanie historickej dialektológie na širšej základni, ako to bolo v minulosti.

J. Skulina v referáte o terénnom výskume miestnych nárečí konštatoval, že nárečový stav v Čechách a na Morave nie je rovnaký. Zatiaľ čo v Čechách sa miestne dialekty nivelizovali už dávnejšie, na Morave ostáva nárečový stav pomerne neporušený. Z tohto dôvodu dialektológia v Čechách sa musí zaoberať skôr rekonštrukciou nárečového stavu na základe zachytených archaizmov, kým na Morave možno ešte zistiť skutočný nárečový stav s charakteristickými znakmi jednotlivých nárečových celkov. Referent poukázal aj na výsledky nárečového bádania na Morave a na praktické skúsenosti získané počas výskumov v teréne.

Referát P. Jančáka bol zameraný na metodologickú stránku terénnej práce v Čechách. Referent súčasne zdôraznil, že výskum v bohato diferencovanej oblasti si vyžaduje osobitný metodologický postup spočívajúci na vhodnom výbere skúmaných miest a osôb, na štúdiu sociálnych a generačných zreteľov a na štúdiu prostredia. Cenné boli poznámky o skúsenostiach získaných použitím nahrávacích prístrojov.

V diskusných príspevkoch hovoril prof. F. Svěrák o terénnej práci na Hrozenkove, prof. E. Pauliny o vplyve domáceho nárečia na explorátora, G. Horák o skúsenostiach pri získavaní objektov, doc. J. Štolc o výbere skúmaných miest, doc. E. Jóna o nárečových anketách na Slovensku, prof. J. Bělič o metódach doterajších nárečových výskumov a doc. M. Romportl o možnostiach skúmania nárečí pomocou rozmanitých druhov magnetofónov.

Ďalej sa dialektologická konferencia venovala slovníkovým otázkam. V referáte o problematike slovníkového výskumu a o zostavení nárečového slovníka zdôraznil S. Králik naliehavú potrebu zhromaždiť úplnú a presne lokalizovanú nárečovú zásobu. Okrem materiálu získaného cestou priameho a nepriameho výskumu treba používať i excerpcie z archívneho materiálu a materiálu vyexcerpovaného z krásnej literatúry. Dôležitá bola najmä tá časť referátu, v ktorej sa S. Králik zaoberal otázkou hodnotenia a zaraďovania slovníkového materiálu a otázkou, ako zostavovať nárečové slovníky. Podľa názoru referenta možno slovníkový materiál usporiadať 1. podľa vecných skupín, 2. podľa abecedy.

B. Zimová v referáte o lexikálnom archíve ľudového jazyka informovala účastníkov konferencie o zakladaní archívov ľudového jazyka v rozličných krajinách a o vzniku lexikálneho archívu v Čechách. Referentka súčasne poukázala aj na dosiahnuté výsledky a na spôsoby, akými sa pracuje pri zvládnutí tejto úlohy.

Do diskusie zasiahli doc. A. Gregor poznámkami, ako získať slovníkový materiál, doc. V. Křístek o zdrojoch obohacovania ľudovej slovnej zásoby, Z. Sochová o hniezdovaní slovníkového materiálu, prof. V. Machek o potrebe zapisovať aj lexikálne a tvaroslovné varianty, S. Utěšený o potrebe triediť materiál na nárečový a spisovný a prof. J. Bělič o splývaní nárečových slov so spisovnými.

V referáte o historickej dialektológii zaoberal sa S. Utěšený využitím nárečového materiálu pre štúdium histórie jazyka. Súčasne podal prehľad vývoja nárečí v Čechách a na Morave. Druhá časť jeho referátu sa dotýkala stavu v dnešnej historickej dialektológii, pomeru historickej dialektológie ku gramatike, prameňov pre historickú dialektológiu a možnosti, ako využiť jazykový zemepis pre historickú dialektológiu.

Otázok historickej dialektológie sa potom dotkli ešte viacerí jazykovedci, najmä Fr. Kopečný, J. Daňhelka, J. Chloupek, J. Skulina, V. Vážný, Ľ. Novák, J. Štolc a E. Jóna. V diskusných príspevkoch sa spomínali hlavne praktické skúsenosti a výsledky vlastných prác.

V ďalších referátoch sa prof. J. Bělič a A. Lamprecht zaoberali otázkou pomedzných nárečí. J. Bělič podrobil kritike niektoré uzávery, ktoré sú v prácach A. Kellnera o lašských nárečiach a v prácach H. Bartka, J. Orlovského, L. Aranya, V. Blanára a E. Paulinyho o otázkach moravsko-slovenských nárečí. A. Lamprecht vo svojom referáte zas zdôraznil, že pri rozbore pomedzných nárečí nestačí sa zaoberať len jednou stránkou jazyka, napr. hláskoslovnou otázkou, ale pri rozbore nárečí treba brať do ohľadu aj vzájomné vzťahy a súvislosti so spoločenským vývinom. Svoje uzá-

very A. Lamprecht staval na základe podrobne zozbieraného nárečového a historického materiálu.

Po referátoch pokračovalo sa v diskusii o pomere národného jazyka a nárečí. Prof. V. Vážný pritom zdôraznil, že názory na národnostné otázky v minulosti sa vysvetľovali v zmysle vtedajšej ideológie, a preto ich treba posudzovať z tohto hľadiska. Doc. J. Štolc sa dotkol otázky slovenských nárečí v Maďarsku, doc. E. Jóna otázky klasifikácie nárečí, A. Kellnerová hovorila o národnostnej problematike a J. Oravec o jazykových zmenách, ktoré sa šírili z českej oblasti na Slovensko. Po drobnejších diskusných príspevkoch revidoval jednotlivé náhľady akademik B. Havránek.

Otázke interdialektov na Morave venoval pozornosť vo svojom príspevku J. Chloupek; poukázal najmä na silný nivelizačný proces nárečí, ktorý je v terajšom období omnoho intenzívnejší ako v predchádzajúcich desaťročiach.

Ostatnou časťou programu tejto konferencie boli referáty prof. V. Vážneho o perspektíve českého jazykového atlasu a referát doc. J. Štolca o Atlase slovenského jazyka. Prof. V. Vážný rozviedol pracovný plán, na základe ktorého sa bude v Čechách a na Morave pokračovať v zbieraní nárečového materiálu pre Atlas českého jazyka. Vo svojom referáte podal i prehľad doterajšej práce a poukázal aj na dosiahnuté výsledky. Práca na Atlase je dlhodobá a potrvá aspoň 10 rokov. Doc. J. Štolc zhrnul výsledky nárečového skúmania na Slovensku a informoval konferenciu o metodologickom postupe pri konečnom spracovaní Atlasu slovenského jazyka. Pritom upozornil aj na ťažkosti, s ktorými sa stretávame pri splňaní tejto naliehavej úlohy.

Z diskusných príspevkov osobitne treba vyzdvihnúť príspevok akademika Fr. Trávníčka, ktorý zdôraznil, že pri spracovaní nárečových atlasov nemôžeme sa pridržať doterajších vzorov. Nové atlasy sa musia vyvarovať tých chýb, ktoré sú pre staršie atlasy typické, ako sú jednostrannosť a úzke vymedzenie úlohy. Okrem toho akademik Trávníček zdôraznil, že pri skúmaní nárečí treba si všímať všetky stránky jazyka. To znamená, že predmetom bádania musí byť aj syntax, hoci pritom nemôžeme uplatniť metódy jazykového zemepisu. Ďalej vyslovil požiadavku, aby sa pracovalo na nárečových monografiách, bez ktorých je jazykový zemepis nemysliteľný.

Diskusiu zakončil akademik B. Havránek, ktorý poukázal na rozvoj dialektológie v novom socialistickom zriadení a na spoločné ciele českých a slovenských dialektológov.

A. Habovštiak

Drobné zprávy

Prof. Ivan Lekov v Bratislave. — V dňoch 27.—29. novembra 1954 bol hosťom Filozofickej fakulty UK v Bratislave profesor porovnávacej slovanskej jazykovedy na Sofijskej univerzite, korešpondujúci člen Bulharskej akadémie vied Ivan Lekov. 28. novembra predniesol prof. Lekov na besede so slovenskými jazykovedcami, ktorá bola na Bulharskom generálnom konzuláte, referát o dnešnom stave a organizácii jazykovednej práce v Bulharsku. 29. novembra prednášal na Filozofickej fakulte UK na tému *Miesto bulharčiny medzi slovanskými jazykmi.* Po obidvoch prednáškach bola živá a zaujímavá diskusia. Za svojej návštevy v Bratislave sa prof. Lekov oboznámil aj s prácou Ústavu slovenského jazyka SAV.

V. Blanár

Za prof. Oldřichom Frišom. — 14. januára 1955 zomrel náhle uprostred tvorivej vedeckej a pedagogickej práce vynikajúci indológ, dekan Filologickej fakulty Karlovej

univerzity v Prahe prof. PhDr. Oldřich Friš. Bol profesorom indickej filológie, vedúcim redaktorom časopisov *Archiv orientální* a *Nový orient* a členom vedeckej rady Orientálneho ústavu ČSAV. Význačným podielom sa zaslúžil o rozvoj československej a svetovej orientalistiky. Nad rakvou zosnulého, ktorá bola vystavená vo veľkej aule Karolína, predniesol smútočný prejav prorektor Karlovej univerzity K. Krejčí, životné dielo O. Friša zhodnotil akademik J. Rypka a za Orientálny ústav sa s nebohým rozlúčil riaditeľ ústavu korešpondujúci člen ČSAV J. Průšek. Československá orientalistika stráca v prof. O. Frišovi svojho popredného a veľmi nádejného pracovníka.

V. Blanár

ROZLIČNOSTI

Univerzita Komenského. — Koncom minulého roku bola premenovaná Slovenská univerzita na *Univerzitu Komenského.* V bežnej praxi stretávame sa tu s kolísaním pri používaní tohto nového názvu. Jedni píšu názov *Univerzita Komenského* s veľkým začiatočným *U*, iní s malým *u*; stretávame sa aj s používaním názvu *Komenského univerzita.* Kolísanie v pravopise aj v používaní názvu nie je nijako žiadúce. Treba preto zistiť správny názov a pravopis tejto inštitúcie.

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (str. 52) pomenovania jedinečných (najmä najvyšších) úradov, verejných inštitúcií, ústavov, knižníc, múzeí, súdov, divadiel, nemocníc, škôl a pod. píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Medzi príkladmi Pravidlá uvádzajú názvy *Slovenská akadémia vied, Ústav slovenského jazyka, Karlova univerzita, Slovenská univerzita* atď. Z citovanej poučky a z príkladov je zrejmé, že nový názov bratislavskej univerzity treba písať s veľkým začiatočným písmenom.

Ostáva nám zistiť nový oficiálny názov bratislavskej univerzity. Odpoveď na túto otázku nám dáva text vládneho nariadenia čís. 49 zo dňa 12. novembra 1954, ktorým sa mení názov Slovenskej univerzity. § 1 tohto vládneho nariadenia znie takto: Názov Slovenskej univerzity v Bratislave sa mení a znie „Univerzita Komenského v Bratislave". Oficiálnym názvom v zmysle citovaného vl. nar. je názov *Univerzita Komenského.* Pretože ide o názov vysokej školy, píšeme ho s veľkým začiatočným písmenom.

K slovosledu, ktorý je uplatnený v novom názve bratislavskej univerzity, treba poznamenať toto: Mená typu *Vajanský, Tajovský, Borovský* atď., teda mená, ktoré sa skloňujú ako prídavné mená, nemajú privlastňovacie prídavné mená na *-ov.* Ako privlastňovacie prídavné meno funguje 2. pád príslušného mena, napr. *Vajanského, Tajovského, Borovského* atď. Pritom je tu možný dvojaký slovosled: *Tajovského realizmus* i *realizmus Tajovského,* podobne *Kopeckého prejav* i *prejav Kopeckého, Komenského univerzita* i *Univerzita Komenského* (pozri A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim,* Morfologija, časť pervaja, Bratislava 1954, 290). Z možných slovosledov *Komenského univerzita* a *Univerzita Komenského* volili zákonodarcovia slovosled *Univerzita Komenského.*

Stručne: Oficiálnym názvom je názov *Univerzita Komenského.* Pomenovania jedinečných, najmä najvyšších úradov, škôl a pod. píšeme v spisovnej slovenčine s veľkým začiatočným písmenom. Takto aj názov *Univerzita Komenského* ako názov vysokej školy píšeme s veľkým začiatočným písmenom.

Ladislav Dvonč

Spartakiáda. — Celá naša verejnosť žije v prípravách na najväčšiu našu tohoročnú športovú udalosť, na spartakiádu. O prípravách na ňu denne referujú noviny. Povšimli sme si, že slovo *spartakiáda* píšu síce v prevažujúcom počte prípadov s malým začia-

točným písmenom, niekedy však aj s veľkým začiatočným písmenom. Písanie slova *spartakiáda* s veľkým začiatočným písmenom zrejme ukazuje na to, že niektorí pisatelia chápu toto slovo ako vlastné meno. Rozoberieme si otázku správneho písania začiatočného písmena tohto slova, aby sme pomohli jeho jednotnému písaniu.

Pri riešení tejto otázky treba vyjsť z poučiek Pravidiel slovenského pravopisu o písaní veľkých písmen v názvoch akcií, sjazdov, súťaží, cien, radov. Podľa Pravidiel tieto názvy píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Napr. *Rok stranického školenia, Lánska akcia, Medzinárodná konferencia na obranu detí, Týždeň bezpečnosti, Študentská tvorivosť, Preteky mieru, Rad práce, Rad socializmu* a pod. (pozri str. 53). Pravidlá však za tým výslovne uvádzajú, že slovo *olympiáda* píšeme s malým začiatočným písmenom. Podobne s malým začiatočným písmenom máme písať aj slovo *spartakiáda.* Tu platí konštatovanie, ktoré pri rozbore písania slova *olympiáda* vyslovila Mária Šalingová (SR XVII, 1951/1952, 320). Spartakiáda predstavuje síce preteky, hry svojho druhu jedinečné, takže by ich bolo možné chápať ako vlastné meno, na druhej strane treba si však uvedomiť, že tieto preteky sa pravidelne opakujú. Význam slova *spartakiáda* sa teda stáva všeobecnejší. Ožegov *(Slovar' russkogo jazyka,* Moskva 1952, 696) definuje slovo *spartakiáda* ako „masové športové súťaženie v rozličných športových disciplínach". Podľa toho ide o meno všeobecné. Všeobecné podstatné mená píšeme v spisovnej slovenčine s malým začiatočným písmenom.

Mohlo by sa namietať, že názov „Spartakiáda" predstavuje náhradu za plný názov I. celoštátna spartakiáda, takže je odôvodnené jeho písanie s veľkým písmenom. Veľmi často sa totiž prívlastky vynechávajú a z celého pomenovania sa uvádza len príslušné základné slovo. Napr. *Komunistická strana Československa — strana.* Pri slove *spartakiáda* však písanie s veľkým začiatočným písmenom nie je potrebné, pretože pri vynechaní prívlastkov nemôže dôjsť k nedorozumeniu (podobne je to aj pri príklade *strana* a iných).

Pravopisu slova *spartakiáda* dotkla sa aj Naše řeč (XXXVII, 1954, 313). Záujemcom o pravopis tohto slova odporúča, aby slovo *spartakiáda* samo o sebe pokladali za všeobecné meno a písali ho s malým začiatočným písmenom. Zdôvodnenie stanoviska sa tu však nepodáva.

Stručne o písaní slova *spartakiáda* môžeme povedať: toto slovo, podobne ako slovo *olympiáda,* predstavuje všeobecné podstatné meno. Píšeme ho tak ako všetky všeobecné podstatné mená s malým začiatočným písmenom. Písanie s veľkým začiatočným písmenom nie je tu odôvodnené.

Ladislav Dvonč

Náramný — náramne. — Prídavné meno *náramný* a príslovka *náramne* nemajú vo všetkých slovenských nárečiach rovnaký význam. *Náramný* vyjadruje to, čo „veľký" (velikánsky, obrovský, úžasný), okrem toho asi to, čo zvyčajne označujeme prídavnými menami „prudký, prchký, zlostný" a napokon má ešte všeobecný význam „majúci istú vlastnosť vo veľkej, nezvyčajnej miere". — Príslovka *náramne* podľa toho vyjadruje ten vecný obsah ako „veľmi, strašne, ohromne, úžasne; prudko, prchko". Slová *náramný, náramne* majú doteraz v spisovnej slovenčine expresívny charakter, bez presného ustálenia a ohraničenia významu. Okrem toho treba pripomenúť, že uvedené slová nie sú všeobecne známe.

Keď čítame Goetheho dielo Učňovské roky Wilhelma Meistera v slovenskom preklade V. Hornákovej, pobadáme, že slová *náramný, náramne (prenáramne)* si prekladateľka mimoriadne obľúbila a používa ich veľmi často namiesto slov *veľký, veľmi.* Uvedieme tu len tri príklady: *Spánok ho náramne premáhal...* (294); *...s tým mohol byť Wilhelm aj ostatní náramne spokojní* (262). *Bol taký pyšný na svoje otcovstvo, tak náramne sa tešil na chlapca, že...* (432). Slová *náramný, náramne, prenáramný, prenáramne* použila prekladateľka aj na str. 196, 222, 270, 272, 292, 296, 299, 309, 431, 459.

Prekladateľka zrejme hodnotila slová *náramný, náramne, prenáramný, prenáramne* ako štylisticky nepríznakové (neutrálne), a to vari preto, že slová pozná zo svojho rodného nárečia. Použila ich aj tam, kde mali stáť slová *veľký, veľmi.*

Aj v tomto prípade badáme tendenciu našej krásnej literatúry (pôvodnej i preloženej) po nadmernom používaní expresív.

Gejza Horák

Písanie názvov mestských štvrtí v Bratislave. — Je všeobecne známe, že v názvoch mestských štvrtí práve tak ako v názvoch miest sa majú písať všetky významové slová s veľkým písmenom, napr. *Královy Vinohrady, Malá Strana,* všetko známe štvrte mesta Prahy. Na Slovensku je spôsob písania mestských štvrtí dosiaľ bez tradície. Ani najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu sa nijako konkrétne nezaoberajú písaním názvov mestských štvrtí, lebo na Slovensku ich je veľmi málo. Je pravda, že každé mesto môže mať svoje štvrte, ale na Slovensku je iba málo miest, ktorých územie sa delí na viaceré administratívne celky. Ešte v r. 1940 bolo na Slovensku iba 6 miest s počtom nad 20.000 obyvateľov (Bratislava, Košice, Trnava, Prešov, Nové Zámky a Nitra). Obyvateľstvo v týchto mestách predstavovalo 9,34% z celkového počtu obyvateľov na Slovensku. K týmto mestám pristúpila po reorganizácii aj Žilina, ale aj tak je to iba 10% z celkového počtu obyvateľov na Slovensku. Maximum obyvateľstva sa sústreďuje v menších obciach, konkrétne pod 5000 obyvateľov. V tejto skupine žije na Slovensku až 76% všetkého obyvateľstva.

Je teda zrejmé, že mestské štvrte môžu vzniknúť najmä v Bratislave, kde sú pre ich vznik nielen dôvody historické, ale aj právne. Lenže naši legislátori si neuvedomujú, že názvy týchto mestských štvrtí treba sústavne upevňovať aj zo stránky gramatickej.

Za samostatné mestské štvrte treba v Bratislave pokladať bývalé mestské okresy, ktorých bolo pôvodne 19. V názvoch týchto mestských okresov sa museli písať všetky významové slová s veľkou literou, napr. Karlova Ves. Mestské okresy boli však s platnosťou od 1. 8. 1950 zrušené a na ich mieste sa zriadilo 13 obvodových rád. Je prirodzené, že mená týchto obvodových rád boli vlastne názvami jednotlivých mestských štvrtí, a preto sa mali písať všetky ich významové slová s veľkou literou. Ostalo sa však na pol ceste: raz ich písali s veľkými literami, inokedy zase s malými. Podľa vyhlášky Poveríctva vnútra z 8. 3. 1951, č. 161/51 Úr. vest. zriadili sa v Bratislave tieto obvodové rady: I. Staré mesto (malo byť: Staré Mesto), II. Kvetná, III. Vinohrady, IV. Nové Mesto (okrem tejto správnej gramatickej formy objavuje sa však v citovanej vyhláške aj forma nesprávna: Nové mesto), V. Trnávka, VI. Karlova Ves, VII. Petržalka, VIII. Prievoz, IX. Dvorník, X. Rača, XI. Lamač, XII. Dúbravka a XIII. Devín.

Ďalšia reorganizácia týchto základných mestských štvrtí nastala s účinnosťou od 17. mája 1954. Dňa 28. mája 1954 vydal Ústredný národný výbor v Bratislave vyhlášku o novej organizácii národných výborov v Bratislave. Výnosom z 28. V. 1954, č. 285/1954-VI zrušil doterajšie obvodové rady a miesto nich podľa nariadenia Sboru poverenikov č. 1/54 Zb. SNR zriadil iba 4 mestské obvody. Je isté, že tieto mestské obvody sú vlastne mestskými štvrťami. Preto o písaní ich názvov má platiť zásada, že všetky významové slová majú byť s veľkou literou, tak ako sa píše ostatné miestne názvoslovie. Miesto toho nachádzame v písaní týchto obvodov pravý opak. Aby sa mohla chyba ešte včas odstrániť, poukážem na konkrétne prípady tejto vyhlášky. Podľa nej sa zriadili v Bratislave tieto štyri mestské obvody: Bratislava I — Staré mesto, Bratislava II — Nivy, Bratislava III — Vinohrady, Bratislava IV — Nové mesto.

K prvému a štvrtému názvu, ktoré sú združenými pomenovaniami pre administratívnu mestskú jednotku, treba poznamenať, že obidve významové slová treba písať s veľkým písmenom: Bratislava I — *Staré Mesto,* Bratislava IV — *Nové Mesto.*

Tvorenie mestských okresov je na Slovensku ešte iba v začiatkoch, preto tým viac treba venovať pozornosť spôsobu ich písania.

Ján Purgina

Byľka, byľku. — Podstatné meno *byľka* má okrem svojho pôvodného významu aj význam prenesený. Ako niekoľko iných podstatných mien (hrúza, sila, hrsť) vyjadruje neurčité (malé) množstvo dajakej veci (látky). Jeho akuzatív jednotného čísla *byľku* sa dnes v krásnej literatúre veľmi často používa ako synonymum príslovoiek *trochu (trošku), máličko, akomak.*

Môžeme pokladať slová *byľka, byľôčka, byľku* v tomto význame v spisovnej slovenčine za správne?

Aby sme si mohli zodpovedať túto otázku, povšimnime si uvedené slová vo vetnej súvislosti. — Vo vete *Žena odtrhla zo dve byľky petržlenu* sa slovo *byľka* používa vo svojom pôvodnom význame. Pôvodný význam má aj v týchto vetách: *Každej byľky krmiva treba v dedine. Skosil lúku do poslednej byľky.*

Ale napríklad vo vetách *Podajže mi byľku vody!* a *Len niekde v kútiku srdca zostáva mu byľka nádeje...* spisovateľ Fraňo Kráľ používa slová *byľku, byľka* v prenesenom význame. Slová *byľku, byľka,* pri ktorých stojí meno predmetu v genitíve (čiastkový genitív), majú v uvedených vetách význam príslovkový a sú približne rovnoznačné s príslovkou *trocha/trochu* (aj táto je substantívneho pôvodu). Na označenie množstva sa slová *byľka, byľku, byľôčka* používajú aj v týchto vetách: *Nemám ani byľky zmyslu pre usporiadaný rodinný život.* (SP 1945) — *Nemá ani byľku úpravnosti a vkusu.* (Učňovské roky Wilhelma Meistera v preklade V. Hornákovej, str. 181). V oboch vetách spojenia *ani byľky, ani byľku* stoja pri abstraktnom podstatnom mene a mohli by sme ich bez zmeny významu nahradiť spojením *ani zbla* (zbla < stьbla). V tomto prípade máme do činenia so slovom *(steblo, zblo),* ktoré vo svojom prvom i prenesenom význame je ekvivalentom slova *byľka.*

Na označenie nepatrného množstva veci sa v beletrii používa aj zdrobnenina *byľôčka.* Takúto funkciu vykonáva slovo *byľôčka* vo vete *Prvá vec bola súrne si požičať aspoň byľôčku peňazí* (Jesenskej preklad Bratov Karamazovcov). Zdrobneninou *byľôčka* sa vyjadruje, že ide o celkom malinké, nepatrné množstvo peňazí (máličko peňazí).

Povšimnime si ešte z prekladu Wilhelma Meistera vetu *Neustúpila som ani o byľku.* V nej spojenie *ani o byľku* možno nahradiť rovnocennými spojeniami *ani o piaď, ani o vlas (vlások),* v tomto prípade sa teda slovo *byľka* používa vo význame malej dĺžkovej miery (vzdialenosti).

V nárečiach sa vo význame príslovoiek miery, označujúcich veľmi malé množstvo, používajú ešte napríklad tieto slová (od pôvodu podstatné mená): *steblo, stebielko, zrnko, štipka, hrsť, kus, kúštik.* Ide napospol o podstatné mená, ktoré označujú malú vec (malý objem).

Z príkladov, ktoré sme uviedli a ktoré sme si povšimli vo výpiskovom materiáli Ústavu slovenského jazyka SAV, nám vychodí, že sa v nich slová *byľka, byľôčka, byľôčku* používajú priliehavo. Nepociťujeme v nich už krajový charakter (Liptov) a môžeme ich hodnotiť ako štylisticky nepríznakové.

Záverom treba len pripomenúť, že i výrazy na označenie malej miery možno využiť na štylistickú diferenciáciu.

Gejza Horák

Pozdávať sa — zdať sa. — Slovesom *pozdávať sa* vyjadrujeme svoj názor na osobu, vec alebo udalosť, ktorá na prvý pohľad pôsobí na nás priaznivým dojmom, páči sa nám, ale ešte nevieme alebo nechceme definitívne vysloviť svoju mienku o nej, lebo ju dostatočne nepoznáme. Zvratné sloveso *pozdávať sa* používame teda na rezervované vyjadrenie súhlasu alebo ocenenia vo význame „trocha sa páčiť". Jeho ekvivalentom v ľudovej reči, a to veľmi výstižným, je sloveso *vidieť sa* s významom „páčiť sa": *to sa mi vidí, to sa mi nevidí.* Napr.: *I panej sa pozdáva. I robotník je vraj súci.* (Kukučín) — *Čože pozdáva sa ti? Skromné, tiché dievča.* (Timrava) — *Tento návrh sa všetkým pozdával a preto všetci prikyvovali hlavou.* (Tomaščík) —

I mne sa tento spôsob p o z d á v a. (Kukučín) — *Hoci n e p o z d á v a l o s a jej to, nepovedala nič.* (Timrava)

Toto je najčastejší, najznámejší význam slovesa *pozdávať sa.*

Druhý, menej častý význam tohto slovesa vyjadruje neistotu názoru alebo začiatočné, náhle, nejasné štádium zdania, preludu, ktoré vystihuje ľudové slovo *mariť sa.* Napr.: *Všetkým, čo ju zazreli, tak s a p o z d á v a l o, ako by to bol starý Ondrej...* (Kalinčiak) — *Hneď sa mi p o z d á v a l o, že je to akýsi neznámy hrmot.* (Tomaščík)

Sloveso *pozdávať sa* má len tieto dva významy a v oboch vyjadruje istý stupeň neistoty. Nijako ho však nemožno zamieňať so slovesami *zdať sa, pripadať, prichodiť, javiť sa (čím), pripomínať* (koho, čo), ako je to v týchto vetách (z prekladu Goetheho diela Učňovské roky Wilhelma Meistera, Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1954): *Ja sa aspoň priznávam, že na mňa pôsobia vonkoncom nepríjemným dojmom (tapety)... P o z d á v a j ú sa mi nanajvýš ako našu divadelná opona.* (str. 10) — Správne by bolo: *P r i p a d a j ú mi nanajvýš ako...* Alebo lepšie: *Veľmi mi p r i p o m í n a j ú našu divadelnú oponu.* A ďalej: *..,ešte teraz ich mám pred očami, pamätám sa, aké sa mi to p o z d á v a l o zvláštne, keď nás po rozdaní zvyčajných vianočných darčekov vyzvali, aby sme si sadli pred dvere...* (str. 10). Aj v tejto vete by sa sloveso *pozdávať sa* malo nahradiť priliehavejším *zdalo sa.* Na tej istej strane sa vyskytuje sloveso *pozdávať sa* ešte aj vo vete: *Vystúpil veľkňaz Samuel s Jonatanom a ich striedavé podivné hlasy p o z d á v a l i sa mi náramne úctyhodnými.* (str. 10). Aj do tohto kontextu by sa lepšie hodilo sloveso *prichodili* alebo *zdali sa.*

Keby sa bola prekladateľka viac zaoberala všetkými týmito jemnými významovými odtienkami spomenutých slovies, iste by sa bola vyhla nevhodnému prekladu slovesa *vorkommen.*

Sloveso *zdať sa* a jeho synonymá *(pripadať, prichodiť, javiť sa, pripomínať* a ľudové *vidieť sa)* označujú vynorujúcu sa predstavu nejakej čiastočne alebo celkom podobnej osoby alebo udalosti, prvý dojem o osobe, veci alebo udalosti. Napr.: *Alina sa mu zdala takou milou.* (Jégé) — *Som si istý, že sa im pozemok bude zdať akiste drahý.* (Jilemnický) — *Ako sa zdalo, času mal dosť.* (Tatarka)

Tomuto významu slovesa *zdať sa* a významu jeho synoným je veľmi blízky druhý, zriedkavý význam slovesa *pozdávať sa.* No je medzi nimi rozdiel, ktorý treba rešpektovať a zachovávať.

Zvratné sloveso *zdať sa* má v hovorovej reči aj druhý, zriedkavejší význam „páčiť sa": *to sa mi zdá, to sa mi nezdá.* Tento význam zas veľmi úzko súvisí s prvým významom slovesa *pozdávať sa.* Rozdiel je len v rezervovanosti a neistote, ktorú vyjadruje predpona *po-* i vid slovesa. Ale tieto dva významy nemožno zamieňať.

V ľudovej reči majú obe slovesá *zdá sa mi,* aj *pozdáva sa mi* jeden ekvivalent *vidí sa mi,* ale neslobodno zabúdať, že sloveso *vidí sa mi* má dva významy: 1. zdať sa: *pole sa mu vidí drahé;* 2. páčiť sa: *dievča sa mu vidí.*

Podstatný rozdiel medzi oboma významami slovies *pozdávať sa, zdať sa* spočíva v tom, že v slovese *pozdávať sa* v prvom význame je obsiahnuté váhavé hodnotenie, zatiaľ čo sloveso *zdať sa* v prvom význame označuje prostú reakciu, zdanie, subjektívny dojem.

M. Hayeková

„Lízátko" — lízanka. — V ostatnom čase prišli u našich detí do obľuby tvrdé cukríky na drevenej paličke, za ktorú si ich môžu chytiť a lízať. Niet jednoty v pomenúvaní takýchto cukríkov: v jednom obchode ich nazývajú *lízanky,* v druhom zasa „lízátká".

Názov „lízátko/lízatká" už hláskovým zložením naznačuje svoju nevhodnosť pre spisovný jazyk. Idú v ňom dve a v množnom čísle (v nom., dat., lok.) až tri dlhé samohlásky bezprostredne po sebe, čo je zrejmé porušovanie rytmického zákona. Okrem toho tento názov je zakončený príponou *-átko,* ktorá je v našej reči osamotená. Keby

sme však príponu *-tko/-átko* aj mali, ani tak by nebola vhodná v takomto názve, lebo pomocou nej sa tvoria mená nástrojov, a nie mená predmetov činnosťou zasahovaných. Porovnaj napr. prevzaté slovo „merítko" (pravda, aj miesto neho odporúčajú Pravidlá slov. pravopisu názvy *miera, mierka, meradlo).*

Pri pomenovaní *lízanka/lízanky* sa s takýmito ťažkosťami nestretáme. Slovo *lízanka* má len začiatočnú slabiku dlhú, takže ani v nepriamych pádoch pl. neporušuje rytmický zákon. Okrem toho je utvorené podľa modelu mnohých iných slov. Napr. sušenú hrušku, jablčko alebo iné sušené ovocie voláme *sušienka.* Tak isto sú od slovesného základu odvodené slová: *tlačenka, pečienka, hrianka, pálenka, čítanka, písanka, miešanka* (krmovinová miešanka). Tvoria sa tak najmä mená vecí z detského života, ktoré sú deťom milé, napr. *skladanka, spievanka, hádanka, rečňovanka, maľovanka.* Podľa nich teda celkom zákonite sa vytvoril názov *lízanka.* Pomenovanie *lízanka* sa používa najmä po dedinách, v daktorých krajoch výlučne iba ono. Je veľmi vhodné aj pre spisovný jazyk.

Ján Oravec

Očistom. — V našej krásnej literatúre popri príslovke *očistom* jestvuje celý rad rovnoznačných slov. Spisovatelia používajú popri tvare *očistom* jeho tvarový variant *očistomok* a okrem neho rovnoznačné — i keď svojou hláskovou podobou odchodné — slová *prezrek, prezročky* (obmena príslovky *prezrok)* a príslovkový predložkový výraz *pre zrečisko.* Odôvodnená je preto otázka, ktorú podobu z uvedených dvoch rovnoznačných radov (1. rad okolo slova *očistom* a 2. rad okolo slova *prezrek*) máme pokladať za spisovnú.

Slovo *očistom* patrí medzi príslovky spôsobu. Vyjadruje okolnosť, ktorou sa bližšie určuje dej, vyjadrený slovesom. Význam príslovky *očistom/očistomok (prezrek, prezrok/prezročky)* najlepšie postrehneme vo vetnej súvislosti: *Starý Imro dlžobu nechával na majetku len tak o č i s t o m, aby mu ľudia nezávideli.* (Vajanský) — *O č i s t o m otvorila skrinku, akoby niečo v nej hľadala.* (SP 59) — *Bez záujmu, len tak o č i s t o m, pustia sa do Juráša.* (Chrobák) — *...,aby sa na ňu nedíval, o č i s t o m vzal do rúk hlinenú tabuľku...* (Figuliová)

V týchto prípadoch sa význam príslovky *očistom* priam vysvetľuje. Povšimnime si z tejto stránky aspoň prvý príklad. — Starý Imro by nemusel mať na majetku dlžobu; necháva ju na ňom preto, aby ho ľudia pokladali za chudobného a nezávideli mu: necháva teda dlžobu na majetku *očistom.* Tak je to aj v ostatných príkladoch. Príslovka *očistom* vyjadruje, že dej, ktorý je ňou bližšie určený, sa vykonáva so zámerom z a h a l i ť s k u t o č n ý s t a v v e c i, alebo s istou zámienkou (len naoko — nie naozaj, preto, „aby sa nepovedalo").

Na bližšie vyjasnenie významu príslovky *očistom* uvedieme ešte zopár príkladov: *Ivanovi som aspoň o č i s t o m dohovárala.* (Šoltésová) — *Hrešila ju mať, ale iba o č i s t o m.* (Kukučín) — *V rukách odpočíva bič, viac len o č i s t o m.* (Kukučín) — *...my budeme do nich len tak o č i s t o m o k.* (Rázus) — *Dali sme si o č i s t o m o k ešte po dva deci.* (Chrobák) — *Tvojho otca neprivalilo drevo, ako sa vyprávalo, ale Kešiak ho pripravil o život... s dvoma seberovnými zlosynmi ho obrali a potom o č i s t o m o k privalili drevo naň...* (Rysuľa) — *..., kým Martin Pavlo vojde s býkmi do dvora, čaká ho už Zuza vo dverách kuchyne a viacej pre seba ako pre muža zavraví o č i s t o m o k do potrhanej už raňajšej hmly: „No, chvalabohu, že si doma".* (Hečko)

Uvedieme aj niekoľko príkladov z druhého synonymického radu *(prezrek, prezrok/prezročky, pre zrečisko): Lenhard rozloží pred sebou nejaké spisy a pozerá do nich, ako by ho bohvie ako zaujímali. Ale to len tak, n a p r e z r e k pozerá, sem tam šibne okom po Vincovi,...* (Mináč) — *„Tetinka," prihovára sa jej p r e z r o č k y, „nemáte vy voľajaké šikovné dláto?"* (Lazarová) — *Prezročky* sa prihovára Marka starej Chrenkovej-tetinke, preto, lebo dláto nepotrebuje, lež jej chce oznámiť, že syn Viktor (syn Chrenkovej) žije. — „Pípeť dostanem, taká som smädná", povedala Vraniačka. *P r e z r e č i s k o pýtala si hrnček, že si naťahá vody na studni.* (Tatarka)

Pri príslovke *očistom/očistomok* máme pravdepodobne do činenia so slovom, ktoré sa svojou vonkajšou podobou i významom priraďuje k slovesu *očistiť* (pozri J. *Stanislav,* Liptovské nárečia, 339). Významové pričlenenie príslovky *očistom* ku koreňu *čist-* by potvrdzovali najmä tie prípady, keď sa slovom *očistom* určuje sloveso, ktorého činnosť vykonáva niekto preto, aby s a o č i s t i l, aby sa nepredpokladalo o ňom voľačo zlé. *(Martin šnupol o č i s t o m, tabak vysypal na zem.* Kukučín). — Naproti tomu príslovky *prezrek, prezrok/prezročky* a predložkový výraz *pre zrečisko* odvodzujeme od koreňa *zrek/zrok,* ktorý oddávna jestvuje v slove *zrečisko* (zámienka). Slovo *zrečisko* uvádza už Bernolák vo svojom Slovári. Kladie k nemu rovnoznačné slovo *zástera* (rozumej vec na zastretie niečoho). Slová *prezrek, prezrok/prezročky* netreba teda spájať so slovom „zrak", ako by k tomu mohli zvádzať významové ekvivalenty „naoko", „pre oko". (Pozoruhodné je, že v Novohrade sa vo význame slova *očistom* používa príslovka „nalekišto/nalečišto".)

Napokon odpoveď na otázku, ktorý z uvádzaných tvarov pokladáme za spisovný a štylisticky nepríznakový. — Za spisovný pokladáme tvar *očistom,* ktorý je najzaužívanejší a najrozšírenejší. Slová „prezrek, prezrok/prezročky" a príslovkové spojenie „pre zrečisko" sa priraďujú k príslovke *očistom* ako rovnoznačné a možno ich používať v krásnej literatúre ako charakterizačný jazykový prvok (teda v priamej reči).

Gejza Horák

Čabianska klobása. — Už hádam vyše roka, čo sa dostal do výkladov našich obchodov obľúbený údenársky výrobok pod názvom „čabajská klobása". — Zistilo sa, že je to vlastne chýrna slovenská dolnozemská klobása, ktorú naši Slováci robia predovšetkým na Čabe v Maďarsku a v Báčke a Banáte v Juhoslávii. Oni ju nazývajú *čabianskou* alebo *báčvanskou* klobásou.

Meno je odvodené od mena obce *Čaba.* Obyvateľ *Čaby* je *Čaban,* ak je to žena, je *Čabianka* a prídavné meno, ktorým sa označuje príslušnosť k Čabe a k Čabanom, znie *čabiansky.* Teda celkom tak ako: *obec — občan — občianka — občiansky, Trenčín — Trenčan — Trenčianka — trenčiansky, Nitra — Nitran — Nitrianka — nitriansky, Detva — Detvan — Detvianka — detviansky, Hont — Honťan — Hontianka — hontiansky.*

Obdobne sa tvoria aj prídavné mená od mien zakončených na *-any: Topoľčany — Topoľčianka — topoľčiansky, Kraľovany — Kraľovianka — kraľoviansky, Rybany — rybiansky, Kravany — kraviansky, Sušany — sušiansky, Trsťany — trstiansky.* V dôsledku rytmického zákona je po dlhých samohláskach iba *-anský: Piešťany — piešťanský, Drienčany — drienčanský* atď.

Výnimku máme iba pri niekoľkých menách: *Tatry — tatranský, Fatra — fatranský, Modra — Modran — modranský.*

A tak isto správne je iba meno *čabiansky, čabianska klobáska,* utvorené celkom ako vo vyššie vypočítaných príkladoch.

Meno „čabajská" sa utvorilo nesprávne tak, že sa za základ zobralo maďarské prídavné meno *csabai, csabai kolbász* a mechanicky sa utvorilo uvedené prídavné meno. No v slovenčine sa tvoria prídavné mená od domácich podstatných mien, a nie od maďarských prídavných mien. Teda *Budín — budínsky,* nie od maďarského *Buda — budai — „budajský", Levice — levický,* nie od maďarského *Léva — lévai — „levajský", Košice — košický,* nie od maďarského *Kassa — kassai — „kašajský", Tatry — tatranský,* nie od maďarského *Tátra — tátrai — „tatrajský",* a tak isto aj *Čaba — čabiansky,* nie od maďarského *Csaba — csabai — „čabajský".*

Pozorujeme, že život nesprávneho názvu *„čabajská klobása"* ešte stále trvá a viac menej bežne sa už používa. No predsa tento čerstvý a nepekný jazykový kaz, ktorého pôvodcami sú naši údenári, nerobí česť našej jazykovej kultúre, ale najmä nie tým, čo nám tento ináč chutný artikel takto nesprávne nazvali. Takto nadmieru primitívne sa jazyk kaziť nesmie.

J. Štolc

ČASOPISY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

NAŠA VEDA,
mesačník predsedníctva Slovenskej akadémie vied, vychádza vo svojom druhom ročníku. Prináša v podstatne rozšírenom rozsahu (miesto 32 strán 48) články popredných vedeckých pracovníkov, ktoré oboznamujú širokú verejnosť s najnovšími úspechmi slovenskej vedy i s bohatou tradíciou vedeckých pracovníkov Slovenska v minulosti. Napriek tomu, že časopis je obsahove i grafickým vybavením bohatší, ostáva jeho predplatné nezmenené, t. j. *48,— Kčs ročne,* 4,— Kčs za jednotlivé čísla.

Naša veda v čísle 3/1955 uverejňuje:

Člen korešpondent SAV O. Dub, Rozvoj techniky v kapitalistických a našich podmienkach. — Akademik ČSAV B. Němec, K otázke pestovania cudzokrajných rastlín u nás. — Akademik L. Szántó, O niektorých problémoch propagandy marxizmu-leninizmu. — Ľ. Ivan, K 185. výročiu štiavnickej akadémie. — J. Tamchina, Význam a možnosť boja proti strečkovitosti koží. — P. Ferjenčík, Drevené kryté mosty na Slovensku. — E. Hruška, Výstavba a prestavba miest Nemeckej demokratickej republiky.

JEDNOTNÁ ŠKOLA
vychádza v nezmenenom rozsahu a periodicite, t. j. každé číslo na 128 stranách dvojmesačne. Uverejňuje články z odboru pedagogiky, didaktiky, psychológie a o najaktuálnejších otázkach nášho školstva. *Predplatné na rok Kčs 24,—,* jednotlivé čísla 4,— Kčs.

Jednotná škola v čísle 2/1955 uverejňuje:

Akademik O. Pavlík, 10 rokov československej školy. — J. Ružička, O nových učebniciach chémie pre 11-ročné školy. — A. Dubec, Nové osnovy matematiky. — J. Sedlák, Osobitné problémy vyučovania literatúry na pedagogických školách. — Bernáth-Horečný, Poznatky z prieskumu vedomostí žiakov odborných učilíšť št. prac. záloh z jazyka slovenského. — J. P. Gusarov, Úloha spoločensky užitočnej práce pri uskutočňovaní úloh polytechnického vyučovania. — I. Krmešská, Ovplyvňovanie vo výchove. — Zprávy. — Literatúra.

SLOVENSKÉ ODBORNÉ NÁZVOSLOVIE,
ktoré v každom čísle prináša príspevky k odbornej terminológii zo všetkých úsekov, stalo sa veľmi dobrou pomôckou všetkých pracovníkov na poli hospodárskeho, politického i kultúrneho života a podstatne prispelo nielen k zaužívaniu správnej terminológie, ale aj k obohateniu nášho odborného slovníka v praxi. Vychádza mesačne na 32 stranách. *Predplatné na rok Kčs 24,—,* jednotlivé čísla 2,— Kčs.

Slovenské odborné názvoslovie v čísle 3/1955 uverejňuje:

V. Dujčíková, Odborné termíny utvorené podľa častí tela. — Z terminológie lyžiarskych pretekov. — Zo zváračskej terminológie III. — O. Ferianc, Z názvoslovia vtákov. — Z lodiarskej terminológie. — O. Šnírerová, Niekoľko termínov z obratových prostriedkov. — Diskusia. — M. Zikmund, K terminológii chemických väzieb a mocenstiev. — Drobnosti. — Zprávy.

FILOZOFICKÝ ČASOPIS
uverejňuje štúdie z odboru filozofie a jej dejín. Časopis je dobrou pomôckou pri štúdiu nielen pre vedeckých pracovníkov a poslucháčov vysokých škôl, ale aj pre všetkých, ktorí sa zaoberajú štúdiom pokrokovej filozofie a marxizmu-leninizmu. Rozsah 96 strán štvrťročne. *Predplatné na rok Kčs 48,—,* jednotlivé čísla Kčs 12,—.

Filozofický časopis v čísle 1/1955 uverejňuje:

F. Vartík, Ideové otázky ľudovej demokracie. — A. Schaff, 10. rokov marxistickej filozofie v Poľsku. — Diskusie. — A. Kopčok, Hlasismus — ideológia protirevolučnej slovenskej buržoázie. — Recenzie — J. Šebestík, Diogenes Laertios, Životopisy slávnych filozofov. — Rôzne — A. Herchlová, Prehľad 5 čísla Sovietskej vedy-Filozofie. — Zpráva o činnosti Filozofického ústavu SAV za rok 1954.

SLOVENSKÉ DIVADLO,
ktoré si za krátky rok získalo široký čitateľský okruh, bude v tomto roku vychádzať štvrťročne (v minulom roku 2 razy). Jeho obsah bude obohatený článkami o scénickej hudbe a pamätá sa aj na hodnotné fotoreprodukcie, ktoré budú tlačené na kriedovom papieri. Každé číslo bude mať 96 strán. *Predplatné na rok Kčs 48,—,* jednotlivé čísla Kčs 12,—.

Slovenské divadlo v čísle 1/1955 uverejňuje:

Úvodný článok J. Borodáča k 10. výročiu oslobodenia našej vlasti. — R. Mrlian, Herečka Oľga Borodáčová. — A. Noskovič, Realistický herec Jozef Kello. — A. Dvořák, Divadlo K. Marxe. — O. Brúna, Prínos armádnej dramaturgie pre rozvoj nášho divadla. — J. Borodáč, Úvodný príspevok k režijným postupom na Hviezdoslavovej tragédii Herodes a Herodias. — Diskusia — Niektoré príspevky, ktoré odzneli na konferencii o odkaze K. S. Stanislavského: A. Pranda, O. Karvašová-Markovičová. — Recenzie. — Zprávy.

SLOVENSKÁ LITERATÚRA uverejňuje v 1. čísle:

V. Kochol, Poézia Sama Chalupku. — J. Minárik, K vývinu slovenskej duchovnej poézie. — *Rozhľady* — Z. Smejkal (Poznaň), K polské diskusi o meziválečné literatúře. — E. Terray, K otázke nemeckých prekladov latinských mravoučných distích. — O. Bakoš, Belinskij, State o ruskej literatúre. — *Archív* — J. Čaplovič, Literárne začiatky Jána Silvána. — J. Brezina, K otázke vysťahovalectva slovenského ľudu u Hviezdoslava. — *Kritika* — B. Haluzický, Andrej Mráz, Poprevratové literárne dielo Martina Kukučína. — K. Tomiš, O práci Břetislava Truhlářa „Slovenská próza o povstaní". — J. Poliak, Fraňo Kráľ, Spisy I.—V. — V. Petrík, Přátelské listy Petra Jilemnického. — *Glosy* — I. Kusý, K novému vydaniu Vlčkových Dejín literatúry slovenskej. — S. Šmatlák, Hviezdoslav — buržoázny ideológ? — K. Tomiš, Beseda s maďarským literárnym historikom.

SLOVENSKÁ REČ
časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka
Ročník XX, 1955, číslo 2
Vydalo v Bratislave roku 1955
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor univ. doc. dr. Eugen Jóna
Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin
Výmer PK čís. 18163/50-II/3. F-107045.
Cena Kčs 3.—